

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV ČESKÉ LITERATURY A LITERÁRNÍ VĚDY

DIPLOMOVÁ PRÁCE

JAN HRON

Korespondence Václava Havla
The Correspondence of Václav Havel

Vedoucí práce:
PhDr. MICHAEL ŠPIRIT, PhD.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité prameny a literaturu.

Rád bych také poděkoval lidem, bez nichž by tato práce nezískala současnou podobu. Václavu Havlovi za to, že dopisy napsal, a za to, že mi o nich pověděl cenné informace. Anně Freimanové za nasměrování k těm „správným“ lidem. Jiřímu Gruntorádovi za drobné rady.

Klíčová slova

Václav Havel, korespondence, Václav Černý, Josef Hiršal, Vladimír Holan, Jiří Kolář, Jindřich Chalupecký, Jaroslav Seifert, Josef Šafařík

Resumé v českém jazyce

Práce edičně připravuje dopisy Václava Havla adresované lidem, kteří byli alespoň o jednu generaci starší než on: Václav Černý, Josef Hiršal, Vladimír Holan, Jiří Kolář, Jindřich Chalupecký, Jaroslav Seifert, Josef Šafařík. Jedná se o lidi, které Havel mohl považovat, nebo je přímo považoval za své učitele, ať už v určitém období nebo v určité oblasti. Součástí práce je pomyslná knižní předmluva, ve které autor pojednává o uměleckém mládí a dospívání Václava Havla a pojmenovává vazby, které Václava Havla spojují s kulturou doby první republiky.

Resumé v anglickém jazyce

The thesis prepares for publishing letters, which Václav Havel sent to people, who were at least one generation older: Václav Černý, Josef Hiršal, Vladimír Holan, Jiří Kolář, Jindřich Chalupecký, Jaroslav Seifert and Josef Šafařík. Havel might have considered or have indeed considered them his teachers, be it for a certain period or in a certain area. The thesis also contains a possible book introduction, in which the author describes the artistic youth and ripening of Václav Havel and identifies ties, which connect Václav Havel with the culture of the First Republic.

OBSAH

ÚVOD	5
KRITÉRIUM PRO VÝBĚR DOPISŮ	5
STRUKTURA PRÁCE	6
PORTRÉT HAVLA V JINOŠSKÝCH LETECH	7
DUCHOVNÍ OVZDUŠÍ HAVLOVY RODINY	8
ZPŘÍTOMNĚNÍ PRVOREPUBLIKOVÉ DOBY V MLADÉM HAVLOVI	10
PRVNÍ ROVINA: VZÝVÁNÍ MUŽNOSTI	12
DRUHÁ ROVINA: ŠESTATŘICÁTNÍCI ČILI POTŘEBA SDRUŽOVAT SE, DISKUTOVAT...	13
...A PUBLIKOVAT	14
TŘETÍ ROVINA: CELOSTNÍ POJETÍ KULTURY...	18
...A JEHO KONKRÉTNÍ APLIKACE	19
„NAVAZOVAT SPOJENÍ SE STARŠÍ GENERACÍ“	26
JIRÍ KOLÁŘ	27
VÁCLAV ČERNÝ	30
JAROSLAV SEIFERT	31
JINDŘICH CHALUPECKÝ	33
VLADIMÍR HOLAN	34
JOSEF ŠAFAŘÍK	35
ZÁVĚR	37
EDIČNÍ POZNÁMKA	39
DOPISY	41
REJSTŘÍK JMEN	118
REJSTŘÍK DOPISŮ	123
SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	124

ÚVOD

Kritérium pro výběr dopisů

V této diplomové práci se zabýváme doposud nevydanými dopisy Václava Havla. Nejde o kompletní zveřejnění dopisů. Takový shromažďovací pokus by nebylo v současnosti možné učinit v žádné práci. Neexistuje zatím žádný setříděný archiv, který by zahrnoval veškerou Havlovu korespondenci. Václav Havel sám si žádný takový archiv nevede a instituce k tomu určené, jako Knihovna Václava Havla, nejsou prozatím ve stavu, který by kritéria fungujícího archivu splňovaly.

Bylo nutné vybírat. Především jsme nechtěli ztratit ze zřetele určitý klíč, bez něhož by se jednalo pouze o nahodilé, více či méně zajímavé osobní texty, klíč, který by shromážděnou korespondenci alespoň do určité míry sceloval a dával jí smysl.

Stáli jsme před dvěma možnostmi. Jednak zvolit korespondenci mezi Václavem Havlem a jednou konkrétní osobností. Tuto možnost jsme zavrhnuli z několika důvodů. Buď by se jednalo o nepříliš rozsáhlý soubor dopisů, nebo o takový soubor, ve kterém by byly zastoupeny dopisy pouze z jedné strany – většinou by chyběly dopisy adresované Václavu Havlovi, neboť ten dopisy svých korespondujících partnerů – z různých příčin – veřejnosti zatím nezpřístupnil. Třetí důvod, proč nebylo možné použít tento „osobnostní“ klíč jako výběrové kritérium, je, že i kdyby se už jednalo o rozsáhlý a kompletní soubor, pak je takový soubor buď už vydaný (Dopisy Olze, korespondence Václava Havla s Alešem Fettersem¹ nebo Františkem Janouchem²) nebo se k vydání připravuje (jako například dopisy mezi Václavem Havlem a Janem Vladislavem v rámci vydání Vladislavových deníků).

Z tohoto omezení vyplynul záměr sesbírat dopisy od skupiny adresátů. V tomto případě vyšla zatím jediná práce, opírající se hlavně o dopisy: kniha od Pavla Kosatíka o Šestatřicátnících³, pojednávající o skupině, do které v padesátých letech patřil mladý Václav Havel a několik jeho dalších vrstevníků. Zvolili jsme kritérium, které by podobně jako to Kosatíkovo umožňovalo dát dohromady texty lidí, které spojuje víc než jen jedna historická událost. Na těchto textech by tedy mělo být možné sledovat jednak proměnu Václava Havla v čase během různých událostí, proměnu jeho vztahů k různým adresátům, nebo témata, která pro něj byla v té které době určující a o kterých Havel nepsal pouze v dopisech, ale i v dalších textech.

Ze široké skupiny lidí, kterým kdy Václav Havel psal (jedná se o stovky adresátů), jsme vybrali ty, kteří byli nebo jsou o jednu až dvě generace starší než on. Tedy ty, které Havel mohl považovat, nebo je přímo považoval za své učitele, ať už v určitém období nebo v určité oblasti. Časové období jsme omezili „shora“, na dobu do listopadu 1989. V porevoluční době, kdy se Václav Havel stal prezidentem, jeho korespondence většinou ustává, nebo se omezuje na ryze praktická, velmi dílčí témata.

¹ Epizoda z 60. let. Korespondence Václava Havla a Aleše Fetterse. ARCSI, Praha 2006.

² Václav Havel – František Janouch: Korespondence 1978–2001. Akropolis, Praha 2007.

³ Kosatík, Pavel: „Ústně více“ – Šestatřicátníci. Host, Brno 2006.

Konkrétně se jedná o následující adresáty: Václav Černý, Josef Hiršal, Vladimír Holan, Jindřich Chalupecký, Jiří Kolář, Jaroslav Seifert a Josef Šafařík. Mým cílem bylo shromáždit korespondenci s větším okruhem osobností. V původním seznamu figurovala ještě jména Josefa Ludvíka Fischera, Jana Grossmana, Zdeňka Urbánka nebo Jana Vladislava. Tuto korespondenci se mi však nepodařilo získat. Na vině byly všelijaké, leckdy kuriozní příčiny. Dopisy Josefu Ludvíku Fischerovi se jeho rodinným příslušníkům nepodařilo najít. Havlovy Dopisy Janu Grossmanovi spravovala jeho žena Marie Málková-Grossmanová – uchovávala je ve sklepe v kufru, který ovšem někdo brzo po listopadu 1989 zcizil. Zdeněk Urbánek má některé listy v osobním vlastnictví, ovšem pouze ty, které vznikly po roce 1989, všechny dřívější se kamsi ztratily, i když s určitostí existovaly. A nakonec Jan Vladislav – jak už jsme uvedli – dopisy chystá k vydání, a proto nechtěl, aby se před vydáním objevily v jiné publikaci.

Struktura práce

Diplomovou práci koncipujeme jako pomyslné vydání. V kapitole, která má zastupovat funkci předmluvy, se snažíme uvést do kontextu dopisy, které v plném znění uvádíme v příloze. Styl předmluvy přizpůsobujeme účelu (byť jen pomyslnému) – text proto směřuje více do oblasti publicistiky a má více popularizační charakter, nikoli čistě vědecký.

PORTRÉT HAVLA V JINOŠSKÝCH LETECH

„Není nic vyššího a silnějšího a zdravějšího a užitečnějšího v budoucnosti pro život než nějaká dobrá vzpomínka a zejména ještě z dětství, z otcovského domu. Mnoho se vám vypravuje o vašem vychování, a nuže taková nějaká krásná svatá vzpomínka, zachovaná v dětství jest také snad nejlepší výchovou. Nabere-li si člověk mnoho takových vzpomínek sebou do života, je zachráněn na celý život.“ (F. M. Dostojevskij: Bratři Karamazovi)

Máme před sebou více jak sto Havlových dopisů, pohledů, korespondenčních lístků a telegramů, které obepínají období vymezené daty 14. března 1954 (Jaroslavu Seifertovi) a 14. srpna 1989 (Josefu Šafaříkovi) – tedy více jak 45 let. Dopisy jsou to přirozeně velmi různého obsahu a charakteru: od nesmělých žádostí o posouzení vlastní poezie, přes prosby o příspěvek do sborníku či prosby o pomoc při politickém angažování se, filozofické reflexe vlastní tvorby či osobní vyznání, až po lístky čistě organizačního rázu a prosté pozdravy z cest. Nejedná se přitom o kontinuální řadu dopisů, ale mnohem spíše o trsy korespondence: intenzita dopisování houstne jenom v určitých obdobích, která se u každého adresáta liší; jenom v některých případech oslovuje Havel různé adresáty kvůli stejné věci.

I přes tuto různost a rozrůzněnost je ale všem textům vlastní jedno: vrhají ostřejší světlo na Václava Havla – jako básníka, dramatika, filozofa, organizátora, politicky angažovaného člověka a ve výjimečných případech také jako ostýchavého přítele a žáka. Mezi dopisy zřejmě nenajdeme takové, které by poskytovaly převratně nový pohled, spíše jde o doplnění a zpřesnění toho, co se o Havlovi ví – dopisy umožňují podívat se jaksi „za kulisy“ jeho běžně známých názorů či událostí jeho života a intenzivněji je prožít.

Takové nahlédnutí a prožití je dobré uskutečnit už proto, že význam všech důležitých osobností (dvojnásob to platí o těch, které už nežijí) podléhá zpovrchnujícímu tlaku veřejného povědomí. Jako jasné, nekomplikované, jednoduše pochopitelné a jednou provždy hotové se tomuto povědomí jeví to, co je ve skutečnosti často přerývané, složitě se vyvíjející, vnitřně diferencované – jedním slovem nesamozřejmé. Osobností, které se značnou část svého života profilyovaly veřejně, byly hodně vidět a hodně slyšet, se tento princip zpovrchnění týká dvojnásob: jejich mediální obraz často zakryje to podstatné, to, co tvoří jejich myšlenkový a duchovní svět. Tomáš Garrigue Masaryk zůstává dodnes symbolem první republiky, „tatíčkem národa“ – aniž by tím nějak víc vešly ve známost jeho spisy; Jan Patočka by v Čechách zřejmě nebyl tím slavným českým filozofem, kdyby nevystoupil jako angažovaný chartista – to mu ovšem nijak nezajistilo obecnou znalost jeho filozofie.

K Havlově korespondenci, která našemu samozřejmému vnímání může posloužit jako zdravá komplikace, zde nebudeme podávat komentář, který by zachycoval historický kontext dopisů chronologicky. Vzhledem k jejich časové rozlehlosti by to v podstatě znamenalo sepsat novou Havlovu biografii. Učiníme tematický řez: pokusíme se popsat dobu Havlova zrání v padesátých let. Právě v této době Havel vyhledával osobnosti, jimž adresoval uvedené dopisy, osobnosti, které ho myšlenkově i životně orientovaly, osobnosti, z nichž některé dokonce považoval – alespoň po nějaký čas – za své duchovní „guru“. Občas uděláme exkurz i do pozdějších časů – k důležitým událostem, ke kterým se korespondence vztahuje. Náš výklad to příliš nenaruší: Havel je člověk s výjimečnou integritou, hlavní linie jeho života – jeho umělecké, společenské a politické působení – je výjimečně konzistentní. Přeskočíme-li při sledování jeho životaběhu v čase, nepřeskočíme tím do zcela jiného myšlenkového světa.

Budeme-li líčit dobu Havlova zrání, pomůže nám to pochopit, na jakých základech jeho myšlenkový svět stojí. Jedním z mediálních klamů, kterému v našich očích podléhají velké osobnosti, je klam samozřejmé zralosti: máme tendenci vytvářet si jejich celkový obraz na základě obrazu jejich zralého věku. Je to přirozené, v době zralosti vzniká často to nejvýznamnější, to, co osobnost v jejím kulturním prostředí nejvíce profiluje. Ovšem bližší pohled, který ukazuje, jak složitě a nejednoznačně se k této zralosti dospívalo, jak nesmělé a tápající byly její začátky, může pak být o to překvapivější. V případě Václava Havla tím máme na mysli období, pro jehož konec stanovíme léta 1957–1959 strávená na vojně, tedy léta, od kterých se Havel postupně nachází jako svébytný dramatik, a kterými tedy končí jeho rané umělecké hledání.

Ale ještě z jednoho důvodu stojí za to věnovat pozornost období, kdy se osobnost teprve rodí, kdy ohledává a nachází svůj budoucí tvar. Prvotní ustavování osobnosti je moment, ve kterém se lépe než kdy jindy vyjevují základní rysy kulturní tradice, ze které osobnost vyrůstá a kterou následně modifikuje a proměňuje. Už Thomas Stearns Eliot píše o básníkovi, že „*nejeden nejlepší, ale také nejsvébytnější částí jeho díla jsou právě ty, v nichž se nejvýrazněji projevuje nesmrtelnost mrtvých básníků, jeho předchůdců*“ (Eliot, 1991: 10) Ostatně – jak uvidíme podrobněji dále – na období umělecké i lidské mladosti Václava Havla je možné uvědomit si mnohokrát osvědčenou zkušenost, která je v dnešní době, postižené módou individualismu, poněkud opomíjená: skutečně výrazná, tedy pro svou kulturu významná, nová a objevitelská osobnost nevznikne ani sama od sebe – spoléháním se na sílu vlastního talentu, ani vytržením z kultury – vyvázáním se z jejího vlivu, ale právě naopak: snahou po co nejhlubším vstřebání její tradice a pochopení jejích základů. Moment, kdy se Václav Havel začíná zjevovat ve svých uměleckých a myslitelských konturách, typických hlavně pro pozdější dobu, je tedy zároveň i pomyslným uzlovým bodem vývoje tehdejší české kultury, která i v padesátých letech měla – alespoň částečně – své silné kořeny v první republice, sahala však až do národního obrození. A shodou okolností leží tento bod v období, kdy se právě tato více jak stoletá tradice začíná drolit a rozpadat pod vlivem nastupující tradice nové, tradice sovětizovaného, socialistického Československa. Pokud proto budeme sledovat, na co navazoval mladý Václav Havel, vyplyne tím zároveň i to, na co by měla navazovat i současná česká kultura jako taková – čtyřicetiletá urputná snaha komunistické ideologie vyrvat ji z jejích kořenů přirozeně nemohla zůstat bez následků. Upozornit na tento úkol je důležité už jen z důvodu, na který upozorňuje Václav Černý: „*Přerušení duchovní souvislosti (...) kulturní vývoj nesnáší, kultura jím žániká.*“ (Černý, 1995: 17).

Duchovní ovzduší Havlovy rodiny

Nebývá vůbec běžné, že v rodině vzniká takové prostředí, které by kromě základní charakterové výbavy dokázalo do mladého člověka vložit také kvalitní hodnotovou orientaci a uspořádaný myšlenkový základ. Rodina Václava Havla takovým neběžným případem byla, i když se o tom Havel zmiňuje poskrovnu. Pokud mluví o rodinném zázemí, většinou zdůrazňuje, že svůj původ z velkopodnikatelského prostředí nesl jako handicap, že se za svůj původ styděl, neboť už jako malý intenzivně cítil, že výsady synka z bohaté rodiny vytvářejí mezi ním a chudším okolím neviditelnou zeď, za kterou se cítil osamělý, méněcenný, ztracený a posmívaný. (Havel, 1999/IV: 702) To, že pro něj rodinné zázemí znamenalo velkou výhodu v tom smyslu, že měl doma velmi blízko k těm nejlepším tradicím první republiky a české kultury vůbec, že je mohl zažívat přímo, takřka z první ruky, se zmiňuje jen krátce, jakoby mimochodem:

„Rodinnému prostředí ostatně za mnohé vděčím i docela přímo: vyrůstaje v prostředí masarykovského humanismu (otec se přátelil s Rádlm, Peroutkou, J. L. Fischerem, Eduardem Bassem atd.), obklopen příslušnými knihami, měl jsem – co se duchovní orientace týče – dobré startovní podmínky.“ (Havel, 1999/IV: 704)

Zastavme se na chvíli právě u osoby Havlova otce: pro charakter ovzduší, ve kterém Havel vyrůstal, byla příznačná, a navíc dobře reprezentuje to, co Havel nazývá obecně jako „masarykovský humanismus“.

Studujeme-li autobiografii Václava Maria Havla *Mé vzpomínky*, vidíme celkem zřetelně, že to byl člověk, kterého bychom dnes nazvali nejspíše idealistou, a to i přestože se živil jako podnikatel-stavitel: jak známo, jeho největším počinem bylo vybudování vilové čtvrti na barrandovských skalách. Podnikání pro něj ale neznamenalo jenom vydělávání peněz. „*Motorem otcovy práce (...) nebyla ona věhlasná kapitalistická touha po zisku a nadhodnotě, ale prostě ryzí podnikavost, vůle něco tvořit,*“ píše Václav Havel (Havel, 1999/IV: 701). Co je ovšem důležitější, profese pro něj představovala pouze jeden ze zájmů, ty další dalece přesahovaly rozměr čistě podnikatelský – což ovšem nebylo typické pouze pro něj: mnoho lidí ze široké vrstvy, vytvářející za první republiky elitu společnosti, dobrovolně překračovalo rámec svého profesionálního povolání. Myšlenka československého národa a státu, která významně utvářela charakter společnosti, měla pro ně takovou přitažlivou sílu, že chápali své snažení především jako společenskou službu.

V tomto smyslu byl Václav Havel starší dítětem své doby, ve které veřejný život byl takřka přirozenou součástí života soukromého. Jako student se v euforických říjnových dnech roku 1918 hned od počátku zapojil do událostí vedoucích k ustavení Československa. Následně se stal předsedou nově vzniklého Obrodného hnutí československého studentstva a brzo i předsedou pražské pobočky YMCA. Ještě ve studentských letech se zasloužil o vybudování pražských kolejí Budeč a kolejí na Letné (ty druhé byly zbourány v 50. letech). Jako ilustrace jeho nadšení pro ideály, ale také ilustrace toho, jak tehdy smýšlela elitní část mladé generace, dobře poslouží deklarace Obrodného hnutí československého studentstva, která byla sepsána na konferenci v Židlochovicích v srpnu 1922 – tehdy bylo budoucímu inženýru Václavu Havlovi dvacet pět let. Příznačně pro tehdejší dobu jde o text, kde se pisatelé nebojí patosu a velkých slov, kde se formuluje přesvědčení, které by mezi dnešními, k civilnosti tíhnoucími studenty – ale nejenom mezi nimi – vyvolávaly iracionální odpor a rozpačitý úsměv:

„OHČS sdružuje posluchače a absolventy vysokých škol československých, kteří jsou si vědomi odpovědnosti za svůj život a povinnosti k lidem, a proto chtějí vzájemným poznáním a společnou prací zdokonaliti sami sebe a působiti ku zvýšení mravní úrovně svého okolí.“

OHČS pokládá za potřebné, aby myslící jednotlivec měl své duchovní centrum, řídil svůj život ne podle svých nálad nebo podle nahodilých událostí v okolním světě, nýbrž kritickou úvahou podle svého svědomí.“

Následuje osm bodů „*rámcového programu*“, ve kterém se v různých obměnách vyjadřuje myšlenka, že člověk není skutečností, která by byla jednou provždy hotová, a není s ní proto potřeba nic dělat, ale naopak skutečností, která se teprve stává, a kterou je proto potřeba utvářet a zlepšovat. A to nejenom ve smyslu individuálním – každý utváří sám sebe –, ale ve smyslu mnohem důsažnějším a také provokativnějším – ve smyslu odpovědnosti za druhé: „*Jsmě přesvědčení, že účelem lidského života jest vědomá práce k duševnímu a hmotnému zúšlechťení lidstva, boj za vládu pravdy, dobra a lásky na světě.*“ Nebo jinde: „*Vycházejíce z úcty k osobnosti a životu svého bližního, usilujeme o vytvoření lidí, kteří by byli ve službách nejvyšších lidských ideálů a měli vědomí osobní zodpovědnosti za své činy.*“ Prostředkem „*pro povznesení své i druhých*“ nemá být nátlak nebo manipulace, ale působení v oblasti ducha: autoři se hlásí k „*síle, ne násilí*“, k „*sebepoznání*“ a „*vzdělání*“, ale také k „*vůdcovství mravních a odpovědných jednotlivců, pracujících s lidem a pro lid*“. Prohlášení logicky zavazuje své autory

i k veřejné činnosti: „Proto nechceme se straniti veřejného života a zbabiti se tak přímého vlivu na utváření se společnosti.“ (Havel, Václav M., 1993: 157–158)

Presvědčení, které je v tomto studentském prohlášení vyjádřeno, zůstal Václav M. Havel věrný i v dospělém životě. Nejznámější příklad za všechny: na konci roku 1932 se ustavila tzv. barrandovská skupina, jejíž členové – podnikatelé, novináři a filozofové z nastupující generace – zformulovali reformní politický program jakožto východisko z československé hospodářské krize. Havel byl organizačním duchem skupiny, členové se scházeli hlavně na Havlově, venkovském sídle rodiny Havlů, a pak dlouhou dobu na barrandovských terasách. Barrandovská skupina nebylo uskupení ve smyslu politické strany, i když někteří později do politických stran vstoupili. Svoje působení omezovala v podstatě pouze na články v časopise Demokratický střed. Jak ale zmiňuje Pavel Kosatík, „skupina se s přibývajícím lety stávala mluvčím stále větší části generace, a nebýt Mnichova a pozdějších událostí, mnozí její členové by se při správě státu uplatnili na těch nejpřednějších místech.“ (Kosatík, 2006: 12)

Se zánikem první republiky zaniká také veřejný život Václava M. Havla. Po únoru 1948 končí Havel také jako podnikatel – téměř veškerý jeho majetek propadá ve prospěch nového socialistického zřízení. Mnohé z toho, čím žil mezi lety 1918–1938, ale můžeme objevit u jeho staršího syna Václava.

Zpřítomnění prvorepublikové doby v mladém Havlovi

I přesto, že Havel se už jako sedmnáctiletý projevuje jako nevšední talent, schopný uvažovat na svůj věk velmi uspořádaně až systematicky a také schopný formulovat s nevídanou filozofickou hloubkou, nebyl a ani nemohl být vyprofilovanou, svébytnou osobností. Dlouhou dobu se hledá umělecky, skoro až s urputností vydává soukromě jednu básnickou sbírku za druhou, o jejichž výrazných kvalitách nejsou přesvědčeni ani lidé kolem něj, ani on sám. Na mladém člověku, který doposud nepoznal svou pravou životní polohu či roli, můžeme ale o to lépe pozorovat, co a jak přebírá od svého okolí, co do něj vkládá jeho doba, jak se do něj otiskuje kulturní kontext, v němž vyrůstá. Často bývá zmiňován vliv Skupiny 42, konkrétně vliv jejího představitele, básníka Jiřího Koláře – i my se o tomto vlivu později zmíníme. Ještě dřív – a v jistém smyslu i hlouběji – Havla poznamenala právě doba první republiky. Ne přímo. První republika není téma, které by Havel v době svého mládí nebo později nějak významněji reflektoval a vracel se k němu. Existují pouze zmínky, že k této době vnímal silnou vazbu: „Cítili jsme kontinuitu s první republikou, a také ta kontinuita byla osobnostní, tím, že jsme se znali s lidmi jako byl Chaloupecký a Václav Černý, k nim chodila na konci 30. let generace Studentského Časopisu, Pavel Tigrid, a tak...“ (Matys, 2005: 16) Určité nitky k první republice najdeme v Havlových textech. Přesněji řečeno, najdeme v nich tendence, které v myšlenkovém a duchovním slova smyslu dobu první republiky a její společnost charakterizovaly – ať už je Havel vnímal skrze svého otce, skrze skautský oddíl, který navštěvoval, nebo skrze státní reálné gymnázium s kolejí Jiřího z Poděbrad v Poděbradech, která měla pro budoucí demokratický stát vychovat novou elitu a která stála na prvorepublikových ideálech služby vlasti, kázně, ale také tělesné zdatnosti.

Následování ideálů první republiky vidíme ve třech rovinách.

První rovina: Vyzývání mužnosti

„Chceme žítí zdravě, ve shodě s mravními ideály, a proto pokládáme za svou povinnost pečovat o tělesnou zdatnost a bojovat proti škodlivinám života (alkoholismu, prostituci, požitkářství atd.),“ píše se ve výše zmiňované deklaraci obrodného hnutí československého studentstva. Mužnou sílu, chlapeckost, zdravého a čistého ducha si za svůj cíl kladlo v první republice více organizací, Junák, Sokol, Orel, YMCA či další. Z podobných zdrojů musel čerpat i sedmnáctiletý Havel. I on ve svých mladistvých textech vyzdvihoval často tyto – jak bychom dnes řekli – „skautské“ hodnoty.

Na podzim roku 1953 například píše svému příteli, básníku Jiřímu Paukertovi alias Jiřímu Kuběnovi o představě poezie, která je postavena právě na těchto hodnotách. Lze se usmívat naivitě této úvahy, ale nelze popřít její upřímnost a prožitost. Jak zmiňuje Pavel Kosatík, Havel se s touto představou svěruje právě Kuběnovi, neboť ho má za člověka, který příliš prodlévá ve svém aristokratickém světě, distancujícím se od okolí, světě plném nevyrovnaných poryvů nálad a nekonečného zpytování vlastních citů: „Kamarádství, přátelství, kolektiv, parta, to budou ty nejsvatější pojmy. Báseň musí dunět rytmickým pochodem party sobě rovných vojáků, kteří jdou umírat jeden za druhého. Nadosobní pouto svazku mezi lidmi v partě, v kolektivu, pouto, jež úplně zničí veškerý individualismus a babrání ve svých niterných stavech... Musí to být k breku dojemné mužnou láskou, musí se to tavit ve slunci, žhnout to, potit se to krví.“ (Kosatík, 2006: 44)

Na jedné straně je tato kolektivistická vize podmíněna tradicí prvorepublikového sdružování, na straně druhé pojmenoval Pavel Kosatík příčinu psychologickou: „třídní komplex“ – pocit outsiderství kvůli svému vyloučení z většinové „neburžoazní“ společnosti, který také stojí v pozadí jeho utopického a nerealizovatelného snění o světě sjednoceném, přátelském, v němž žádné přehrady mezi lidmi neexistují. Bolestným prožitkem třídní determinace se také podle Kosatika liší od většinové kultury padesátých let, která podobně jako Havel vnímala jako tu nejvyšší společenskou hodnotu jakési rozplynutí individua v nadosobním, socialistickém celku – pro tehdejší socialistické umělce bylo ovšem oproti Havlovi již dosaženou, opojně slastnou skutečností.

Je pochopitelné, že jako začínající básník tíhnul Havel k poezii, která se podobné vize snažila vyjadřovat, nebo které bylo podobné snění blízké. Z dokladů, které máme k dispozici, víme, že Havlovi konvenovali básníci jako Jiří Wolker, Vladimír Majakovskij nebo básníci američtí – Walt Whitman, Carl Sandburg či Edgar Lee Masters. Tedy básníci z rodu proletářů, revolucionářů a socialistů, bojující za lepší, spravedlivější svět, nebo zase básníci, kteří jsou doma v civilní, nevznešené realitě, básníci radující se z přítomnosti obyčejných, prostých lidí. Havlovo okouzlení tímto druhem básnictví dobře vidíme například v článku *Americká poezie*:

„Americká poezie je něco docela jiného, docela nového, dosud nevidaného. Je to poezie mužů, kteří byli dokaři, kteří byli zaměstnanci v chicagských jatkách, kteří jezdili po texaských silnicích s nákladními vozy, poezie mužů, kteří mají plátěnou košili a velké hrubé ruce, poezie mužů, jejichž tváře a spánky jsou ošlehané větrem a osmahlé kalifornským sluncem! A je to poezie krásná, poezie opravdová, poezie nová. Oč hrubější jsou ruce této poezie proti jemným pěstným rukám francouzských básníků a literátů, oč tvrdší je pohled jejich očí proti zjemnělému pohledu sexuálně úchylných očí evropských intelektuálů, o to nesmírně lidštější je tato americká poezie! Američtí básníci milují amerického člověka takového, jaký je, s jeho žvýkačkou věčně na straně, s jeho zdravým egoismem, s jeho životní vůlí, s jeho primitivním odporem proti umění a literatuře, ne takového člověka, kterého by chtěla vidět přeintelektualizovaná Evropa.“ (Havel, 1999/III: 52)

Havel si musel uvědomovat, jak se svými nezralými sny o utopické budoucnosti a o ideálu pevné a zdravé mužnosti ocitá blízko proudu oficiální budovatelské ideologie. Zatímco v době

první republiky by podobné nadšení pro celek ladilo věrohodně s duchem doby, v padesátých letech, která kolektivistickou a budovatelskou atmosféru svobodné první republiky přeznačkovala a zneužívala, mohlo znamenat podobné nadšení přitakat totalitnímu režimu. Z Havlova nekonvenčního uvažování proto postupně vymizely všechny myšlenkové tendence, kterými by vycházel vstříc myšlenkové základně socialismu. Poměrně brzy se důraz v jeho uvažování přesouvá na autenticitu a opravdovost individuálního života, zvláště toho, který se odehrává v napětí s neosobními mechanismy totalitní moci. Navíc lze poměrně brzy ve stylu jeho textů vysledovat tendenci k civilnosti, věčnosti, střídme analytičnosti, snaze aby hodnocení skutečnosti vyplynulo už z přesného popisu toho, jak věci jsou, nikoli ze zaujímání apriorních hodnotících stanovisek.

Druhá rovina: Šestatřicátníci čili potřeba sdružovat se, diskutovat...

„První republika nebyla doba monologů. Když dnešní politici hovoří v televizi, každý si říká to, co už měl nastudováno předem, není to konfrontace. I když se to vztahuje k jednomu tématu a skoro není možné, aby nenastal rozhovor, rozhovor nenastane. Prostě proto, že jeden druhého neposlouchá. To je jeden z rysů, ve kterých se lišíme. V první republice bylo mnoho sociálních a národnostních problémů, byla to konfliktní doba. Ale trend byl rozšiřovat demokracii, domluvit se, učinit všechno předmětem rozhovoru.“ (Brabec, 2007)

Takhle zachytil jeden z podstatných rysů doby první republiky Jiří Brabec: jako dobu dialogů, nelhostejného a kritického střetávání myšlenek a také jako dobu utváření diskusních skupin, které si kladly za cíl porozumět principům své doby a nacházet pro ni smysluplná východiska – hradní pátečníci, nezávislá barrandovská skupina, křesťansky ražená akademická YMCA nebo mnohé umělecké skupiny a směry.

Jedním z hlavních důsledků této kritické reflektivnosti byla – krom jiného – přehlednost, strukturovanost a hierarchizovanost prvorepublikového světa. Jenom v oblasti umění vidíme, že oproti dnešku v ní bylo mnohem jasnější, co představuje kvalitu a co ne, co je obrazně řečeno nahoře a co dole. *„Poezie byla v Čechách vždy oblast důsledně hierarchizovaná – Halas, Holan, Zahradníček či Seifert byli pokládáni za osobnosti převyšující jiné básníky, nebylo o tom pochyb.“* (Brabec, 2007) Jak Brabec dále poznamenává, existovalo poměrně dost „*autoritativních osobností*“, jako například Antonín Matěj Píša v Právu lidu, Arne Novák a později Václav Černý v Lidových novinách, Josef Knap ve Venkově, Josef Hora v Českém slově, jejichž kritiky byly poslouchány a diskutovalo se o nich. Umělecké osobnosti jako František Xaver Šalda, František Halas, Stanislav Kostka Neumann strukturovali kulturní prostor i tím, že kolem sebe sdružovali mladé umělce a nebáli se je umělecky směřovat, což umění přinášelo nové výrazné talenty.

Mladý Havel společně s mladým Radimem Kopeckým ustavili v roce 1952 diskusní kroužek, pro který Kopecký vymyslel název Šestatřicátníci – podle roku narození členů skupiny. Otec Radima Kopeckého se s otcem Václava Havla znal už od studentských let: po vzniku československé republiky společně vedli Svaz československého studentstva – Havel na tuto spontánní potřebu scházení, setkávání se a diskutování přirozeně navázal. Vzniklé uskupení stálo zcela mimo tuhé, nesvobodné poměry, a bylo riskantním podnikem, jehož riziko si ovšem mladí šestatřicátníci uvědomovali až zpětně. Provozovali sice rozhárané, roztřepené, ale zato vášnivé a svobodné přání se o myšlenku, které pomáhalo tříbit jejich myšlení a pohled na svět.

To, že Havel nechápal vznik šestatřicátnického uskupení jen jako nahodilý krok, který nemusí, ale také může zůstat bez významu pro budoucnost, dokládá jeho shrnující text *Po roce sochařské práce* (Havel, 1999/III: 7–23). Zmiňuje v něm jednak všemožné intelektuální i osobní

zákruty ročního vývoje skupiny, ale hlavně z něj přímo vyzraňuje odhodlání po sebezdokonalování, myšlenkové utváření sebe a druhých:

„Myšlenkou Šestatřicátníků bylo především kolbiště, ovšemže kolbiště dobrých přátelů, jehož účelem není nějaký ten manifest nebo společně odhlasované resumé, ale naopak vytesání více soch, abychom si každý diskusí, poznáváním a komparací třibil vlastní názor. A podobně každá budoucí činnost je myšlena z tohoto hlediska. Dát možnost mladým sochařům tesat svá díla k prospěchu všech.“ (Havel, 1999/III: 8) Metafora sochařské práce zde znamená opracovávání vlastní duše: *„Naše duše je taková socha, kterou celý život opravujeme, posměňujeme, zdokonalujeme. Vývoj jest nejlepším znakem života, opravdu žije jen ten, kdo se stále vyvíjí.“* (Havel, 1999/III: 7) Reflexe roku činnosti Šestatřicátníků končí závazkem, který by mohl být vnímán jako obyčejná fráze, je ale potřeba přihlídnout k tomu, že napsané slovo se v tomto případě stalo u Havla skutečností: *„Možnosti naší budoucí veřejné práce jsou velké, nesmíme se však omamovat nějakým utopickým sněním o krásných časech, co přijdou, ale musíme si tyto časy již konkrétně tvořit naší dnešní prací. V tom vidím já (...) smysl naší práce. Pilným studiem, bouřevnatým tesáním a stavěním dnes, si tesáme a stavíme naši budoucnost. Slovem ‚budoucnost‘, velmi příznačným, končím tuto úvahu, jež by splnila svůj účel, kdyby byla příspěvkem k podnícení další práce.“* (Havel, 1999/III: 22–23)

Skupina Šestatřicátníků se ve své počáteční, skutečně skupinové podobě po několika letech rozpadla na jednotlivé přátelské vazby. Václav Havel zůstal ale i v pozdějších dobách, zvláště v dobách disentu, osobností, která kolem sebe dokázala sdružovat lidi a stávala se integrujícím, sjednocujícím a strukturujícím elementem různých diskusních uskupení a fór, které svou činností byly schopny na rovině hodnot strukturovat okolní – tehdy totalitní – skutečnost.

...a publikovat

Havlovi stačilo zprvu naplňovat svoje literární ambice v interních šestatřicátnických časopisech *Rozhovory 36* a *Stříbrný vítr* – otiskoval zde básně, literární studie či obecné filozofující úvahy. Jeho snahy ale sahaly dál, přičemž si udržoval odstup vůči panujícímu režimu, který vymezoval velmi úzce hranice oficiálnímu umění a stanovoval směrnice toho, jak má správné umění vypadat. Nebylo pro něho myslitelné slevovat ze svých uměleckých nároků jen proto, aby mohl své práce snadněji uveřejnit – nechtěl se režimu podbízet. V šestatřicátnické korespondenci se například dochovalo jeho zklamání ze setkání s Kamilem Bednářem, který šestatřicátníkům v roce 1954 radil: *„Kluci, nebudte blázni a tiskněte!“*⁴ V té době to pro něj prostě nebylo možné – už jen kvůli jeho buržoaznímu původu. Havel, společně s jinými autory, tak zůstával na okraji kultury, a spoluvytvářel skrytý proud literatury ineditní. Podle pozdějšího Havlova pohledu na tu dobu nedošlo ideologizaci umění ze strany režimu *„k přerušení nebo zastavení literárního vývoje“*; neboť *„k literatuře téhle doby (...) nepatří pouze to, co tvořilo literaturu oficiální, vycházející, ale daleko spíše to, co vycházet tehdy nemohlo a co tvořilo vlastní, autentickou kontinuitu vývoje“*⁵.

Ve svých mladých uměleckých letech se Havel profiluje jako básník. Rané sbírky, které vydával soukromým tiskem v několika výtiscích, se až na výjimky v podobě jednotlivých básní bohužel nedochovaly⁶, resp. nebyly doposud nalezeny. Havel jako pozdější dramatik se od těchto výtvorů distancuje, je rád, že z nich *„nikdy nic nevyslo“* (Havel, 1999/IV: 724). I z Havlovy korespondence lze usuzovat, že nebyl básnický typ. Například v dopise Jindřichu Chalupeckému |10/Ch2| vystupuje Havel spíše jako člověk racionálního odstupu – vůči svým veršům i vůči sobě

⁴ Dopis Václav Havla Jiřímu Kuběnovi z 21. prosince 1954. Viz Kosatík, 2006: 145.

⁵ Viz dopis Jiřímu Kolářovi |24/K2|.

⁶ Některé básně vyšly v prvním svazku Havlových Spisů.

samému, jako by byl dokázal svou poezii lépe komentovat než psát. Nebo vyhroceněji – jako bychom si dokázali učinit představu o Havlových verších ze samotného popisu, aniž bychom je museli přímo číst. Určitá „upovídánost“ jeho sebereflexe je samozřejmě dána i uctivostí, kterou zaujímá vůči mnohem staršímu člověku, kterého nadto považuje za velkou autoritu:

„Verše píše asi tři roky, to jest od svých šestnácti let. Za tu dobu jsem toho hodně napsal, ale první věc, za níž zatím stojím (ač si uvědomuji její nedostatky) je objemnější knížka nazvaná ‚První úpisy‘, kterou jsem uzavřel v létě. Vím, že její problematika, totiž komplex otázek, jež vznikají v začínajícím básníkovi, uvědomuji si, že jeho doba o jeho básně asi nikdy nebude mít zájem, ale rozhodujícím se přesto dát jim všechn čas své mysli, není nějak nová, a že nese v sobě hodně literátskosti. Ale také vím, že v době, kdy jsem tuto sbírku psal, mělo pro mě význam se z těch věcí vypsat. Když jsem vyšel z dusivého podnebí svých ‚Prvních úpisů‘, uvědomil jsem si, že mne jejich problémy už netíží – ne snad, že bych slevil na mravních požadavcích, které jsem na sebe vložil, nebo že bych nalezl kompromis mezi svojí poezií a svojí dobou – ale prostě proto, že jsem v tom všem pocítil hodně neskromnosti a autostylisace, přičicích se mým vlastním teoretickým názorům.

Zmiňuji se o tom zde jen proto, abych vývojově zasadil cyklus ‚Němé šelmy‘, který si dovoluji Vám zaslat. Napsal jsem jej o těchto Vánocích, pravděpodobně jej za čas zařadím do nějaké silnější knížky. Ve výrazu jsem vycházel ze základu, jenž jsem si utvořil ve svých ‚Prvních úpisech‘. Usiloval jsem o to, abych říkal o sobě jen věci zajímavé ve vztahu k hlavnímu průměru sbírky, pramenícímu z jakési snahy uvědomovat si elementární skutečnosti ve vztahu lidí a přiřazovat jim podobenství určitého druhu. Vy jistě ihned poznáte, jak mnoho jsem ještě dlužen své svébytnosti a osobitosti; ne na omluvu, ale na vysvětlení bych chtěl uvést, že je velmi problematické, zplást po stránce teoretického sebeuvědomění básnických záměrů, dojít k něčemu nesporně novému pro jednice, který je odkázán více méně sám na sebe, nemaje možnost literárního styku na př. na hladině své generace, a který jako já má značný nedostatek literárního vzdělání (byl jsem do nedávné doby zaměstnán a při tom jsem navštěvoval večerní střední školu, tedy jsem prakticky neměl čas k četbě).“

To, že padesátá léta nebyla nakloněna k publikování Havlových veršů, neznamená, že by se Havel nesnažil využít příležitostí, které se čas od času naskytly. Jako člověk, který sám sebe považoval za ideového vůdce skupiny 36, ba přímo za jejího uměleckého teoretika, se snažil využít ke skupinovému vystoupení různé publikační skuliny. Tou první se ukázala být možnost zveřejnit práce mladých autorů ve sborníku *Život je všude*, který iniciovali a uspořádali Jiří Kolář a Josef Hiršal. Sborník vyšel neoficiálně jako strojopis v roce 1956 – a z mladých se v něm představil Jiří Kuběna s několika básněmi a Václav Havel s „prozaickou“ básní *Na okraji jara* a na svůj věk s nečekaně pronikavou studií *Nad prózami Bohumila Hrabala*.

Jako další možnost k publikování se ukázal být časopis *Květen*, který začal vycházet od roku 1955 právě jako prostor pro prezentaci mladé tvorby. Redakce sdružovala autory mladé, socialisticky smýšlející, připouštějící ale diskusi s odlišnými názory – alespoň do jisté míry. Z tohoto důvodu je vysvětlitelné, proč *Květen* otiskl v září 1956 Havlův úvahový text *Pochyby o programu* (Havel, 1999/III: 54–59), který se poměrně ostře vymezoval právě vůči *Květnu*. Text vznikl jako reakce na redakční výzvu, aby se různí mladí autoři vyjádřili k „tvůrčímu programu mladé generace“ (Havel, 1999/III: 958). Havel v článku mimo jiné kritizoval kulturní „politiku“ *Května*. Ta podle něj vylučovala ze svého obzoru umění Skupiny 42: *Květen* se hlásí k principům realističnosti a prozaičnosti umění, aniž by přiznal, že to nebyli „květnoví“ autoři, kdo tyto principy poprvé formuloval. *Květen* se tak staví do role falešného objevitele. V prosinci 1956 Havel v *Květnu* zveřejnil jinou úvahu, *Básník dnešní doby* (Havel, 1999/III: 60–66), ve které se kriticky vyjadřoval k režimnosti umění, jež pro něho představuje především „kult umělce – mnohonásobného laureáta nejvyšších cen, zvláštní ozdoby parlamentu a májových tribun, dvorního básníka či malíře obrovských pláten ze života našich státníků, dělaných přímo pro ceslostátní přehlídky a nejvyšší

soutěže“ (Havel, 1999/III: 63). Oba dva texty přitom stačil ještě přednést v upravené podobě jako referát na listopadovém Aktivu mladých spisovatelů na dobříšském zámku: první Havlovo výrazné vystoupení, na kterém – jako na mnoha pozdějších – otevřeně kritizoval ty, kteří ho před sebe pozvali. Jako dozvuk těchto výstupů sepsal Havel pro Literární noviny článek *Program a jeho vyjádření* (Havel, 1999/III: 67–70), ve kterém se opět „pustil“ do Května a jeho fungování: „*dokud ještě není výrazem rozrůzněnosti a proudění mladé literatury větší různost publikačních možností, dokud totiž Květen je jediným časopisem pro mladé spisovatele, musí být zřejmé on tímto výrazem a nesmí se příliš násilně omezovat na názory a vžitý vkus několika svých spolupracovníků*“ (Havel, 1999/III: 69). V závěru článku se Havel nepokrytě staví za svobodný umělecký projev (v roce 1956!): „*Neboť (...) je přece snad už dnes, po 20. sjezdu, po 2. sjezdu spisovatelů jasné, že (...) každý odpor k svobodné diferenciaci názorů a k svobodnému vyslovování skutečnosti mohl by přinést našemu kulturnímu i celonárodnímu životu jen opakování dřívějších omylů a jen záporné důsledky, ať už v jakémkoli smyslu.*“ (Havel, 1999/III: 70)

Havlovi se i přes tyto výpady podařilo s redakcí Května domluvit, že celá půlka dubnového čísla časopisu (v roce 1957) bude věnována umělcům havlovského okruhu. Jako jakýsi manifest, který měl dát publikovaným uměleckým textům teoretické zakotvení, sepsal Havel esej *Nové cesty*. Oproti „*schematickému*“ umění, které „*místo obrany lidské složitosti a komplexnosti se stávalo konkretizací měnících se direktiv, zjednodušujíc vždy realitu do tvarů přesně přizpůsobených žádoucí perspektivě*“ (Havel, 1999/III: 125), definuje Havel umění „*substanciální*“. Toto umění staví do blízkosti nové světové vlny – umění neorealistického. Pro substanciální umění je příznačné, „*že se snaží maximálně v zájmu pravdivosti vyloučit z díla osobní perspektivu autora ve smyslu jeho předem pojetého a do díla transponovaného výkladu světa*“ (Havel, 1999/III: 127). Substanciální umění se snaží pojmenovat „*substanci světa*“, tedy „*mluvit z konkrétní jedinečnosti událostí, postihovat je v jejich, skutkové podstatě, omezovat tedy autorovy komentáře, hodnocení a zařazování jevů, neboť autor ve svém hodnocení se může mýlit, ale realita se mýlit nemůže, protože ze své skutkové podstaty, nijak už symbolicky netraktované, navodí-li nějaké symboly, navodí už jen, symboly pravdivé*“ (Havel, 1999/III: 127). Vedle tohoto úvodního předznamenání, kterým dal Havel jasně najevo, na kterou stranu patří vybrané umělecké výtvoř, měly být zařazeny básně Havlovy, Violy Fischerové, Jana Zábrany a Jiřího Kuběny a dále pak prózy Milana Hendrycha, Emila Julíše, Josefa Hlaváčka a Josefa Škvoreckého. Šlo tedy vesměs o autory, kteří se už předtím objevili i ve sborníku *Život je všude*. Nakonec se ale ukázalo, že „*květnáci*“ nejsou tak otevření novým pohledům, jako se Havlovi zdálo. Na únorové redakční schůzce byl návrh kompletně zamítnut: „*Všechny naše příspěvky jsou hluboko pod úrovní Května. (...) Tak špatné věci Květen nikdy nemůže otisknout a pro naše názory nemají místo. Hendrych nezná základní zákony stylistiky, Škvorecký przní jazyk a jeho povídka je za mezí lidské normálnosti, jsme epigoni, bez básnické fantazie, bez básnického jazyka*“ atd. atd. Došlo k velmi vybrocené situaci, zrušil jsem jakékoliv styky s Květnem – bylo to pro mě dost ponižující a dost urážející. Je totiž nový vítr a všichni kolaboranti se posrali. No, kdo ví, na co je to dobré, že k tomu nedošlo.“ (Kosatík, 2006: 164) To psal Havel v únoru 1957 po schůzce do Brna Jiřímu Kuběnovi.

V roce 1957 se skupina Šestatřicátníků představila se svou tvorbou alespoň v rámci veřejného večera recitace v sále Umělecké besedy – v té době ještě relativně svobodného spolku hudebních, literárních, dramatických a výtvarných umělců, teoretiků a přátel umění. Beseda vznikla v roce 1863 a přes několik pokusů ji v padesátých a šedesátých letech 20. století zrušit vydržela až do roku 1972. Obnovena byla po listopadu 1989. Po roce 1948 patřili k jeho členům autoři ze Skupiny 42, například Jindřich Chalupecký, Josef Hiršal a Jiří Kolář. Havel a další ze skupiny Šestatřicátníků, Viola Fischerová, Jiří Kuběna, Věra Linhartová a pak o pár let starší Jan Zábrana, dostali nabídku vystoupit na půdě Besedy 1. dubna 1957. Ve vzpomínkové knížce *Let*

let vzpomíná na večer Josef Hiršal: „Duší, iniciátorem, redaktorem i režisérem celého tohoto podniku byl jednadvacetiletý Václav Havel. Sám jej také otevřel úvodním slovem. (...) Večer byl poučný, podnětný a úspěšný. Poučný pro starší členy Umělecké besedy – seznámili se s praxí a tendencemi současného literárního mládí. Podnětný pro jiné mladé autory, kteří pro svůj názor a charakter mají zatím pramalou naději na publikování. A úspěšný pro všechny přítomné.“ (Hiršal, 2007: 182).

Havlovy snahy proniknout umělecky na veřejnost skončily tedy v padesátých letech u nepříliš velkého počtu více či méně úspěšných pokusů. Šlo spíš o určité ohmatávání veřejného prostoru, čehož přesvědčivé výsledky měly přijít až v letech šedesátých.

Třetí rovina: Celostní pojetí kultury...

„Básník blásí pevninu ze strážního koše své fantasie, jeho dílo je zápisem a svědectvím atmosférického tlaku doby. Básníci reagují na to všelijak. Jeden troubí poplach, jiný zpívá naději, třetí sténá rekviem, jiný jako by zpíval u kolébky a zase onen jímavě notuje nad klíčením setby veliké lítosti z oné marnosti neryslovení, a slyšíte i verše obřadné jak roucha korunovační – a tak bychom mohli vyjmenovat nespočet těchto způsobů a reakcí, ale někde tam nahoře se všechny tyto hlasy slévají v hymnus blabolící slávou života i smrti. Nenechte básníky křičet do prázdna, blásí-li nebezpečí. Přijďte se k nim, oni vám jen předzpívají a vy to jistě pochytíte.“ (Halas, 1958: 12)

František Halas se v tomto citátu neukazuje jenom jako básník socialista, společenský bard upozorňující ostatní na hrozící nebezpečí. Odráží se zde také v obecné rovině představa kultury jako nerozdělené, celistvé skutečnosti. Básník, potažmo umělec není ten, kdo si sám pro sebe a pro své umění vytváří autonomní svět, uzavírá se do něj a distancuje se od okolního světa, není to jakýsi elitář, pyšný na svoje výjimečné schopnosti, ale naopak ten, kdo soucítí s okolním světem, koho „bolí“ problémy světa a kdo vnímá svou odpovědnost za něj, a to právě kvůli svým schopnostem, neboť „vidí“ dál než ostatní. Takové pojetí umělce odpovědného společnosti je příznačné nejenom pro Františka Halase, ale pro mnoho dalších uměleckých zjevů první republiky. Vybíráme nahodile jenom některé: bratři Čapkové, Durych, Dyk, Hora, Langer, Medek, Poláček, Seifert, Vančura, Weiss, Weil – ti všichni a mnozí další dotvářeli kulturní klima, ve kterém vládlo přesvědčení, že kultura jako taková je nedělitelná na sféru ryzí kultury – umění – a toho ostatního, jaksi méně kulturního, ba právě naopak, role kultury se někdy může a má projevovala myšlenkovými zásahy do společenské, a třeba i přímo politické sféry⁷. Ze zmiňovaných tří odkazů první republiky můžeme tento poslední sledovat v Havlově životě a přemýšlení asi nejzřetelněji:

„Umělec vytváří umění ne snad proto, že je citlivější než ostatní, že má více dovedností a talentu, že je to jeho profese, nebo snad proto, že má tzv. zájem o umění, ale prostě proto, že je člověkem, že svoji člověčnost v sobě nese daleko tíživěji a drásavěji než ostatní, člověčnost ovšem ve smyslu lidské existence ve světě, lidské účasti na něm.“ (Havel, 1999/III: 118)

„Lidská účast na světě“ vypadala v nedemokratických podmínkách padesátých let pochopitelně jinak než v předválečných dobách demokracie. Rozvíjet koncept umělecké odpovědnosti umožňovalo v době první republiky často nepokrytou službu československému státu. Po únoru 1948 zato nastal úplný opak: být vůči společnosti umělecky odpovědný znamenalo jít proti samým základům společenského režimu, nově nastolené totalitní diktatuře

⁷ Například při pohledu do většiny prvorepublikových deníků je zřejmé, že živá, právě vznikající literatura v nich měla mnohem větší zastoupení než dnes. Běžný čtenář se tedy mohl snadněji orientovat v tom, co se právě odehrává v kulturním světě.

postavené především na lži a násilí. Tak to ostatně nazývá i Havel sám v textu *Z mého života*⁸, v kterém vystihuje svou výchozí uměleckou zkušenost světa:

„Zdánlivě velmi nevýhodné kombinaci buržoazního původu s životem v komunistickém státě vděčím za to, že jsem měl možnost od samého počátku vidět svět tak říkajíc ‚zdola‘, totiž takový, jaký skutečně je, což mi pomohlo vyvarovat se různých eventuálních iluzí nebo zmyšlífikovaných představ. (...) Projevil-li jsem – jak o mně psali – určitý cit pro odkrývání absurdní dimenze světa, pak to nebylo jen díky mému založení, ale také díky této zkušenosti: odzda, jak známo, jsou absurdní a groteskní dimenze světa vždycky nejlépe vidět.“ (Havel, 1999/IV: 144)

...a jeho konkrétní aplikace

Jak známo, Havel neodkrýval absurdní a groteskní dimenze světa jenom ve svých hrách, ale i v esejích, kterými nejvíce překračoval běžně vnímaný rámec toho, co umělec dělá umělcem – tedy čistě umění. Havel se jako umělec často angažoval nad rámec svých čistě uměleckých zájmů, ať se jednalo o myšlenkové zásahy do oblasti kultury, na konferenci Svazu československých spisovatelů v roce 1965 nebo na IV. sjezdu téže instituce v roce 1967, o boje o časopis *Tvář* v období před Pražským jarem a po něm, ať se jednalo o angažování se politicko-společenské jako například v *Dopise Gustávu Husákovi, Moci bezmocných*, či přímo o osobní nasazení v Chartě 77 a dalších protirežimních sdruženích. V Havlově chápání nešlo přitom o činnost, která by byla oproti jeho činnosti umělecké v pozici jaksi „navíc“, naopak: z této činnosti logicky vyplývala:

*„Základní povinností spisovatele je – v nejširším slova smyslu – sloužit pravdě, pravdě o své době, o lidech, o člověku, o sobě. Činnost spisovatele je ovšem činností veřejnou, z čehož vyplývá, že spisovatel nese určitou širší odpovědnost i v občanském slova smyslu: je pro své okolí větší či menší autoritou, z toho se vyvázat nemůže, musí tuto okolnost zakalkulovat a jisté konsekvence, z toho vyplývající, musí – chtít nechtě – chápat jako součást svého poslání, tj. součást služby pravdě. Zásadně odmítnout jakýkoliv podíl na této odpovědnosti znamená do značné míry obvykle popřít i to, z čeho tento podíl vyrůstá, a zpronevěřit se svému úkolu.“*⁹

Tento umělecko-občanský postoj formuloval Havel na konci šedesátých let a lze jej chápat i jako určité shrnutí: právě v šedesátých letech Havel poprvé výrazněji vystupuje i jako organizátor v kulturní i společenské sféře. A právě konec šedesátých let, rok 1968, znamená v tomto ohledu i určitý předěl v Havlově životě: během srpnových okupačních dnů a hlavně po nich je normalizačními okolnostmi upozadována jeho činnost umělecká a do popředí vystupuje stále víc Havel jako postava v první řadě politická.

Havlovy organizační počiny, o kterých v korespondenci najdeme podrobnější zmínku, nebo kterých se korespondence bezprostředně týká, můžeme rozdělit do dvou skupin. Za prvé: příprava akcí, které měly za cíl uvést do společenského povědomí postavy z kulturní periferie. A za druhé: iniciování vzniku a editorské zpracování umělecko-filozofických sborníků.

⁸ Tento název pochází z vydání Havlových textů z let 1969–1979, souborně nazvaných *O lidskou identitu* (Praha, Rozmluvy 1990). Původní název, který převzalo i vydání sebraných Havlových spisů, zní *Dovětek autora ke knize Hry 1970–1976*.

⁹ Pasáž z rozhovoru otisknutého v Divadelních novinách, 15. číslo ze 14. února 1968 na straně 1 a 3. Jedná se o rozhovor, na nějž odkazuje v jednom ze svých dopisů Josef Šafařík (viz vysvětlivka č. 3 u dopisu |37/Š13|).

Havel jako objevitel kulturního ústraní

Šedesátá léta v české kultuře byla procesem postupného uvolňování, osvobození, procesem, v němž se objevovali noví talentovaní umělci (například Ivan Wernisch, Věra Linhartová, Milan Uhde) i ti staronoví, kteří se v padesátých letech nesměli veřejně projevovat nebo byli přímo zavřeni (například Jiří Kolář, František Křelina, surrealisté). I Havel sehrál svou roli v tomto období, ve kterém se na světlo dostávala doposud skrytá vrstva české kultury.

Jeden z významnějších počínů v této souvislosti se odehrál v roce 1966. Okruh pražských šestatřicátníků ustavil Společnost přátel Jiřího Kuběny, která měla stát za organizací večera s recitací Kuběnových experimentálních básní. Šestatřicátník Jiří Kuběna, blízký přítel Václava Havla, měl v šedesátých letech na kontě už mnoho hotových sbírek, ale žádná z nich nebyla do té doby vydána. Kuběnovi pražští vrstevníci se proto rozhodli v roce Kuběnových třicátin představit ho pražskému publiku. Ustavení společnosti mělo zčásti nádech recesistický, z části mělo šestatřicátnické propagační aktivity zaštitit před veřejností, jak píše Havel Josefu Šafaříkovi, když mu později vysvětluje smysl založení podobného sdružení, Společnosti přátel Josefa Šafaříka:

„Celá tato věc má v sobě, jak jistě cítíš, prvek jistého ‚matení veřejnosti‘, ba i jistý přídech provokace či dada, ale i to se nám zdá být velmi namístě a ostatně se to už i osvědčilo: tato stránka věci naše podnikání jednak poněkud depatetizuje, zbavujíc je podezření z kožené pseudoserioznosti (aniž by mu tím ovšem odnímala jeho vážnost), jednak nás i dobře imunizuje proti eventuálním podezřením jiného druhu (přirozeně nesmyslným). Přičemž při každé akci – právě vzhledem k proměnlivosti titulu by muselo být jasné, že jde o tytéž lidi, tedy tytéž cíle, tedy kontinuitu ve zdánlivé diskontinuitě.“¹⁰

Večer proběhl 17. dubna 1966 v pražském Mánesu. Kuběnovy expresivní verše, které například otevřeně mluví o homosexuální tematice, vyvolaly mezi publikem velký rozruch, ale zároveň zapsaly Kuběnu do kulturního povědomí – následovalo ještě recitační představení v podání herce Jiřího Ostermanna, a za necelý rok, 3. března 1967 druhý pražský večer, který měl celý v režii Kuběna sám.

Podobné vystoupení – tentokrát se Šafaříkovou přednáškou *K situaci člověka ve věku stroje* – uspořádali šestatřicátníci 9. února 1967 pod hlavičkou Společnosti přátel Josefa Šafaříka. Havel se v korespondenci se Šafaříkem jeví jako velmi pečlivý organizátor. Je to dáno i tím, že kvůli geografické vzdálenosti mezi Prahou a Brnem, kde Šafařík bydlel, bylo možné přípravu večera projednat pouze v dopisech a bylo potřeba se vyhnout zbytečným nedorozuměním. Havel je uctívý: usiluje pomoci Šafaříkovi, který v předchozích letech nemohl publikovat a žil prakticky v izolaci; snaží se vystupovat tak, aby se příliš neexponoval a stál spíše v pozadí celé akce. Argumentuje přitom takovým způsobem, že Šafařík si vlastně musí vybrat tu možnost, kterou mu Havel nabízí: Havel se snaží předjímat všechny varianty vývoje, které by případně mohly nastat. Jde mu maximálně o to, aby celá akce měla co největší efekt, vystupuje v podstatě v roli režiséra, který se snaží večer připravit tak, aby vyzněl s co možná nejsilnějším dramatickým účinem. Večer má posluchačům přiblížit především Šafaříkův způsob myšlení, publikum má být přímo při vzniku myšlenek, má mít možnost nahlédnout do procesu Šafaříkova uvažování:

„Dále: domníváme se, že by ani nebylo dobré, kdyby ses nějak moc trápil přípravou svého textu: nejde o text tištěný, kde jsou všechny stylistické nuance rozhodující, ale jde o živý kontakt s osobností. Eventuální doplňky spatra (jak to bylo na Budislavi), volné zamyšlení, oprava vlastní formulace, hledání slov, improvizovaná

¹⁰ Viz dopis Josefu Šafaříkovi | 27/Š3 |.

odbočka atd. – to vše by bylo neobyčejně vítané: strohé přečtení brilantního textu je sice také možné, nepůsobí ale nikdy tak živě, apelativně, důvěrně jako volnější forma přednesu, vtaňující posluchače přímo do myšlenkového dění. (Atraktivnost není tedy v brilanci řečnického výkonu, ale aktuálním zpřítomnění procesu myšlení – všechny pauzy, zamyšlení, opravy sebe sama, otázky sobě samému, zadrnutí apod., to všechno, vedeno úsilím vyjádřit myšlenku, postihnout souvislost, nečiní toto úsilí nudným, ale naopak je dramatičtější. Mimo jiné: určitě bys měl při přednášce sedět, papíry před sebou na stole, z týchž důvodů.)

(...)

*Nejsi katedrový filozof, který bude dělat nějakou inaugurační přednášku, v níž by měl – na akademické půdě – vyložit nějaký nový filozofický systém, sumarizovat úsek své práce; půjde opravdu jen o průhled do Tvého myšlení a ten průhled lze učinit z kterékoli strany – a třeba i rozbořením dílčí otázky. Hlavní je zpřítomnit autenticky své myšlení, ne tedy podat sumu nějakých hotových poznatků – neosobně anonymně. Spíš jde o demonstraci procesu než reprezentaci výsledku.*⁴¹

Stejně jako v případě večera Kuběnova i Šafaříkův večer měl plánovaný efekt: Šafaříka učinil známějším, jeho přednáška se v tomtéž roce opakovala v Liberci a tamější nakladatelství ji následně vydalo tiskem. Havlovi se v následujícím roce podařilo ještě prosadit Šafaříkův text do programu ke hře *Ztížená možnost soustředění*, uvedenou v roce 1968 Divadlem Na zábradlí, a zařadit jiný Šafaříkův esej *O rytmu – čili rubato* do sborníku Podoby II.

Havel se snažil o znovuoobjevování neprávem zapomenutých jmen i jako člen Svazu československých spisovatelů, v němž na konci roku 1967 a v průběhu roku 1968 působil aktivněji než doposud. Měl významný podíl na obnovení zrušeného časopisu *Tvář*, v rámci Svazu založil Klub nezávislých spisovatelů a stal se jeho předsedou – jeho aktivita byla motivována i pocitem odpovědnosti: jeden čin v rámci Svazu vnímal jako zavazující k činům dalším:

„Pokud jsem byl k něčemu přizván, jmenován do nějaké komise nebo podobně, plně jsem se tomu věnoval, do všeho rýpal, vždy chodil připraven, o všem jsem diskutoval, pořád nějaké nešvary kritizoval a nějaké návrhy podával. Table má agilnost neměla kupodivu za následek, že by mne odtamtud vypudili jako přílišného zneklidňovače, ale právě naopak: tím víc mne zaměstnávali. Na mé rýpalství si jaksí zvykli, byli rádi, že tam je někdo, kdo jen nespí a nezvedá ruku, stal jsem se jim bezděky jakousi sebekontrolou, a taky asi usoudili, že je lepší, když takového člověka zapojí, než aby ho měli někde v zádech a nevěděli, kdy na ně na nějakém fóru zaútočí. (...) Možná jsem se někomu jevil jako taková trochu komická postavička věčného rýpala, kterou si ta instituce pěstuje jen proto, aby nebyla nuda. Mně to ale nevadilo. Dokonce mě do jisté míry bavilo tuble roli hrát. Hlavně se mi ale zdálo, že tu a tam můžu opravdu něco dobrého prosadit. Kolik faktických úspěchů jsem zaznamenal, už nevím, několik snad ano, přinejmenším že byli přijati někteří, kteří by jinak asi přijati nebyli.“

Jedním z těch, kterým se Havel v rámci působení v SSČS pomoci, byl i Jindřich Chaloupecký. Jde o poměrně neznámou kapitolu v Havlově životě, pravděpodobně i proto, že jeho snaha v tomto případě nebyla úspěšná. Havel se pokoušel jako předseda Klubu nezávislých spisovatelů o znovuoobjevování Chaloupeckého měsíčníku *Listy pro umění a kritiku*, který byl zastaven po únorovém puči v roce 1948¹². Korespondence nám ukazuje stav věcí z července 1968. Do srpna *Listy* obnoveny být nestihly a po srpnové okupaci už na jejich obnovu z pochopitelných důvodů nedošlo. Několik dochovaných dopisů nám ale ukazuje Václava Havla jako zkušeného taktika s vyspělým politickým citem i myšlením: nic se zde nenechává náhodě, k cíli se postupuje systematicky a neúhybně.¹³

¹¹ Viz dopis Josefu Šafaříkovi |27/Š3|.

¹² V té době byl učiněn pokus obnovit i *Kritický měsíčník Václava Černého*. Pokus dopadl stejně neúspěšně.

¹³ Viz dopisy Jindřichu Chaloupeckému |41/Ch11| a |42/Ch12|.

Havel jako editor sborníků

Havel se editorsky podílel na třech sbornících, které se snažily ukazovat alternativní pohled na českou kulturu a vyzdvihnout z ní to, čemu vnější okolnosti – totalitní režim – odpíraly právo na zveřejnění. Suplovaly tedy roli v té době neexistujících svobodných časopisů.

Prvním takovým sborníkem, byl sborník s názvem *Podoby II*. Sdružoval autory spřízněné kolem časopisu *Tvář*, který byl na konci roku 1965 zrušen. Na jiném tvářistickém sborníku pracoval současně i Bohumil Doležal – jeden z literárních kritiků *Tváře*. Sebrané příspěvky odevzdali Doležal i Havel ve stejnou dobu do nakladatelství Čs. spisovatel. Doležalův sborník s názvem *Podoby* vyšel už v roce 1967, Havlův o dva roky později. V části beletristické uveřejnili svá díla Zbyněk Hejda, Pavel Švanda, Andrej Stankovič, Bohumil Nuska, Ladislav Dvořák, Bohuslav Blažek, Jiří Kuběna, Emanuel Mandler, Josef Topol, Milan Nápravník a Věra Linhartová. V části teoreticko-filozofické práce těchto autorů: Ladislav Hejdánek, Jiří Němec, Bohumil Doležal, Zbyněk Hejda, Jan Lopatka, Josef Šafařík, Vladimír Lébl a Josef Vyleťal. V korespondenci můžeme do přípravy sborníku, který vznikl na poslední chvíli, alespoň trochu nahlédnout skrze dopisy Jiřímu Kolářovi (dopis |24/K2|) a Josefu Šafaříkovi (dopis |30/Š6|).

Havlův úvod ke sborníku nám více přibližuje důvod jeho vzniku a především dobovou kulturní situaci, na kterou se Havel snaží pomocí vydání sborníku kriticky reagovat. Chce především čtenářstvu nabídnout to, co on považuje za skutečné umění, a to v době, která pro hodnocení skutečného umění ztratila měřítko. Havlovi se zdá, že nejvlastnější zdroj působení uměleckého díla „*jako by byl zalept kdesi v jeho neopakovatelné jedinečnosti a v jeho nezměnitelné, do žádného metajazyka nepřeložitelné a žádným obecně pojmovým aparátům nepostihnutelné fakticitě*.“ Dobová kritická měřítko ale tuto „konkrétní“ a „nezachytitelnou“ účinnost zachytit neumějí, a je pro ně naopak důležitější „*vraditelnost díla do apriorního schématu, a tedy toto schéma samo*“ než „*dílo jako takové*“. Podle Havla má toto schematické myšlení dvě podoby. Za prvé jde o „*chápaní víceméně ideologické, pro něž je kvalita ideologické stránky díla (jak je z něho abstrahována či jemu imputována) důležitější než kvalita díla samého, resp. kvalita první je měřítkem kvality druhé; za druhé to je cosi jako chápání ‚esteticko-programové‘, jemuž je zase měřítkem kvality (a tedy ‚uměleckosti‘) jedinečného díla kvalita obecné estetiky nebo programu (opět jak jsou z díla abstrahovány či jemu imputovány)*. V obou případech je ovšem obcházeno a likvidováno to nejdůležitější, totiž dílo samo ve své realitě a účinnosti. V obou případech se přitom velmi často a docela logicky dostávají k sobě a do jedné řady hodnot buď akceptovatelných, nebo naopak neakceptovatelných díla nesporně umělecká s pauměním a kýčem – je to logické proto, že v obou případech je bezprostřední přístup k dílu jako svébytnému faktu nabrzdován jinými sudidly.“ (Havel, 1999/III: 775–776).

O skoro deset let později, v době husákovské normalizace, v níž byl každý svobodný projev pronásledován policejním režimem, ale také v době postupně vznikajícího disidentského odporu, jehož byl Havel nejvýraznější představitel, vznikl další sborník *POHLEDY 1*. Havel mu vetknul za cíl „*vrhnout na současnou českou literaturu a myšlení určitý POHLED, poněkud asi odlišný od toho, který nám nabízí konvenční kulturní povědomí, jak se vytvořilo a ustálilo v šedesátých letech v oblasti kultury tehdy veřejné a jak se docela přirozeně uplatňuje i dnes v oblasti nepublikovaného*“. (Havel, 1999/IV: 131) Jinými slovy, poněkud jadrněji vyjádřil svůj záměr v korespondenci s Janem Lopatkou¹⁴: „*jde mi totiž mimo jiné i o to poněkud narušit jisté zkonvenčené hierarchie hodnot, uprdelené v povědomí ‚kulturní veřejnosti‘*“. V úvodu ke sborníku pak Havel charakterizuje jednotnou povahu těch, kteří se ve sborníku sešli, a to i když dohromady netvoří žádnou ucelenou skupinu nebo směr, neboť jde

¹⁴ Korespondence s Janem Lopatkou není součástí našeho výběru.

o různé tvůrčí individuality: „*Jdou obvykle spíš proti srsti svého okolí, než po srsti toho, co je očekáváno, a že jejich hlas zní často spíš disharmonicky: vyjadřují se – jakoby zahlceni svou věcí – často zajíkavě, příliš komplikovaně, anebo naopak příliš přímočaře, málokdy však s onou bládkou vnější bravurou, která by jim daleko snadněji zjednávala všude přístup.*“ (Havel, 1999/IV: 132)

Sborník vyšel v květnu 1976 a měl se stát prvním z řady, v níž následující čísla budou reprezentovat pohledy dalších osobností – tato řada *POHLEDŮ* ovšem skončila právě číslem 1. Do beletristické části přispěli (v abecedním pořadí): Egon Bondy, Vratislav Brabenec, Ladislav Dvořák, Jaroslav Hadlíz, Jiřina Hauková, Zbyněk Hejda, Josef Hiršal, Věra Jirousová, Svatopluk Karásek, Jiří Kuběna, Ladislav Landa, Věra Linhartová, Milan Nápravník, František Petřík, Andrej Stankovič, Josef Šafařík, Pavel Švanda, Josef Topol, Jan Vladislav a Josef Vohryzek. Do této části také patří texty skupiny „DG 307“ a „The Hever and Vazelína“. V části teoretické se objevily texty těchto autorů: Václav Černý, Ivan Dubský, Ladislav Hejdánek, Jindřich Chaloupecký, Jan Lopatka, Jan Patočka a Zdeněk Urbánek. Nápad na vznik sborníku vznikl podle dochované korespondence zřejmě už o prázdninách roku 1975¹⁵, ale výsledek se dostavil až po téměř roce, což bylo způsobeno několikerým posouváním uzávěrek.

Shodou okolností po dalších devíti letech, v květnu 1985, spatřil světlo světa poslední sborník *Hostina*. Zmínku v dopisech o něm nenajdeme, neboť se jednalo o sborník filozofických textů, jakousi filozofickou čítanku. Ani v dopisech filozofu Josefu Šafaříkovi se nedochoval žádný dopis s prosbou o přispění.¹⁶

Ve „filozofické čítance“, jak Havel sborník *Hostina* v předmluvě nazval, vyšli v tomto pořadí následující autoři: Milan Šimečka, Radim Palouš, Ladislav Hejdánek, Stanislav Soukeník, Martin Hybler, Erazim Kohák, Egon Bondy, Zdeněk Neubauer, Ivan Dubský, Ivan M. Havel, Tomáš Halík, Václav Bělohradský, Martin Palouš, Miroslav Kusý, Jaroslav Krejčí, Rio Preisner, Pavel Bratinka, Jiří Michálek, Ivan Sviták, Miroslav Petříček jr., Bohumír Janát.

Shromáždit příspěvky trvalo asi rok. Havel oslovil autory s tím, aby „*vsutku filosofovali, totiž zabývali se víc předmětem filozofie samé, než filozofováním druhých*“. Vznikla knížka, která je „*obrazem toho stavu myslí, v němž se ocitali ve chvíli, kdy své příspěvky psali, ti autoři, kteří do ní přispěli*“, což je podle Havla vymezení sice „*skromné*“, ale „*skutečnému stavu věci rozhodně přiměřenější*“. (Havel, 1985: 8–10)

„Navazovat spojení se starší generací“

Mohlo by se z předchozího zdát, že Havel navazoval na tradice první republiky abstraktně, skrze jakési prvorepublikové fluidum, které ho v rodině obklopovalo. Do jisté míry to snad platit může, ale mnohem důležitější byl kontakt s příklady kulturních osobností, které Havel ve svém mládí potkal. Díky rodinným vazbám se Havel mezi ně mohl dostat poměrně brzy:

„*Byl jsem zván jako chlapec na takové dýchánky, které pořádal Edvard Valenta – ten byl zástupcem Peroutky, když byl Peroutka šéfredaktorem Přítomnosti. Valenta byl zkušený novinář a zároveň romanopisec – Jdi za zeleným světlem‘ byl jeho nejznámější román, který mi dával číst v rukopisech, když ho psal. U Valenty jsem se poznal s Václavem Černým, Olgou Scheinpflugovou a některými dalšími lidmi, kteří tam docházeli, včetně jednoho básníka, kterého bych radši snad ani nejmenoval, neboť se ukázalo, že to byl hlavní fízl, který o těchto dýchánkách podával pravidelná, důkladná hlášení... Jmenoval se Vladimír Thiele – podivná osoba. Za války*

¹⁵ Viz dopis Josefu Hiršalovi | 63/Hi5 |.

¹⁶ Možná proto, že Šafaříkův vztah k Havlovi v té době už dlouho neměl vřelost a názorou blízkost z let šedesátých a začátku sedmdesátých let. Viz dále v oddílu věnovaném právě Šafaříkovi.

napsal dvě tenké sbírky básní, z nichž jedna se jmenovala Pokorná pout'. Tím se rozumělo totální nasazení – prostě takový lehce kolaborantský básník, který se potom vetřel do této společnosti, kde fyzloval.“ (Havel, 2008)

Bylo přirozené, že u Havla, který už od mládí sám sebe prožíval jako básníka a spisovatele, vznikla potřeba a vědomé rozhodnutí poznávat starší generaci spisovatelů. Jeho dosavadní zkušenosti mu v tom dodávaly dostatek sebevědomí, jak formuluje v závěru již zmiňovaného textu *Po roce sochařské práce*: „Musíme navazovat spojení se starší generací, jež o nás zájem musí mít a také má, cesty se již nyní slibně otvírají.“ (Havel, 1999/III: 22)

Postupně se seznamoval s těmi nejlepšími představiteli naší kultury, kteří v padesátých letech působili, byť se jednalo ve většině případů o osobnosti, které žily v intelektuálních ghettech, svým významem skryty pod povrchem běžné skutečnosti, jež dávala na odiv především to ideologicky správné umění: „Ačkoliv jsem byl tehdy vlastně už postižený či perzekvovaný, rád na tu dobu vzpomínám, byl to čas prvního vzrušujícího hledání a objevování skrytých hodnot i sebe sama. Na ulicích byly tehdy tytéž nápisy, které jsou na nich dodnes, v knihovnách byly všude jen samé knihy od Pujmanové, Fučíka a podobně, nikde nebylo patrné, že existuje ještě nějaká jiná kultura než ta socialistickorealistická, která se tehdy těšila tak mohutné oficiální podpoře. O to dobrodružnější bylo pro mladé dychtivce po tehdejší ‚druhé kultuře‘ pátrat.“ (Havel, 1999/IV: 721)

Vztahy Václava Havla k lidem z „druhé kultury“ budeme sledovat i pomocí dopisů, které jim Havel v průběhu času posílal.

Jiří Kolář

Člověkem z „druhé kultury“, který se stal pro Havla, ale i pro další šestatřicátníky učitelem – nikoli ve školském slova smyslu – v otázkách umělecké estetiky a etiky, byl co do vlivu, který na Havla měl, v první řadě básník Jiří Kolář, člen Skupiny 42. Havel se s ním seznámil na popud Jana Zábrany v dubnu 1955 a brzo se stal členem skupiny umělců, kteří se scházeli v pražské kavárně Slavia. Kolář zde platil za „neoficiálního vůdce spisovatelů generace jeho i mladších“ (Havel, 2008). Mladé talenty přitahoval svým silným charismatem, založeným především na integritě osobnosti, která dokázala obstát i v obtížných a vyhocených životních situacích: původní profesí dělník, jako umělec samorost, který se na cestě umění udržel především svépomocí a silnou vůlí; za rukopis sbírky Prométheova játra byl v roce 1952 na několik měsíců uvězněn; nebál se pronášet ostré soudy o umění, i o výtvorech, které mu mladí umělci sami přinášeli – „velký kazatel spisovatelské morálky a odpovědnosti“ (Havel, 2008). Měl dost předpokladů pro to, aby uměl nadané mladíky zkrotit, ukazovat jim s autoritativností učitele nové obzory a vést je.

Havel se na čas Kolářovi plně umělecky podřídil. Jak sám říká, Kolář se pro něj ve své době stal přímo duchovním „guru“: „To jeho fluidum a osobnostní vyzařování mělo myslím na mě jakož i na jiné mé kamarády velký vliv. Samosebou že nám byla blízká jeho poetika – tehdy začínal dělat ty své výtvarné věci, předtím psal básně – ale nebylo to přímo nějaké vyučování. Nanejvýš jsme mu dali posoudit svoje nějaké básničky a on k tomu měl svoje pádné připomínky.“ (Havel, 2008)

Vliv, který měl Kolář na Havla, můžeme rozdělit do dvou okruhů.

První se týká podoby Havlovy rané poezie. Jde tedy o vliv, který do značné míry ztratil význam ve chvíli, kdy se Havel rozhoduje pro dráhu dramatika a všechny své dosavadní básnické pokusy pokládá za uzavřenou fázi své tvorby. Jako začínající básník se ale v podstatě ztotožnil s poetikou Jiřího Koláře, potažmo Skupiny 42, poetikou, která se tématy i způsobem řeči snažila zobrazovat všední život. Ne jeho oslavováním, ale spíše snahou zachytit ho takový, jaký je – tedy jako všední, byť i mnohdy bolestný a krutý. V době hlučných zdravic, nebetyčného vychvalování

komunismu, Gottwalda, Sovětského svazu a Stalina a dalších socialistických fetišů musel tento umělecký názor působit osvobozujícím dojmem. Pro Havla, který si prodělával své „kolektivistické“ období, zřejmě také znamenal objevení nového rozměru, a přitom stále dost vystihoval jeho zkušenost společenského vyvržence, zažívající skutečnost „odzpoda“: zobrazovat moderní realitu bez „přikrašlování“, slovy „prostého občana“.

Později význam Kolářova psaní vystihl třemi charakteristikami: „*Za prvé (...) si Kolář jasně uvědomil, že at' půjde později v poezii jakoukoliv cestou, vždy půjde s lidem a vždy bude pracovat především s konkrétní realitou živých lidí. Za druhé si ujasňuje ve své literární samotě, že poezie dosáhne tím lepších výsledků, čím víc se jí podaří odpoutat se od toho, co v době jejího vzniku platí jako nesporné a jasné, čím víc se jí podaří odpoutat od podlahy literární současnosti a literární módy. (...) A třetí význam konečně spočívá v tom, že si Kolář mohl na Halasově vzoru vybudovat svůj příznačný přísný smysl pro slovo, pro úsporu slova, pro slovně čistý a významově obsáhlý verš.*“ (Havel, 1999/III: 73–74)

S prvním okruhem Kolářova vlivu na Havla úzce souvisí okruh druhý: báseň bez etického rozměru není dobrá báseň. Básník má „*pracovat s konkrétní realitou živých lidí*“, neboť „*jde s lidem*“. Básník tedy nemá svůj básnický zrak odvracet od tohoto světa a jeho konfliktů, ale má pomáhat druhým lidem, aby dokázali tento svět lépe, tedy pravdivěji spatřit. V tomto smyslu je také básník podle Koláře „*pilířem lidí*“. (Kolář, 1995: 29) Z jeho básnické sbírky Mistr Sun o básnickém umění lze v podstatě vybrat jakoukoli pasáž, která tento postoj doloží. Je plná nekompromisních tezí, které stanovují, jaký básník má a jaký nemá být:

*„Provádíme-li přesný odhad
a hledáme-li podstatu básnictví
klademe tyto otázky:
Kdo z básníků je hlouběji prochnut mravním zákonem?
Kdo je schopnější?
Kdo má na své straně nebesa i zem?
Kdo je ovládnut vyšším řádem hlubší svobodou nesmlouvavějším vědomím?
Kdo vládne bohatšími slovy a hutnějšími verši?
Kdo má cit a intelekt lépe vycvičený?
Kdo dovede spravedlivě vážít podmínku i podstatu?“*
(Kolář, 1995: 14–15)

Havel posléze opustil básnictví jako svůj nejvlastnější umělecký projev, opustil i různé poetiky, které sám vymyslel a formuloval – jako například koncept substanciální poezie, nebo koncept poezie totální –, jež ovšem vposledu nebyly ničím jiným než variacemi na Kolářovu vlastní poetiku, byť ji dováděly do radikálnějších důsledků. Trvalým rysem jeho pozdějšího dramatického i esejistického psaní ovšem zůstal Kolářův akcent na morálku umělce, byť je samozřejmě diskutabilní, do jaké míry jej do Havla vložil Kolář sám a do jaké míry pouze vyzdvihl to, co bylo v Havlovi připraveno už dříve. V každém případě platí, že Havlova pozdější dramata – i přes jejich rozdílnou uměleckou účinnost a kvalitu – pokaždé vycházejí z konkrétní reality a zůstávají u ní. Havel je dramatik absurdních situací, ale oproti západním absurdním dramatikům není umělcem přeintelektualizovaným, uměle konstruujícím, nezabývá se absurditou kvůli ní samé, z jakési záliby ukazovat groteskní situace, ale z potřeby vyslovit konkrétní pravdu o své době. Nebo jinými slovy totéž – Havel sám v článku *Básník naší doby*:

„A musíme shledat, že ať situace společnosti i člověka byla jakákoli, ať člověk vyjadřoval nutnosti a potřeby své existence formou náboženskou, politickou či jakoukoli jinou, vždy platilo, že básník je nějakou vynikající koncentrací vši problematiky člověka své doby, že v sobě nese jakoby mnohonásobně jeho osud, že nějak velmi intenzivně směřuje k podobě brdiny lidí svého věku. A že básník prostě vždy byl velmi jasným příkladem, typem člověka, že byl jakýmsi umocněným člověkem, zmnňujícím a zvětšujícím všechno lidské, dobové lidské, v sobě. (Je to přímý opak nietzschovského programu nadčlověka jako někoho vyjadřujícího odpor a reakci na člověka své doby.) A byl tedy básník vždy také jasným indexem zklamání, problémů, nadějí a omylů společnosti.“ (Havel, 1999/III: 61)

V dopisech zastihujeme vztah Havla ke Kolářovi už v době, kdy Havel umělecky dozrál. Z doby, kdy byl Havel u Koláře „na učení“, se žádné dopisy nedochovaly. Obrázek si můžeme udělat pouze z dopisů, které psal v padesátých letech Havel do Brna, svému příteli, básníku Jiřímu Kuběnovi.¹⁷ Zdá se, že od šedesátých let nastalo mezi Havlem a Kolářem určité oddálení. Existující korespondence obsahuje pouze pracovní záležitosti. V dopise |24/K2| prosí Havel Koláře o příspěvní do Doležalova sborníku Podoby, v něm byl také následně uveřejněn. V sedmdesátých letech pak mezi nimi už žádná přímá komunikace neprobíhala, jak dokládá dopis |62/Hi4| Josefu Hiršalovi, ve kterém jej žádá, aby oslovil Jiřího Koláře kvůli příspěvku do POHLEDŮ:

„A druhá otázka: přirozeně bych v tom uvítal moc rád taky Koláře. Jenomže nevím, jestli ještě něco píše a nechci mu tudíž zatím psát, abych se zbytečně neblamoval. Myslíš, že nějaké novější dosud nepublikované texty ještě doma má? A myslíš, že by mi je dal? Teprve po předběžné informaci od Tebe bych mu napsal – nechci mu psát rovnou mimo jiné i proto, že jsem se s ním už moc dlouho neviděl a nejsem si tudíž jist, jaký má ke mně momentálně vztah – v hodnocení některých počinů bývá často nevyzpytatelný – a já bych ho nerad třeba zbytečně rozdráždil. Možná to jsou obavy bezpředmětné, ale cosi mi přeci jen říká, že bude lépe nejdřív věc konzultovat s Tebou.“

Ani do sborníku POHLEDY Kolář nezaslal žádný svůj text, což mohlo být dáno i tím, že se v té době věnoval více výtvarnému umění než psaní.

Naznačili jsme, jaké spisovatelské a osobnostní rysy rozvinul Jiří Kolář ve Václavu Havlovi. Byly to ostatně tytéž rysy, který Václav Havel u osobností starší generace vyhledával, a je to tím pádem také určité rozlišovací kritérium, pomocí kterého můžeme Havlův výběr pochopit.

Václav Černý

Víme například, že Havel cítil znatelný odstup k Václavu Černému – ten by se na první pohled nabízel jako jedna z několika charismatických osobností stojících v opozici vůči režimu, lidí se širokým kulturním přehledem, do jejichž blízkosti by se mladý, v oblasti umění ambiciozní Havel měl mít zájem dostat. Havla ale odrazoval jeho „*takový personalistický, patetický způsob, kterým navázal na Šaldu, a který ještě dál rozvinul*“ (Havel, 2008). Z dobové korespondence Kuběnovi se také dozvídáme, že „*za tím Černým leze všude jakýsi divný zástup mondénních dam a elegantních pánů*“ a že je to zřejmě „*přežitek z dob, kdy existencialismus byl módou a Černý měl o něm v Praze přednášky, jež byly dostaveníčky těchto kerubů*“. (Kosatík, 2006: 71) Havel si ho ale i přesto vážil jako vzdělance, „*polyglota, který znal všechny možné jazyky, překládal z nich i do nich*“, i jako muže „*pevného, zásadového postoje, který taky byl nejperzekvovanější*“ (Havel, 2008). Černý pro něj také představoval autoritu v určitém ohledu podobnou jako Jindřich Chalupecký, neboť právě jejich časopisy (Černého *Kritický měsíčník*

¹⁷ Viz Kosatík, 2006.

a Chalupeckého *Listy pro umění a kritiku* – oba byly zastaveny po únoru 1948) mu v mládí pomáhaly rozšiřovat jeho kulturní obzory. V uvolňující se době šedesátých let se pak Havel také snažil veřejně upozorňovat na jejich násilné zastavení.¹⁸ K několika setkáním s Černým došlo, ale ta nabyla rázu pracovního, v osobnější přátelství nikdy nepřerostla. Svědčí o tom například i zdrženlivý postoj Černého k Havlovi, jak jej s zachytil v Českém snáři Ludvík Vaculík při setkání ze 6. února 1979:

„Chvilí potom huboval na Václava Havla: ‚Viděl jste, s kolika chybami otisklo Svědectví mou studii o Masarykovi?‘ Podivil jsem se, co s tím má Havel společného. ‚No přece oni převzali text z Edice Expedice, a tu řídí Havel, protože musí vždycky mít něco extra, jako by nestačila Petlice.‘ Vložil jsem mu rozdíl mezi oběma edicemi a on z toho uzavřel: ‚No dobře dobře! Tak vy myslíte, že bych teda neměl vedení Charty poslat protest proti zkomolení své práce ve Svědectví?‘“ (Vaculík, 1992: 39)

Z Dálkového výsledku je známa Havlova vzpomínka na situaci, kdy byl Havel v roce 1976 pověřen úkolem přesvědčit Jana Patočku, aby přijal nabídku stát se prvním ze tří mluvčích Charty 77:

„Svěřil se mi, že se zdráhá též kvůli Václavu Černému: ten se odvážně občansky angažuje celý život, byly chvíle, kdy se dokázal zachovat jednoznačněji než Patočka, pracoval už za války v odboji – zkrátka rozhodně má na tu funkci větší morální právo a jistě a právem by se cítil opominut, kdyby mu to nebylo nabídnuto, a jistě by se na Patočku mrzel, kdyby to za těchto okolností vzal on. Jako by se Patočka prostě styděl dělat něco, co přísluší Černému, a jako by se bál jeho reakce. Jel jsem tedy od Patočky k Černému a jasně mu vložil karty: že to Patočka nechce vzít bez jeho požehnání, protože si myslí, že je tak říkajíc v pořádku před ním, že je však třeba získat Patočku: právě proto, že není osobností tak ostře politicky profilovanou, může snadněji působit jako obecně stmelující autorita, zatímco Černý by svou sršatou vybraněností měl asi hned od počátku dost odpůrců a nelze odhadnout, jak by se to na práci Charty odrazilo. Černý to přijal okamžitě a myslím, že to bylo upřímné, bez stínu vnitřní bořkosti. Jel jsem zpátky k Patočkově, referoval mu o svém hovoru s Černým a jemu se viditelně ulevilo, ba téměř z něho spadlo jakési břímě. Zdálo se mi, že poslední zábrana byla překonána. Patočka se mluvčím stal, plně se do své práce vložil a své dílo na závěr stvrdil doslova svým životem.“ (Havel, 1999/IV: 840–841)

Z korespondence vysvítá i to, že Černý pomáhal Havlovi obstarávat faustovskou literaturu ke hře *Pokoušení*. Černý byl také jedním z těch, které Havel oslovil s prosbou, aby mu zaslali příspěvek do sborníku *POHLEDY*.

Jaroslav Seifert

Vřelejší vztah navázal šestnáctiletý Havel – byť jen krátce, po dobu svých básnických pokusů – s Jaroslavem Seifertem. Setkání zprostředkoval Havlův otec a je podrobně popsáno opět v jednom z mnoha dopisů Jiřímu Kuběnovi. Tehdejší Havel charakterizuje Seiferta jako člověka „milého, naivního, duchaplného, sympatického“, a hlavně „veselého“. (Kosatík, 2006: 69) I přes trému, se kterou k Seifertovi přicházel, „jako mladý a drzý“ (Havel, 2008) jeho básně moc neuznával. V porovnání například s poezií Kolářovou mu připadala zkrátka příliš jednoduchá až banální, a také příliš „poetická“ – vůči realitě příliš „zdobná“. Být v té poslední charakteristice prodělal Havel určitý vývoj. V roce 1954 píše Seifertovi jako poděkování za kritiku svých básní: „v básni, to je marné, se realita musí jistým směrem poetizovat, byť by byla sama o sobě sebezajímavější

¹⁸ O následcích jednoho takového upozornění se lze dočíst v lístku |23/Č2|.

z básnického, mravního, či filozofického hlediska¹⁹. Později v úvaze nad kolářovskou poetikou zdůrazňuje už něco jiného, a sice, že je „nutno odpustit si každé přikrášlování, každou lažuru, neboť to vždycky může vidění jen oslabit, ubrat mu na účinnosti a tím i na mravním významu.“ (Havel, 1999/III: 80)

Zpětně, po dvou desetiletích hodnotí Havel návštěvy u Seiferta s větší pokorou:

„Byl jste první živý básník, kterého jsem viděl, a připadalo mi velice zvláštní, že to na Vás nebylo nijak zvlášť znát. O čem všem jsme si povídali, už nevím, vzpomínám si jen, že jsme se Vás ptali, jak si vysvětluje, že pan Nezval píše v posledních letech takové slaboduchosti, a že Vy jste se na tu naivní otázku jen usmál a pokrčil rameny. A že pak – osmělen Vaší bezprostředností – jsem se Vám vyznal ze svého obdivu k Vladimíru Holanovi a že Vy jste mi řekl, abychom za ním taky zašli a že si myslíte, že nás nerybodí (...). Mé verše jste si nechal, přečetl si je a pak jste mi o nich napsal. Předpokládám, že jsem Vám tehdy za Váš dopis poděkoval, nicméně teď bych Vám rád – s odstupem třidvaceti let – za něj poděkoval znova. Váš dopis byl totiž báječný tím, že

a) nepokoušel jste se mi z nějaké obleduplnosti nalhat, že mé básničky jsou lepší, než jsou;

b) zároveň jste to ale napsal tak, že jsem neztratil chuť psát ani nezatrpkel, ale právě naopak.

Tehdy jsem přirozeně nemohl ocenit Vaši citlivost, teď ale – kdy si umím představit, jaké ty mé tehdejší verše asi byly, a kdy se umím vzít do Vaší situace, nutíci Vás napsat něco, co by byla pravda, ale co by zároveň nemuselo vést k mé sebevraždě – dokážu to celé už náležitě ocenit. A tak využívám této příležitosti k tomu, abych Vám opožděně poděkoval.²⁰

Havlovo zářijové přání k 75. narozeninám lze chápat i jako určitý taktický krok. Právě v roce 1976 se spolupráce mezi Havlem a Seifertem zintenzivnila kvůli procesu s undergroundovými umělci. Havlem iniciovaný dopis H. Böllovi, který byl do Německa odeslán v červnu 1976, nesl podpis právě i Jaroslava Seiferta. Havel Seiferta jakožto člověka, jehož morální autoritu si nedovolil zpochybňovat ani tehdejší režim, zaangažoval také do soudního procesu se Svatoplukem Karáskem. Na podnět Otakara Motejla, Karáskova obhájce, oslovil Havel Seiferta s tím, aby se básník vyjádřil ke sprostým slovům obsaženým v Karáskových písňových textech – neboť právě tyto vulgarity byly hlavním předmětem obžaloby a právě kvůli nim byl nakonec Karásek zavřen. V tomto dramatickém kontextu je do jisté míry úsměvné, jak Havel skrze dopis citlivě instruuje Seiferta, co by měl do svého „posudku“ o Karáskových verších napsat:

„Dr. Motejl od Vás přirozeně neočekává žádnou literárně vědnou expertízu (takové expertízy už vypracovali jiní), ale jen několik vět, v nichž byste vyjádřil svůj základní dojem z Karáskových textů. Dr. Motejl se domnívá, že autorita Vašeho hlasu by snad mohla zapůsobit na svědomí soudců. Váš text by pravděpodobně použil při svém závěrečném plaidoyer u přelíčení v druhé instanci, které bude zřejmě kolem 10. listopadu. Vaše vyjádření by mohlo mít formu dopisu dr. Motejlovi, v němž byste úvodem uvedl, že vyhovujete jeho žádosti a že mu dovoluujete, aby Váš dopis u soudu použil. Pokud jde o text sám, budete jistě sám nejlépe vědět, co napsat – smím-li Vám radit, pak snad jen to, že by bylo dobré – budete-li to ovšem tak cítit – zmínit se o lidské opravdovosti a vážnosti Karáskovy tvorby; o její morální apelativnosti (užívající tradičních biblických podobenství černošských spirituálů); o tom, že její určitá naivita není důsledkem prostomyslnosti, ale že navazuje na lidovou poetiku jeho inspiračních zdrojů; a snad o tom, že ta dvě sprostá slova, která v tom jsou, mají své umělecké oprávnění. Myslím, že něco takového – nebo podobného – by úplně stačilo.“²¹

¹⁹ Viz dopis Jaroslavu Seifertovi |2/S2|.

²⁰ Viz dopis Jaroslavu Seifertovi |74/S6|.

²¹ Něco z těchto doporučení Seifert do svého dopisu Otokaru Motejlovi skutečně použil. Viz dopis Jaroslavu Seifertovi |75/S7| a následné vysvětlivky.

Vřelý vztah, byť vedený „na dálku“, zůstal mezi Havlem a Seifertem až do básnickovy smrti. Svědčí o tom dva poslední gratulační dopisy – jeden k Seifertovým osmdesátým narozeninám, druhý k udělení Nobelovy ceny za literaturu v roce 1984.

Jindřich Chaloupecký

Kontaktovat Jindřicha Chaloupeckého, bývalého „mluvčího“ Skupiny 42, Havlovi doporučil Jiří Kolář. Chaloupecký, teoretik Skupiny 42, se tak stal další „*strašně zajímavou*“ osobností (Havel, 2008), autoritativním člověkem, kterému Havel posílal svoje začátečnické básnické pokusy, kterého čas od času navštěvoval doma a později si dávali číst texty navzájem. Havel Chaloupeckému o sobě dával v mládí poměrně pravidelně vědět skrze pohlednice. V dopisech zaslaných Chaloupeckému se vyjevují také i některé konkrétní události, při kterých s Havlem také spolupracovali, ať už to byla již zmiňovaná snaha o obnovu Chaloupeckého *Listů pro umění a kritiku* v roce 1968, příspěvek pro sborník *POHLEDY*, nebo Havlova zprostředkovatelská role v případě záměru Karla Hvizďaly udělat s Chaloupeckým rozhovor ve stylu *Dálkového výsledku*.

Chaloupeckého zájem o Havla dokládá nejen to, že Havlovi posílal k posouzení svoje texty a naopak posuzoval Havlovy, ale že sám reagoval v případě, že Havlův text někdo neprávem zkritizoval. Viz například dopis [88/Ch21], kde Havel děkuje Chaloupeckému za jeho esej *Potřeba bdělosti*, kterou Chaloupecký odpověděl na článek Ivana Svitáka *Derátá vlna*.

Havlovy a Chaloupeckého pravidelné kontakty pomyslně stvrdilo v květnu 1990, pár týdnů před Chaloupeckého smrtí, založení výtvarné ceny Jindřicha Chaloupeckého. Společně s výtvarníky Jiřím Kolářem a Theodorem Pištěkem ji založil právě Václav Havel – tehdy už jako prezident.

Vladimír Holan

Básníkem, který Havla ve věku sedmnácti let vedle Koláře také „uhranul“, byl Vladimír Holan – „*velký tajemný čaroděj poezie, který básnil nejen když psal básně, ale básnil, i když mluvil, a zvláště když mluvil opilý*.“ (Havel, 2008) Havel k němu chodil po dobu několika let v několikátýdenních rozestupech. Pravidelné návštěvy ukončily podle svědectví v Dálkovém výsledku až jisté Holanovy antisemitské výstupy, nicméně i poté se Havel k Holanovi hlásil alespoň skrze stručnou korespondenci, obsahující gratulace nebo pozvánku na své umělecké vystoupení.²² Zřejmě ale nejen kvůli Holanově antisemitismu choval Havel k Holanovi určitý odstup, jak to dokládá zmínka v jednom dopise Jiřímu Kuběnovi z konce roku 1955 o tom, že pro skupinu Šestatřicátníků je třeba mimo jiné „*hodně polemizovat a pábit se staršími (a tím myslím hlavně Koláře,*

²² S Havlovým tvrzením o Holanově antisemitismu polemizuje Vladimír Justl (v reakci na článek Jiřího Rulfa o Noci z Hamletem):

„Vladimír Holan neměl ‚antisemitské‘ řeči. Za 28 let, kdy jsem k němu chodil, v některých obdobích i dvakrát týdně, a býval jsem s ním (na Kampě, od 1969 u Lužického semináře přecházel pozvolna na jiný životní režim) až do svitajícího ovínění, jsem **nikdy** žádné jeho ‚antisemitské řeči‘ neslyšel.

Navíc: Holan, rozený pamfletik, si ve svých dílech (především *Lemuria*, *Hadry*, *kosti*, *kůžky*; sbírky *Tobě*, *podstatné sekvence v Noci s Hamletem*, *Příběhůch*, *Toskáně* – a ovšem *Odpověď Francii*, *Zpěv tříkrálový*, *Panychida* a řada básní tzv. *lyriky*) *vyrážoval úcty s kdekým: od Němců přes Francouze, Angličany a kdovíkoho, po února 1948 s komunisty, od buržoazie třeba po Daladiera a papeže Pia XII. Nikde není slovo, které by bylo možno nazvat antisemitským. Václav Havel očernil autora řekněme z nevědomosti a z popletení.*

Asi rok poté, co vyšel Dálkový výsledek (tuším v lednu 1991), jsem Václavu Havlovi napsal poděkování za novoroční projev a spojil to s výpadem v Dálkovém výsledku. Třeba mu ten dopis nedali: nereagoval. Nechtěl jsem tuto kauzi zveřejnit, abych neusvědčoval prezidenta. Rulfův článek mi nabrák: už je na čase říci, že se Václav Havel v osočení Vladimíra Holana mýlí. A nejen v tom antisemitismu: nepřestal k Vladimíru Holanovi chodit. Pravda je, že už nebyl pozván.“ (In: Havel a Holan. Reflex, č. 26, Roč. 2003, s. 55)

protože jinak ani Bednář, ani Holan, ani kdokoliv jiný nám mnoho neřekne).“ (Kosatík, 2006: 150–151) I přesto bylo poznání Holana inspirativní: svůj vztah k němu a to, co si nejvíc odnáší ze svých setkání s ním, Havel vyjádřil v jedné části dopisu z 15. září 1955 zaslaný k příležitosti Holanových narozenin. Svým důrazem na etický rozměr básnění se velmi podobá velmi sdělení článku Básník naší doby:

„(...) Vaše báseň to byla, jež v době, kdy mi skutečně ještě nemohla mnoho říci, mne už uchvacovala a konečně přivedla do Vašeho pokojíčku na Kampě. Chci mluvit o něčem (...), co jsem si vždy uvědomoval na návštěvách u Váš, rozhovory s Vámi, o něčem, co bych nazval brdinstvím poezie. U Váš jsem si totiž počal poprvé uvědomovat, že básník, žijící zmnoženě v osudech lidí, s nimiž se setkává, o nichž píše, na něž myslí a jejichž životní pocity případně vyzpívává lyrikou, že básník, přejímající na svá bedra vždy tíhu osudů, již by přejímat nemusel, básník, zaměřující za výtěžky básně vždy jen své osobní štěstí, je nakonec vždy postavou tragickou, proto že brdinskou. Počal jsem chápat, že tu nejde o záměr, ale o zákon, počal jsem chápat, že poezie nic obyčejně nedává zadarmo, že chce po svém básníkovi mnoho a mnoho protřpěných hodin nad veršem, že mstí každý okamžik, kdy on na ni pozapomene, že poezie je velké riziko, neboť vždy odnímá jistoty záruky, vždy ochotna vysmát se, proto že čím víc ji člověk dá obně, tím menší má záruku, že ona jej nějak neoklame – že však v svém jádru je přísně spravedlivá a že, chce-li, dokáže také odměňovat. To všechno jsem u Váš cítil, to jsem tušil v brdinství Vašeho osobního života, o tom jsme spolu hovořili – za rozhrásku všech těchto pravd, tak nutných pro toho, kdo by chtěl dát své služby poezii – Vám, věřte, nikdy nebudu moci dost děkovat.“²³

Josef Šafařík

Zvlátní místo mezi Havlovými „učiteli“ zaujímá brněnský esejista a filozof Josef Šafařík. Na dospívajícího Havla nepůsobil zprvu skrze přímý kontakt, ale skrze knihu – dlouhý esej – *Sedm listů Melinovi*, která někdy bývá nazývána jako bible mladého Havla: pro jeho filozofické „mládí“ měla určující význam; stopy po jejím filozofickém poselství lze dohledat i v pozdějších Havlových pracích. K častějšímu osobnímu kontaktu mezi Havlem a Šafaříkem došlo teprve po Havlově seznámení se s knižní podobou Šafaříkova uvažování.

Šafařík jako začínající autor vyhrál se Sedmi listy Melinovi v roce 1947 anonymní soutěž, kterou vypsalo nakladatelství Družstevní práce. Poté co knihu v srpnu 1948 odsoudil v Rudém právu Jindřich Filipce, byla komunisty zakázána – ještě před zákazem ale stačil jeden výtisk doputovat k Havlovi:

„Knihu Sedm listů Melinovi jsem četl v raném věku a měla pro mne obromý význam, protože mne filozoficky orientovala ještě téměř v dětství. Je zajímavé, že lidí, které tato kniha oslovila už tehdy, v hlubokých padesátých letech, nebylo mnoho, (...) nemohly na ni vyjít recenze a zůstala bobužel jakoby nezapomenutá kulturní veřejností, jakoby zapomenuta. V padesátých letech o ní vědělo jen několik málo lidí a pozoroval jsem, že to byli výhradně umělci. Když jsem se v roce 1953 seznámil s Jiřím Kolářem, Jindřichem Chalupeckým a dalšími z generace tzv. dvačtyřicátníků, zjistil jsem ke svému překvapení, že tuto knihu, o níž jsem si myslel, že ji znám jediný já, oni znají také, že ji také mají rádi a že pro ně měla podobný orientační význam, jaký měla pro mne.“ (Havel, 1996: 114–115)

Knihu tvoří sedm polemických esejí-dopisů určených fiktivnímu Melinovi: přírodovědci, který považuje svůj vědecký pohled na svět – život není nic než hmota a hemžení atomů – za jediný správný. Šafařík na dvou stech stranách provádí obsáhlou kritiku vědeckého přístupu ke světu. Vědě vytýká jednak pýchu: jednotlivé vědecké obory popisují vždy jen výsek světa, vědci

²³ Dopis Vladimíru Holanovi | 8/Ho4 | – v plném znění uveden v příloze.

z něj ale odvozují výklad, který si nárokuje univerzálnost. Kritizuje dále vědecký přístup za to, že se na svět jenom dívá, ale neúčastní se ho. Věda se právě tím vzdaluje pravdě – Šafařík přemýšlí o pravdě jako o něčem, co je víc než jen nezúčastněný popis událostí, víc než jen informace o tom, jak věci fungují. Pravdy se člověk dobírá teprve tehdy, pokud je ochoten za svůj život ručit, nést za něj odpovědnost:

„Co je pravda? – Čím více knih přečteš, čím více debat absolvuješ, čím více škol navštívíš, tím jasněji vidíš, že žádné důvody nestačí dodat pravdě jistoty, kterou by nebylo možno otrást důvody jinými. A posléze shledáš, že jediné, čím nelze otrást, nejsou důvody, nýbrž osobní záruka, stvrzení pravdy životem a smrtí. Argumenty Sokratovy, Kristovy, Brunovy, Husovy a jiných jsou nebo mohou být sporné; ale příklad a oběť života, tato pečeť jistoty, vtisklá jejich pravdě, je mimo každý spor. A pídíš-li se po pravdě věčné, pak toto je to jediné jisté a navěky nevyvratitelné, co pravda má. To je poslední a neotřesitelný sloup pravdy. Ptáš-li se tedy, co je pravda, zde vezmi odpověď: zač vším, co máš a co jsi, dovedeš ručit. Neptej se proto, co je pravda; ale ptej se: zač dovedu ručit? Ba vlastně: zač ručím?“ (Šafařík, 1993: 216–217)

Mnohé z akcentů, které najdeme v Šafaříkově myšlení, najdeme později i v myšlení Havlově, byť mají méně literární a více koncentrovanou podobu. Například v esejí *Politika a svědomí* z roku 1986 nacházíme přímou kritiku toho typu vědeckého rozumu, který se pyšní tím, že pochopil celý svět. Klíčovým tématem se ovšem pro Havla stane odpovědnost – to, co zakládá lidskou identitu, nerozpojenost, nerozpadlost čili integritu života. V Havlových textech je důraz na lidskou odpovědnost v nespočetných variacích, především v *Dopisech Olže*. Na korespondenci pocházející z doby Havlovy *Ztížené možnosti soustředění* (dopisy |36/Š12| a |37/Š13| z roku 1968) je patrné, jak moc mají k sobě Havlovo a Šafaříkovo myšlení blízko – Havel ve *Ztížené možnosti soustředění* zpracovává stejné téma, které se stalo základem pro úvahy Šafaříkovy – mechanizace člověka a krize jeho identity v éře vědy a techniky. Zvláště dopis |37/Š13| ukazuje, jak si v těchto myšlenkových oblastech Havel se Šafaříkem dobře rozuměl.

Havel sám v dopise |48/Š21| Josefu Šafaříkovi přiznává, že Šafaříkovo myšlení na něj má velký vliv: *„Vůbec jsem Ti chtěl ve svém chystaném dopise napsat, jak si znovu a znovu uvědomuji, co pro mě Tvé myšlení znamená, jak mě ovlivňuje (...) – i když leccos možná aplikuji po svém. Neříkám to proto, že Ti chci lichotit, ale prostě proto, že to je fakt: například Tvé čtení tady na Hrádečku byl můj nejdůležitější zážitek letošního léta (...).“*

Osobní kontakt mezi Havlem a Šafaříkem se stal intenzivním především v šedesátých letech, kdy se Havel – jak už jsme výše zmínili – ve svobodnějších podmínkách uvolňující se totality snažil, aby Šafaříkovo jméno a jeho myšlenky vešly mezi lidmi víc ve známost, za což byl Šafařík, filozof odloučený od zbytku společnosti, velmi vděčný. Společně se ženou Annou Šafaříkovou jezdili takřka pravidelně v čase letních prázdnin za Havlem na Hrádeček ve Vlčicích u Trutnova – strávili zde alespoň jeden týden v roce. Abychom přiblížili charakter těchto návštěv, citujeme pasáž z deníku Anny Šafaříkové, pocházející z druhé poloviny šedesátých let:

„Před měsícem jsme byli na Hrádečku. Jeli jsme ve čtvrtek 31. července do Pardubic, kam pro nás Vašek přijel. Byli tam Trískovi (ona v pátém měsíci). Sedělo se do dvou hodin při živém rozhovoru. Ráno jsme se my tři podívali po okolí směrem na Janské lázně, Černou horu a Sněžku. Neočekávaně přijeli Vyleťal s Olinkou a překladatel Urbánek. Vyleťal tomu všemu hned dal veselou mladistvou notu. Byla jsem na malinách, Jirka se koupal, večer se do desíti hodin čekalo na srnčí kýtu a zase se sedělo do dvou. Muži projednávali dopis pro Tvář. Ve tři hodiny odpoledne v sobotu jsme jeli do Kuksu. Problídka jen zvenku a dále v osmnáct hodin odjezd domů. Vašek se mi jevil duševně velmi sebejistý, pohotový, tělesně trochu nějak zhrublý ve tváři a s břichem.“ (Šafaříková, 1925–1978: 55)

Oproti tomu v době Charty došlo ze Šafaříkovy strany vůči Havlovi k myšlenkovému oddálení. Šafařík měl Havlovi za zlé jeho politickou angažovanost, která pro něj jakožto tvůrčího člověka nebyla přípustná: ten, kdo se zaplete s politickou mocí, pouze na svou hlavu svolává její represivní odvetu²⁴. K celkovému smíření mezi nimi došlo po roce 1989 – Šafařík dosahuje do jisté míry společenského uznání, a krom jiných cen dostává od Václava Havla v říjnu 1991 řád T. G. Masaryka třetího stupně.

Závěr

Nahlédli jsme – alespoň dílčím způsobem –, kdo všechno a jak se podílel na utváření osobnosti Václava Havla, kdo všechno hrál v určitých oblastech po určitou dobu roli učitele, či dokonce duchovního vůdce, a jakým způsobem se zapsal do vývoje jeho myšlenkového světa. Slovo učitel můžeme vyslovit i přesto, že Havel sám tento pojem v souvislosti s vlastním zráním rád nemá a zdráhá se jej používat. Do jisté míry je tento ostych pochopitelný. Havlovo žákovství nemělo podobu otevřeného přihlášení se k nějaké autoritě jako k učiteli, přiznanou snahu rozvíjet se zralejším a starším člověkem žakovsko-učitelský poměr, který je tak oboustranně přijímán. A to i přestože leckteré znaky takového poměru jsme mohli v Havlových vztazích pozorovat: Havel měl ochotu nechat se druhým člověkem vést a myšlenkově směřovat, srovnával sebe sama se staršími a svoje vlastní nároky „kalibroval“ podle jejich. Přesto v jeho žakovských ambicích byla značná míra nereflekтовanosti – pro Havla představovalo setkávání s výjimečně nadanými lidmi cosi přirozeného, cosi, co nebylo potřeba nějak zvlášť pěstovat. Navíc zde sehrála roli – tehdejší totalitou daná – takřka černobílá společenská přehlednost: na jedné straně stáli ti, kteří mysleli a mluvili v mezích komunistické ideologie, na druhé straně ti, kteří se vymykali, ti, kteří se přirozeně sdružovali do intelektuálních ghett, v nichž bylo možné potkat vynikající osobnosti, nesoucí étos minulé, svobodnější doby. Jakkoli se komunistická totalita snažila zpřetrhat svazky s obdobím první republiky, právě svou tendencí se vůči ní vymezovat a negativně vyhraňovat způsobovala vedlejší efekt: prvorepubliková tradice se paradoxně – alespoň po určitou dobu – stávala o to pevnější.

Právě tato dvojí přirozenost, díky níž měl mladý Havel takřka nadosah ruky ty nejpozoruhodnější osobnosti tehdejší kultury, které vděčně opětovaly dychtivost talentovaného mladíka, se podílela na tom, že Havel pozdější doby neměl potřebu vůči někomu mladšímu podobnou učitelskou úlohu sehrát. Sám se stal vynikajícím představitelem české kultury, aniž by po něm zbyl nějaký přímý pokračovatel. Na jednu stranu je přirozené, že Havel jako plně vytížený disident a později prezident snad ani nemohl mít čas na výchovu nějakých svých nástupců, nicméně je to též logický důsledek přesvědčení, že dobrá tradice si najde cestu jaksí sama, přirozeně. Zvláště v dnešních svobodných podmínkách se – paradoxně – ukazuje, že na tuto zákonitost se nelze spoléhat. A je proto otázkou, kdo a jak v současnosti navazuje a v budoucnu naváže na tradici špičkových elitních osobností, které se neuzavírají do bezpečí svých profesí, ale snaží se zpřehledňovat a zkvalitňovat veřejný prostor, poskytují své době pravdivou a celistvou reflexi a nemají strach hájit svoje přesvědčení, i když to někdy může být krajně nevýhodné.

²⁴ Viz Šafaříkův názor podle svědectví jeho ženy: „Charta byl velký omyl. Vašek předsedal z literatury na politiku a udělal z toho věc cti a necti. Čestné pro literáty bylo následovat ho. To byl ovšem konec kultury. Následky se nedají dosud dohlédnout. Když Vašek řekne: pro mne je psaní jako pro jiného nějaká profese, tak je to špatné, svědčí to proti němu, poněvadž je práce a je tvorba = je žítobytí a bytí.“ (Šafaříková, 1925-1978: 119)

EDIČNÍ POZNÁMKA

Nejvýznamnější zdroj materiálu pro tuto práci představoval Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze. Odtud pocházejí Havlovy dopisy určené Václavu Černému (7 dopisů, 3 pohlednice, 1 lístek, 1 přání k novému roku, 1 telegram), Josefu Hiršalovi (5 dopisů, 1 pohlednice), Vladimíru Holanovi (3 dopisy, 3 pohlednice, 1 lístek, 1 telegram), Jindřichu Chalupeckému (15 dopisů, 9 pohlednic, 2 listy, 1 korespondenční lístek) a Jiřímu Kolářovi (2 dopisy). Do dopisů Jaroslavu Seifertovi (9 dopisů Václava Havla a 1 dopis Otakara Motejla) mi nechala laskavě nahlédnout jeho dcera Jana Seifertová. Seifertův dopis z 28. října 1976, adresovaný JUDr. Otakaru Motejlovi, je publikován na internetových stránkách www.cibulka.com. Dopisy Josefa Šafaříka lze nalézt v archivu Masarykovy univerzity v Brně (24 dopisů Václava Havla, 3 dopisy Josefa Šafaříka, 12 pohlednic). V osobním archivu Karla Hvíždaly se nachází korespondence mezi ním a Jindřichem Chalupeckým (1 dopis Jindřicha Chalupeckého a 1 dopis Karla Hvíždaly).

Dopisy řadíme podle chronologického klíče – tedy vzestupně podle data bez ohledu na osobu adresáta. Každý dopis je opatřen absolutním číslem v rámci všech dopisů a za lomítkem pak číslem, které určuje zařazení dopisu v rámci souboru dopisů určených jednomu adresátu. Popis vnější podoby jednotlivých dopisů, lístků, pohlednic, korespondenčních lístků a telegramů, které psal Václav Havel, je připojen zvlášť za každým kusem.

Při jazykové úpravě korespondence jsme se snažili zachovávat co nejvíce původní podobu dopisů. Ponechali jsme nespisovné tvary slov při jejich ohýbání nebo časování. Podle současné pravopisné normy jsme opravili interpunkci, časové údaje (10,30 > 10.30), zkratky (Dr > dr.), předložky s-z (skreslovači > zkreslovači), velká a malá písmena (vánoce > Vánoce), cizí a přejatá slova (oficielní > oficiální; theoretický > teoretický; thema > téma; impuls > impulz; risiko > riziko, poesie > poezie; filosofie > filozofie; verse > verze; presentovat > prezentovat; konfusní > konfuzní). Upravili jsme kvantitu samohlásek (kuriózní > kuriozní; seriózní > seriozní; vysílačka > vysílka; intenzívně > intenzivně; objektivně > objektivně). Uvozovky u názvů děl odstraňujeme, názvy děl píšeme kurzívou. Opravili jsme též zjevné pravopisné chyby. Podtržení slov necháváme. Pokud jsou někde vyznačeny vsuvky, rovnou je zanášíme.

U dopisů se nedochovaly jejich obálky. Adresy na pohlednicích uvádíme zde – pouze s názvy ulic, měst, popřípadě PSČ. Václav Černý: „Třída Jugoslávských partyzánů 34, Praha 6, 160 00“. Josef Hiršal: „Horní stromky 6, Praha 3“. Vladimír Holan: „Všenory u Prahy“ (č. 3); „U Sovových mlýnů 7, Praha 1“ (č. 6). Jindřich Chalupecký: „Leningradská 35, Praha 10 – Vršovice, 100 00.“ Josef Šafařík: „Grohova 6, Brno, 600 00“.

Ne všechny dopisy bylo možné opatřit dostatečně podrobnými vysvětlivkami, neboť ne všechny události v dopisech zachycené bylo možné zpětně rekonstruovat. Někdy si na bližší okolnosti nevzpomněl ani sám autor dopisů. Vysvětlivky ke korespondenci s Josefem Šafaříkem představují ve většině případů zpracované a doplněné pasáže z diplomové práce Jitky Taussikové, která do jisté míry korespondenci mezi Havlem a Šafaříkem edičně připravila. Ve své práci cituje všechny Havlovy a Šafaříkovy dopisy (nikoli Havlovy pohlednice), popisuje jejich fyzickou podobu a prokládá svým vysvětlujícím a hodnotícím komentářem. Popis fyzické podoby dopisů jsme ověřovali informacemi z archivu Masarykovy univerzity, hodnotící pasáže jsme vynechávali, vysvětlující jsme použili jako výchozí text pro naše vysvětlivky a doplňovali je. Formulace použité ve stručných charakteristikách osobností jsme přebírali ze *Slovníku českých spisovatelů*, *Slovníku českých spisovatelů od roku 1945*, z internetových stránek www.vaclavhavel.cz.

DOPISY

| 1/S1 | Jaroslavu Seifertovi

V Praze dne 14. března 1954

Vážený Mistře,

s díky navracím zapůjčenou knížku a přikládám jedno číslo básnického časopisu¹, který s několika přáteli vydáváme, list veršů kolegy Jirky Paukerta² a svoji báseň *Jindřišku*³. Využívám tak Váš laskavý slib, že jste ochoten si přečíst nějaké ty naše školácké pokusy. Prosím Vás, abyste však četl velmi shovívavě a mhouřil oči hlavně nad nedostatky, jejichž příčiny nejsou přímo v nás. Je to hledání víry, samozřejmě zatím chaotické. Když si to přečtete, způsobíte nám velikou radost a budeme Vám velmi zavázáni.

Zůstávám v upřímné úctě Váš.

Václav Havel

Popis

Dopis na jednom listě formátu A4 s hlavičkou „Václav Havel“. Psáno modrým perem.

Vysvětlivky

- 1) Zřejmě se jedná o časopis skupiny Šestatřicátníků Rozhovory 36, které vedl a do kterých přispíval také Václav Havel.
- 2) Jiří Kuběna (1936) – vlastním jménem Jiří Paukert, básník. V době napsání dopisu patřil do skupiny Šestatřicátníků a byl blízkým přítelem Václava Havla. Většina Havlových raných básní nebyla doposud objevena.

| 2/S2 | Jaroslavu Seifertovi

Vážený Mistře,

děkuji Vám vřele za Váš milý dopis a skutečně byste mi nemohl dopřát většího potěšení, než jaké jste mi dopřál svým svolením k tomu, abych Vás mohl někdy navštívit. Nebudou-li Vás tak nicotné problémy, jako jsou problémy nás, osmnáctiletých „literárních amatérů“, příliš zdržovat, dovolím si opět někdy v červnu přihlásit se lístečkem.

K těm našim výplodům bych chtěl poznamenat, aniž bych je chtěl jakkoliv obhajovat, tolik, že každý z nás, ač by chtěl jednou literárně pracovat, píše zatím jen krátkou dobu, a to jako naprostý laik, totiž večer po práci nebo po škole, bez normálně asi nutných vědomostních předpokladů. A snad mimo jiné také z toho plyne ta značná neosobitost a jakási plebejská bázeň ze vzletu a odpoutání se od konvence, eklekticismus a epigonství. Někde je to spíš napodobování než skutečná tvorba a tvorba je tvorbou tím víc, čím méně je napodobením, to je logické. A z toho vyplývá také fakt, že my si můžeme dovolit ještě překotný vývoj, který by byl za jiných okolností nazván asi neodpovědností, totiž co jsem napsal dnes, mohu již zítra považovat za nesmysl apod. Opakuji, že tím nic nechci obhajovat, spíše vysvětlovat. I já jsem už poznal, že ta má nešťastná *Jindřiška* je spíš próza než báseň, protože v básni, to je marné, se realita musí jistým směrem poetizovat, byť by byla sama o sobě sebezajímavější z básnického, mravního či filozofického hlediska. A ta rozbředlost – to je velká chyba, myslím, že vymanit se z mnohomluvnosti je pro začátečníka snad ten nejtěžší a první úkol, málokdo z mládeže totiž dovede vážit slova a těžít je tak, aby každý verš řekl skutečně hodně nového a podstatného. Snad důvod toho zjevu lze hledat v tom, že k sevřenému sebeformulaci je třeba řádná dávka střízlivého, rozumového pohledu na umění, jenž mladý člověk obvykle postrádá, a značná dávka zkušeností, jež postrádá tím spíš.

Dovolil bych si Vám přinést ještě málo z jiných pokusů svých (případně někoho z přátel), psaných v pozdější době, kde jsem se snažil vesměs o básničtější a přitom úspornější výraz. Ale opravdu jen, nebudu-li Vás takovými věcmi vyrušovat a zdržovat. Ještě jednou děkuji a zůstávám Váš.

Václav Havel

Popis

Dopis na dvou listech formátu A4 s hlavičkou „Václav Havel“. Psáno černým perem. Nedatováno.

| 3/Ho1 | Vladimíru Holanovi

V Praze 30. dubna 1954

Vážený Mistře,

obracím se na Vás touto cestou s žádostí, zda bych Vás někdy nemohl s jedním svým kamarádem¹ navštívit a požádat o menší neoficiální interview. Jsme studenti, zajímáme se o poezii a způsobil byste nám velkou radost, kdybyste nás někdy přijal. Byl jsem nedávno u p. Seiferta, který mi řekl, že se na Vás klidně mohu obrátit. Dovolím si ve středu 5. t. m. po obědě zavolat, abych se zeptal, zda naší prosbě vyhovíte a případně kdy.

Děkuji předem a zůstávám Váš

Václav Havel

Popis

Dopis na jednom listě formátu A4 s hlavičkou „Václav Havel“. Psáno černým perem.

Vysvětlivky

- 1) Miloš Forman (1932) – později slavný filmový režisér.

| 4/S3 | Jaroslavu Seifertovi

Vážený Mistře,

dovoluji si ozvat se opět po prázdninové přestávce. Tentokrát Vás chceme pozvat s přítelem Milošem Formanem ve smyslu našeho červnového rozhovoru na promítání některých filmů, které neběží normálně v biografech a je možnost je vidět na filmové fakultě AMU, kde Miloš studuje. Konkrétně jde o finský film *Bílý sob*¹ a film americko-mexické produkce *Sůl země*, které budou promítány tento pátek (24. 9.) v 19. hod. v budově FAMU (Klimentská ul. č. 4). Bylo by pro nás potěšením, kdybyste našeho pozvání využil a přišel se podívat. Jde o nejlepší filmy z letošního Karlovarského festivalu. Očekávám Vás ve 3/4 na 7 před budovou fakulty (ve stejném domě je i Kino mladých). Nebudeme-li mít příležitost Vás zde uvítat, je nám to znamením, že nemáte čas či zájem a dovolíme si opět příště se ohlásit a případně Vás upozornit na některé další projekce na FAMU.

V hluboké úctě Vaši

Václav Havel

Miloš Forman

Popis

Dopis na jednom listě formátu A4 s hlavičkou „Václav Havel“. Psáno modrým perem. Nedatováno. Pochází zřejmě ze září 1954.

Vysvětlivky

- 1) *Bílý sob* (orig. *Valkoinen peura*) – film natočen v roce 1952, režisér Erik Blomberg.
2) *Sůl země* (orig. *Salt of the Earth*) – film natočen v roce 1954, režisér Herbert J. Biberman.

| 5/S4 | Jaroslavu Seifertovi

V Praze 12. listopadu 1954

Vážený Mistře,

děkuji Vám mnohokrát za vaši upřímnou, stručnou a myslím výstižnou kritiku našich literárních výplodů. Dovolil bych si opět někdy po Novém roce se Vás otázat, zda bych Vás nemohl přijít na chvíli navštívit.

Zůstávám v úctě Váš

Václav Havel

Popis

Dopis na jednom listě formátu A4 s hlavičkou „Václav Havel“. Psáno modrým perem.

| 6/Ho2 | Vladimíru Holanovi

Praha 9. dubna 1955

Vážený Mistře,

obracím se na Vás, jako obvykle, s prosbou: na velikonoce přijel do Prahy Jirka Paukert¹ z Brna, s nímž jsem u Vás byl na podzim, a přivezl s sebou jednu svoji spolužačku² z fakulty, dceru našeho dobrého známého³, která také píše verše, je moc milá a sní o možnosti Vás poznat. Bylo by možno, abychom se všichni tři někdy počátkem příštího týdne u Vás na chvíli objevili? Nezlobte se na mne, prosím, že k Vám takto postupně přivádím skoro všechny své známé, ale věřte, způsobujete si to jenom sám svojí milou sdílností a neoficiálností, kterou bychom nikde jinde nenalezli. A sám jistě víte, co pro člověka, který by se chtěl upsat poezii, ale ještě si dost dobře neuvědomuje dosah tohoto rozhodnutí, znamená i jen pouhá jedna rozmluva s básníkem, jehož si váží a jehož poezii miluje. Neraď bych ovšem Vám způsoboval nějaké potíže, dovolil bych si zavolat v pondělí po obědě, kdyby se Vám naše případná návštěva nehodila, ať už z důvodů časových, zdravotních, či jiných, řekl byste mi to.

Děkuji a zůstávám v upřímné úctě Váš

Václav Havel

Popis

Dopis na jednom listě formátu A4 s hlavičkou „Václav Havel“ – oboustranně. Psáno modrým perem.

Vysvětlivky

- 1) Viz vysvětlivka č. 2 u dopisu |1/S1|.
- 2) Viola Fischerová (1935) – lyrická básnířka a překladatelka, dcera filozofa Josefa Ludvíka Fischera. V době napsání dopisu patřila do skupiny Šestatřicátníků.
- 3) Josef Ludvík Fischer (1894–1973) – filozof a sociolog, otec Violy Fischerové.

| 7/Ho3 | Vladimíru Holanovi

7. června 1955

Vážený Mistře,

trávíme několik dnů příjemné dovolené, vzpomínáme na Vás a těšíme se na shledanou.

Vaši

Václav Havel

Jiří Paukert

Popis

Pohlednice s černobílou fotografií vesnické usedlosti mezi stromy. Razítko „Žďárec u Tišnova“. Psáno černým perem.

15. září 1955

Vážený Mistře,

tento dopis přichází na Váš stůl asi ve veliké kupě pozdravů a blahopřání, v nichž čtete jistě mnoho milých a vřelých slov úcty, obdivu a přátelství – a on, vyjadřující se slovy mladými a neumělými – bezpochyby se mezi nimi ztrácí a zaniká. A přesto, dalek vší domýšlivosti, chtěl bych tu na počátku vyslovit přesvědčení, že málokterý z těch pozdravů asi vznikl z onoho zvláštního pocitu díku, jímž naplněn usedám nyní k papíru já. Usedám – a chtěl bych napsat dopis velmi, velmi dlouhý (a snad bych ho i napsal, kdybych si neuvědomoval, že Váš čas, zvláště v těchto dnech, je asi hodně drahý), usedám a prosím, abyste mi odpustil, že dnes místo o Vás budu psát o sobě, že dnes místo přání budu vyjadřovat díky. Věřím však, že v den Vašich padesátin Vám nebude docela lhostejné vědomí, že jste pro někoho něco učinil.

Nemyslím přitom na báseň. Je na jiných a povolanějších, aby hovořili na téma, co jste svou básní lidem dal. Ostatně Vaše báseň to byla, jež v době, kdy mi skutečně ještě nemohla mnoho říci, mne už uchvacovala a konečně přivedla do Vašeho pokojíčku na Kampě. Chci mluvit o něčem jiném, o něčem, co jsem si vždy uvědomoval na návštěvách u Vás, rozmluvami s Vámi, o něčem, co bych nazval hrdinstvím poezie. U Vás jsem si totiž počal poprvé uvědomovat, že básník, žijící zmnoženě v osudech lidí, s nimiž se setkává, o nichž píše, na něž myslí a jejichž životní pocity případně vyzpívává lyrikou, že básník, přejímající na svá bedra vždy tíhu osudů, již by přejímat nemusel, básník, zaměňující za výtěžky básně vždy jen své osobní štěstí, je nakonec vždy postavou tragickou, protože hrdinskou. Počal jsem chápat, že tu nejde o záměr, ale o zákon, počal jsem chápat, že poezie nic obyčejně nedává zadarmo, že chce po svém básníkovi mnoho a mnoho protrpěných hodin nad veršem, že mstí každý okamžik, kdy on na ni pozapomene, že poezie je veliké riziko, neboť vždy odnímá jistoty záruk, vždy ochotna vysmát se, protože čím víc ji člověk dá ohně, tím menší má záruku, že ona jej nějak neoklame – že však v svém jádru je přísně spravedlivá a že, chce-li, dokáže také odměňovat. To všechno jsem u Vás cítil, to jsem tušil v hrdinství Vašeho osobního života, o tom jsme spolu hovořili – za rozbřesku všech těchto pravd, tak nutných pro toho, kdo by chtěl dát své služby poezii – Vám, věřte, nikdy nebudu moci dost děkovat.

Končím, nezlobte se, že jsem hovořil tolik skrze sebe, je však tomu už tak, že dík nejupřímnější je díkem nejosobnějším, končím, aniž bych opakoval slova těch přání, jimiž sám žijete. Zůstávám v upřímné úctě.

Váš

Václav Havel.

Popis

Dopis na třech listech formátu A4 s hlavičkou „Václav Havel“ – oboustranně. Psáno modrým perem.

| 9/Ch1 | Jindřichu Chalupckému

V Praze 15. prosince 1955

Vážený pane Chalupcký,

obracím se na Vás touto cestou s prosbou, zda bych Vás nemohl někdy navštívit, anebo se s Vámi sejít. Velmi rád bych Vás poznal, neboť znám Vaše knížky i články. Je mi devatenáct let a zkouším své štěstí v poezii. Jako jakési doporučení uvádím, že se znám s Jířím Kolářem, který mi poradil, abych Vás navštívil. Přikládám lístek se svojí adresou, abyste mohl v případě, že byste

byl ochoten mne přijmout, napsat mi, kdy by se Vám to hodilo. Já se mohu přizpůsobit. Udělal byste mi radost, kdybyste mne přijal.

V upřímné úctě

Václav Havel

V. H., Praha II., Engelsovo nábř. 78, tel. 454-84

Popis

Dopis na jednom listě formátu A4 s hlavičkou „Václav Havel“. Psáno modrým perem.

| 10/Ch2 | Jindřichu Chalupeckému

Praha 8. ledna 1956

Vážený pane Chalupecký,

děkuji Vám mnohokrát za Váš lístek, který mne velmi potěšil. Dovolte mi několik informujících poznámek k veršům, které Vám, velmi rád a pochopitelně s jistou bází, zasílám.

Verše píše asi tři roky, to jest od svých šestnácti let. Za tu dobu jsem toho hodně napsal, ale první věc, za níž zatím stojím (ač si uvědomuji její nedostatky), je objemnější knížka nazvaná *První úpisy*¹, kterou jsem uzavřel v létě. Víím, že její problematika, totiž komplex otázek, jež vznikají v začínajícím básníkovi, uvědomujícím si, že jeho doba o jeho básně asi nikdy nebude mít zájem, ale rozhodujícím se přesto dát jim všechn čas své mysli, není nějak nová, a že nese v sobě hodně literárskosti. Ale také víím, že v době, kdy jsem tuto sbírku psal, mělo pro mě význam se z těch věcí vypsat. Když jsem vyšel z dusivého podnebí svých *Prvních úpisů*, uvědomil jsem si, že mne jejich problémy už netíží – ne snad, že bych slevil na mravních požadavcích, které jsem na sebe vložil, nebo že bych našel kompromis mezi svojí poezií a svojí dobou – ale prostě proto, že jsem v tom všem pocítil hodně neskromnosti a autostylisace, přičicích se mým vlastním teoretickým názorům.

Zmiňuji se o tom zde jen proto, abych vývojově zasadil cyklus *Němé šelmy*, který si dovoluji Vám zaslat. Napsal jsem jej o těchto Vánocích, pravděpodobně jej za čas zařadím do nějaké silnější knížky. Ve výraze jsem vycházel ze základu, jenž jsem si utvořil ve svých *Prvních úpisech*. Usiloval jsem o to, abych říkal o sobě jen věci zajímavé ve vztahu k hlavnímu příměru sbírky, pramenícímu z jakési snahy uvědomovat si elementární skutečnosti ve vztahu lidí a přiřazovat jim podobenství určitého druhu. Vy jistě ihned poznáte, jak mnoho jsem ještě dlužen své svébytnosti a osobitosti; ne na omluvu, ale na vysvětlení bych chtěl uvést, že je velmi problematické, zvláště po stránce teoretického sebeuvědomění básnických záměrů, dojít k něčemu nesporně novému pro jedince, který je odkázán více méně sám na sebe, nemaje možnost literárního styku např. na hladině své generace, a který jako já má značný nedostatek literárního vzdělání (byl jsem do nedávné doby zaměstnán a při tom jsem navštěvoval večerní střední školu, tedy jsem prakticky neměl čas k četbě).

Nechtěl jsem tímto dopisem vymoci si snad u Vás mírnější pohled na své verše, ale pouze přiblížit poněkud sebe z jejich pozadí. Promiňte mi, nadužil-li jsem tím Vaší ochoty. V upřímné úctě Váš

Václav Havel.

P.S. Přikládám opět lístek, abyste mne mohl laskavě vyrozumět až budete zdrav, měl-li byste tedy čas a chuť mne přijmout.

P.S. Promiňte, že to zasílám tak pozdě, ale zdržení nebylo způsobeno mojí vinou. Moje „tiskárna“ měla moc zakázek.

Popis

Dopis na čtyřech listech formátu A5. Psáno modrým perem.

Vysvětlivky

- 1) Raná poezie Václava Havla zmiňovaná v tomto dopise nebyla doposud nalezena.

| 11/Ch3 | Jindřichu Chalupeckému

V Praze 17. dubna 1956

Vážený pane Chalupecký,

pravděpodobně buď Váš zdravotní stav anebo Vaše zaneprázdnění Vám nedovolují, umožnit mi návštěvu, o níž jsem Vás před časem prosil. Je mi to hloupé, ale píši Vám znovu, jde totiž o to, že nemaje opis veršů, jež jsem Vám zaslal, potřeboval bych ten svůj svazeček. Nebyl byste laskav a neposlal mi jej? Anebo mi, prosím, napište lístek, kde, kdy a jak bych si to mohl vyzvednout.

Děkuji Vám předem a zůstávám Váš
Václav Havel

Popis

Dopis na jednom listě formátu A4 s hlavičkou „Václav Havel“. Psáno modrým perem.

| 12/Ch4 | Jindřichu Chalupeckému

17. srpna 1956

Milý pane Chalupecký,

dovoluji si Vám poslat co nejpěknější pozdrav z dovolené¹, kterou trávím mezi přírodou a knihami.

Váš Václav Havel
Srdečné pozdravy
B. Havlová²

Popis

Pohlednice s černobílou fotografií, na níž je v parku vyobrazena lavička se dvěma malými chlapci a starým pánem s holí. Psáno černým perem.

Vysvětlivky

- 1) Václav Havel trávil „dovolenou“ na rodinném sídle Havlově.
2) Božena Havlová (1913–1971) – matka Václava Havla.

| 13/Ch5 | Jindřichu Chalupeckému

Milý pane Chalupecký,

děkuji Vám za Váš novoroční dopis. Nechávám zde některé další Hrabalovy povídky (ty dvě skutečně nejsou právě vystihující ukázkou), jednak výbor z veršů Honzy Zábrany a za třetí svoji knížku, kterou jsem v létě uzavřel. Jsou do ní v přepracování zahrnuty ovšem některé básně z těch, jež jsem Vám už kdysi půjčoval. Dovolil bych si některý den v příštím týdnu Vám zavolat do T.T.¹ abych se zeptal, zda a kdy by se Vám hodilo nás s Honzou přijmout. V upřímné úctě Váš

Václav Havel.

Popis

Dopis formátu linkovaného papíru A4, vzniklého roztržením papíru A4 na dvě poloviny. Datum neuvedeno, ale vzhledem k citovaným jménům jde možná o období vzniku sborníku Život je všude – rok 1956, na němž se Chalupický nepodílel ani autorsky ani editorsky. Psáno modrým perem.

Vysvětlivky

- 1) Textilní tvorba (od roku 1959 Ústav bytové a oděvní kultury) – podnik, ve kterém Chalupický v té době pracoval.

| 14/Č1 | Václavu Černému

Vážený pane profesore,

dovoluji si Vám zaslat pozvánku na večer, který s několika přáteli máme v pondělí v Umělecké besedě¹. Byli bychom velmi poctěni, kdybyste mohl přijít.

V upřímně úctě Váš

Václav Havel

Popis

Lístek formátu A6. Psáno modrým perem. Nedatováno – zřejmě z poloviny roku 1957, kdy se konal večer v Umělecké besedě.

Vysvětlivky

- 1) O večeru viz Předmluva – kapitola „...a publikovat“.

| 15/Ho5 | Vladimíru Holanovi

Vážený Mistře,

dovoluji si Vám poslat pozvánku na večer, který máme s několika přáteli (H. Zábrana, V. Fischerová, J. Paukert) v pondělí v Umělecké besedě¹. Byli bychom všichni velmi poctěni, kdybyste přišel.

Váš Václav Havel

Popis

Lístek formátu A6. Psáno modrým perem. Nedatováno – zřejmě z poloviny roku 1957, kdy se konal večer v Umělecké besedě.

Vysvětlivky

- 1) O večeru viz Předmluva – kapitola „...a publikovat“.

| 16/Ch6 | Jindřichu Chalupeckému

Milý pane Chalupický,

dovoluji si Vám poslat pozvánku na večer, který máme mít v pondělí v Umělecké besedě¹. Udělali byste nám s paní velkou radost, kdybyste přišli.

Váš

Václav Havel

Popis

Lístek formátu A6. Psáno modrým perem. Nedatováno – zřejmě z poloviny roku 1957, kdy se konal večer v Umělecké besedě.

Vysvětlivky

- 1) O večeru viz Předmluva – kapitola „...a publikovat“.

| 17/Ch7 | Jindřichu Chalupeckému

10. července 1957

Milý pane Chalupický,

zasílám Vám pěkný pozdrav z Karlových Var, kde bydlím ve stanu a chodím z filmu na film. Až budu v Praze (kolem 15.), dovolím si Vám zavolat do T.T.¹, abychom domluvili, má-li Vaše paní ještě zájem o ten pobyt, konkrétní podrobnosti.

V upřímně úctě Váš

Václav Havel

Popis

Pohlednice s černobílou fotografií karlovarských Lázní č. 5. Psáno tužkou. Na známce razítko Mezinárodního filmového festivalu.

Vysvětlivky

- 1) Viz vysvětlivka č. 1 u dopisu |13/Ch5|.

| 18/Ch8 | Jindřichu Chalupeckému

7. srpna 1957

Milý pane Chalupecký, dovoluji si poslat Vám i Vaší paní pozdrav z Polska. Je to tu po všech stránkách lepší, než jsem si myslel (ještě lepší). Ústně budu referovat. V upřímné úctě Váš Vašek Havel.

Popis

Pohlednice s černobílou fotografií pláže v Międzyzdroje – městečka u Baltského moře v severozápadním cípu Polska. Psáno zeleným perem.

| 19/Ch9 | Jindřichu Chalupeckému

prosinec 1957

Milý pane Chalupecký,

přeji Vám i Vaší paní pěkné Vánoce a v příštím roce přinejmenším splnění všech Vašich plánů. Vánoce – je-li člověk v civilu¹ – jsou přeci jen krásná věc!

Váš

Václav Havel

Popis

Pohlednice s černobílou fotografií náměstí v Českých Budějovicích. Psáno modrým perem.

Vysvětlivky

- 1) V letech 1957–1959 si Václav Havel odbyval vojenskou službu v Českých Budějovicích.

| 20/Ho6 | Vladimíru Holanovi

23. prosince 1958

Vážený Mistře,

přeji Vám, Vaší paní¹ i Kačence², abyste měli pěkné Vánoce. Já budu na Štědrý večer na stráž², tak můžete být klidný – mír Vánoc ohrožen nebude.

Váš

Václav Havel

Popis

Pohlednice s černobílou fotografií stolku, na němž stojí váza s vodou a dvěma růžemi – pod fotografií nápis „Srdečné přání“. Psáno černým perem.

Vysvětlivky

- 1) Věra Holanová (1907–1988) – manželka Vladimíra Holana.
2) Kateřina Holanová (1949–1977) – dcera Vladimíra Holana.
3) Viz vysvětlivka č. 1 u dopisu |19/Ch9|.

| 21/Ho7 | Vladimíru Holanovi

24. prosince 1959

Vážený Mistře,

dovolte mi, abych popřál Vám, Vaší paní¹ i Kačence² moc hezké svátky.

Váš

Václav Havel

Popis

Pohlednice, na níž je vyobrazena zimní ulice s drožkou – kolorovaná kresba ak. malíře Karla Müllera (1899–1977). Psáno modrým perem.

Vysvětlivky

- 1) Viz vysvětlivka č. 1 u dopisu |20/Ho6|.
- 2) Viz vysvětlivka č. 2 u dopisu |20/Ho6|.

| 22/K1 | Jiřímu Kolářovi

Praha 29. listopadu 1964

Milý pane Kolář,

pevně věřím, že Vaše mlčení po dopisu, který jsem Vám minule posílal o té záležitosti kolem Godota¹, neznamena, že se na nás zlobíte, ale naopak, že souhlasíte s řešením, o němž jsem Vám psal. Grossmana – jako Vašeho starého přítele – a mne – jako člověka, který Vám vděčí za to, že v dobách nepříznivých jste mu pomáhal nalézt sebe sama – by hrozně mrzelo, kdyby celá tato věc měla vrhnout na naše vztahy nějaký stín. Jak říkám, nevěřím, že by to bylo možné, jenomže divadlo je taková nevďěčná činnost, která dovede přichystat člověku někdy i velmi nemilá překvapení. Nicméně jsem přesvědčen o tom, že co jsme s Godotem udělali, bylo správné a ku prospěchu věci.

Tedy: když jsme se nedočkali zprávy od Vás, dali jsme do programů, že hru „přeložili Jiří Kolář a Radim Kopecký“, vykládající si Vaše mlčení jako souhlas.

Pokud jde o věci finanční, které nyní začínají být aktuální, mám za to, že to bude bez problémů a že se buď dohodne pro Kopeckého určitý menší díl z překladatelských tantiém, anebo že – pokud byste to považoval za správnější – celé tantiémy budou Vaše, jako původního překladatele, a s Kopeckým se vyrovnáme nějakou jinou formou, což je, pokud vím, možné.

Oficiální premiéry Ionescových aktovek a Godota² jsou 17. a 18. prosince, museli jsme to odložit vzhledem k zahraničnímu zájezdu. Pozvánka Vám včas přijde. Jsem zvědav, jak se Vám to bude líbit a těším se na shledanou.

Váš

Václav Havel

Popis

Dopis na jednom listě formátu A4. V levém horním rohu hlavička Divadla Na zábradlí s adresou a telefonem. Psáno na psacím stroji. Černým fixem doplněný podpis.

Vysvětlivky

- 1) Václav Havel v rozhovoru nad dopisem řekl: „Kolář byl svérázný překladatel. On neznal žádný jazyk. Ale vždycky měl svého pomocníka, který mu to přeložil doslovně a on to jakoby zhlásil. O ten honorář se dělili. Tímto způsobem udělali Čekání na Godota. To je tak jemný, tak citlivý text, že to není jen tak. Kolář to dělal s někým a my jsme to museli dát přeložit znovu. Nejdříve jsme to zkusili s Radimem Kopeckým, aby ten překlad vylepšil, ale to nešlo. Takže jsme zadali nový překlad paní Mileně Tomáškové – celkem osvědčené překladatelce.“ (Havel, 2008)
- 2) Dvě Ionescovy aktovky měly premiéru 17. prosince 1964 (*Plešatá zpěvačka* – režie Václav Hudeček, *Lekce* – režie Libor Fára). Beckettovo *Čekání na Godota* bylo premiérováno o den později 18. prosince 1964 v režii Václava Hudečka. Jako překladatelé jsou uvedeni Jiří Kolář a Radim Kopecký (Premiéry..., 1964).

| 23/Č2 | Václavu Černému

Přeji všechno nejlepší v novém roce! Četl jste o nás v Nové myslí? Nezlobíte se, že jsem kolem Vás způsobil takový hluk¹? Moc mě to mrzí! Váš Václav Havel

Popis

Přání k novému roku 1966 na tvrdém podlouhlém papíře. Vlevo nahoře logo Divadla Na zábradlí, uprostřed text „p. f. 66“. Vpravo fotografie jeviště Divadla Na zábradlí – fotografováno z hlediště. Psáno červenou propisovací tužkou.

Vysvětlivky

- 1) Havlova omluva se týká článku Františka Havlíčka *Nepřekročitelná hranice*. Článek byl uveřejněn v roce 1965 v měsíčníku ÚV KSČ Nová mysl, č. 12 (str. 1374–1382). Autor v něm vystupuje proti projevu Václava Havla z 9. června 1965, pronesenému na konferenci československých spisovatelů. Svou kritiku začíná Havlíček zkráceným citátem z projevu (přestože následně tvrdí, že jde o citaci doslovnou), ve kterém Havel obhájí dva poválečné časopisy, Kritický měsíčník Václava Černého a Listy pro umění a filosofii

Jindřicha Chaloupeckého. „Tyto oba časopisy neměly spolu nic společného, ba stály v mnohém proti sobě – s onou zdravou intolerancí, provázející všechno, co má koncepci. Později byly oba tyto časopisy zastaveny a jejich jména se stala synonymem všeho špatného. Čteme-li je dnes, můžeme s tím či oním nesoúhlasit, ale marně bychom tam hledali něco, co by opravňovalo k tak drastickým represím, – většina článků by naopak nejen mohla dnes docela dobře vyjít v Plameni, Hostu do domu nebo v Tváři, ale připadala by nám v mnohém i aktuálnější než leccos, co tyto časopisy tisknou, a v každém případě by zapadala do současné situace lépe než celé ročníky Nového života. A přes to všechno se nikdo nenamáhá, aby očistil jména těchto časopisů!“ (nezkrácená verze citátu – pozn. aut.) (Havel, 1999/III: 680–681) Havlíček se dále vymezuje vůči Václavu Černému a jeho Kritickému měsíčníku. Jeho hlavním argumentem, kterým podkládá svůj odsudek Kritického měsíčníku, je, že časopis nebyl zajedno s ideologií komunismu, dokonce proti ní vystupoval. Z článku citujeme pasáž, z níž je patrné, že text je typickým produktem socialistické kritiky, poměřující vše mírou socialismu: „Bylo však jednostrannou, neoprávněnou nadsázkou, jestliže se tvrdilo, že Kritický měsíčník byl symptomem všeho špatného. Takové tvrzení bylo nejen prostoduché, ale především nepravdivé. Na stránkách tohoto časopisu byly přece uveřejněny i verše nesmírně krásy a hodnoty. Máme-li však hovořit o linii časopisu, o ideové politickém obsahu hlavních kritických statí, úvah a diskusí opublikovaných na stránkách Kritického měsíčníku, pak nelze ani dnes zavírat oči nad tím, že cílem autorů těchto statí bylo znevažovat a mařit snahy pokrokových socialistických sil o úplné vítězství socialismu v Československu. Byla to linie buržoazní kritiky konstituující se socialistického směru v politice, ideologii a kultuře. Tuto linii časopisu stejně tak jako jeho výpady a rafinované poťouchlosti namířené proti SSSR nelze dnes rehabilitovat a dosadit v předúnorová práva. Socialismus by tím podkopával základy, na nichž spočívá (...)“ (Havlíček, 1965: 1379)

| 24/K2 | Jiřímu Kolář

Milý pane Koláři,

měl bych na Vás prosbu. Běží o tohle: lidi kolem Tváře chystají teď pro Čs. spisovatel literární sborník¹ (poezie, próza, eseje atd.) který má v nové podobě pokračovat v tom, co začala dělat Tvář². Nejde tedy o manifestaci žádné uzavřené skupiny s jednotným estetickým programem, ale spíš jen o výběr různých textů, který jako celek chce uplatnit jistá nezmystifikovaná kritéria a realizovat určitý typ myšlení o literatuře a určitý pohled na její vývojové pohyby. Jakýmsi centrálním tématem je téma „aktuálnosti“. Jedním z „podtémat“ je pak myšlenka kontinuity literárního pohybu v padesátých letech: chceme zdůraznit – jak už to začla dělat Tvář – že tady nedošlo k přerušení nebo zastavení literárního vývoje: že k literatuře téhle doby (padesátých let) nepatří pouze to, co tvořilo literaturu oficiální, vycházející, ale daleko spíš to, co vycházel tehdy nemohlo a co tvořilo vlastní, autentickou kontinuitu vývoje. Tomuhle tématu má být věnován jeden oddíl toho připravovaného sborníku. Budou tam staré nepublikované texty Hančovy³, Hrabalovy⁴, Medkovy⁵ atd. A samozřejmě bychom moc stáli o to, kdybyste nám do toho mohl taky dát něco ze své tehdejší tvorby (*Černá hyra?*), co nemohlo vyjít tehdy a co dodnes vlastně nevyšlo. Nemá to být ani literárně-historický dokument (jen), ani to nemá suplovat současnou tvorbu, ale má to – v kontextu úvah o aktuálnosti a autenticitě – doložit, oč aktuálnější (tehdy a tudíž i dnes) bylo to, co vznikalo vně oficiální literatury, než tato oficiální literatura sama, a navodit tak normální (a dosud tak vzácný) pohled nejen na tohle údobí, ale vůbec na některé zákonitosti, jimiž se řídí literární pohyb. Mohl byste nám tedy něco poslat? Čím víc toho bude, tím lépe. A čím dřív to bude, tím taky lépe (nakladatelství chce, abychom rukopis sborníku odevzdali do 10. dubna, aby to ještě letos mohlo vyjít). Pošlete to – pakliže ovšem se svou účastí souhlasíte – prosím na moji adresu, anebo přímo Doležalovi do Spisovatele, který to připravuje. Díky předem.

Pokud jde o Jirkův večer v Mánesu⁶, pilně ho připravujeme, bude 17. 4. (v neděli), recitovat budou Tříska s Tomášovou, a doufáme, že to nebude příliš velký skandál.

Srdečně Vás zdraví

Vašek Havel

Popis

Dopis na jednom listě formátu A4. Psáno na psacím stroji. Modrým perem doplněný podpis. Nedatováno. Pochází z roku 1966, zřejmě před 17. dubnem.

Vysvětlivky

- 1) Jedná se o sborník *Podoby*. Původně se zřejmě jednalo o jeden sborník, který Václav Havel redigoval společně s Bohumilem Doležalem. Nakonec měly vyjít dva sborníky samostatně. Jeden, který redigoval Bohumil Doležal, a druhý Havlův. Oba byly odevzdány ve stejnou dobu do nakladatelství Čs. spisovatel. Každý ale vyšel v jinou dobu: Doležalův v roce 1967, Havlův o dva roky později. Sborníky měly suplovat zrušený časopis Tvář (viz Špírit, 1995). Kolářův příspěvek se objevil v Doležalově sborníku.
- 2) Časopis Tvář vycházel mezi lety 1964–1965 a 1968–1969. Více viz Špírit, 1995.
- 3) Jan Hanč (1916–1963) – básník, prozaik, překladatel. V Doležalově sborníku *Podoby* se objevil text, později uvedený v souboru textů s názvem *Události II* (Hanč, 1995).

- 4) Bohumil Hrabal (1914–1997) – prozaik a básník. V Doležalově sborníku Podoby se objevila část jeho „eposu“ *Krásná Poldi*.
- 5) Mikuláš Medek (1926–1974) – malíř, syn spisovatele Rudolfa Medka. V Doležalově sborníku Podoby se objevila beletristická práce na pomezí prózy a poezie *Texty*.
- 6) Večer 17. dubna 1966 v pražském Mánesu, ve kterém se poprvé veřejně recitovala poezie Jiřího Kuběny. Více viz Kosatík, 2006, kapitoly „Společnost se zakládá“ a „Verše z partitury“.

| 25/Š1 | Josefu Šafaříkovi

Milý Meline¹,

posílám Tobě i Tvé paní hezký pozdrav z cest. Viděl jsem *Zabradní slavnost* ve Finsku a ve Švédsku, bylo to mile absurdní. Jsou tu moc hodní lidé. Těším se na zprávu od Tebe v naší věci².

Zdraví

Vašek

Olga

Popis

Pohlednice s barevnou fotografií cestovního letadla společnosti Finnair ve vzduchu. Psáno modrou propisovací tužkou. Nedatováno, podle poštovního razítka zřejmě z roku 1966.

Vysvětlivky

- 1) Přezdívka Josefa Šafaříka, kterou používali Šafaříkovi přátelé. Pochází ze Šafaříkova stěžejního díla *Šedý listů Melinovi*.
- 2) Jedná se možná o připravovaný večer v Praze s přednáškou Josefa Šafaříka. Viz například dopis |26/Š2|.

| 26/Š2 | Josefu Šafaříkovi

15. ledna 1967

Milý Meline,

děkuji Ti mockrát za dopis s radostnou zprávou, že jsi se definitivně rozhodl, že tu přednášku proneseš sám¹. Je to tak určité z mnoha různých důvodů lepší. Zároveň se omlouvám, že se na Tvůj dopis ozyvám s takovým zpožděním, ale chtěli jsme se hned po Tvém dopise sejít a celou věc dohodnout, a tak jsem Ti chtěl napsat až po této schůzce, kdy budu znát už všechna konkrétní fakta. Naše schůzka se však bohužel musela z technických důvodů několikrát odložit, uskutečnila se až včera (tj. v sobotu), takže Ti píšu teprve dnes, tj. v neděli.

Mluvili jsme o celé věci, pokusím se o stručný obrys našich dohod, návrhů a zámyslů.

1) Celkový charakter večera: chceme to celé udělat – jednak proto, že to tak považujeme za lepší, jednak s ohledem na Tvou příslušnou skromnost – co nejméně patetické, tedy co nejintimnější, přátelské, skromné – aby charakter večera zrcadlil i cosi z Tvé povahy. Program večera bude tedy velmi prostý: krátké úvodní slovo Josefa Topola (jménem Tvých přátel) a pak Tvá přednáška, tj. Tvé přečtení textu. Tedy bez hudebních vložek, přestávek, fanfár, diskusí a podobných atrakcí. To celé aby přitom netrvalo víc než hodinu a půl, to znamená 5 až 10 minut. Josef, něco málo přes hodinu Ty a zbytek času příchod a odchod návštěvníků.

2) Tvůj text: jistě si ho rádi přečteme, když nám ho pošleš napřed, ale vůbec to není nutné! Stačí, když si ho přivezeš s sebou a proneseš. Můžeš mluvit o čemkoliv a jakkoliv – všechny eventuelní obavy z publika apod. jsou bezpředmětné; publikum, o které půjde, znám (jeho „kádrové“ složení je ostatně v našich rukách) a mohu tedy předem zaručit, že věc přijme příznivě. A i kdyby se tam vyskytli lidé, kterým by byl Tvůj způsob myšlení proti srsti, budou to zároveň lidé, kteří dovedou maximálně respektovat jiný názor a kteří budou apriori sympatizovat, jde-li o názor, který přichází od člověka, stojícího mimo běžné publikační kontexty. Dále: domníváme se, že by ani nebylo dobré, kdyby ses nějak moc trápil přípravou svého textu: nejde o text tištěný, kde jsou všechny stylistické nuance rozhodující, ale jde o živý kontakt s osobností. Eventuelní doplňky spatra (jak to bylo na Budislavi), volné zamyšlení, oprava vlastní formulace, hledání slov, improvizovaná odbočka atd. – to vše by bylo neobyčejně vítané: strohé přečtení

brilantního textu je sice také možné, nepůsobí ale nikdy tak živě, apelativně, důvěrně jako volnější forma přednesu, vtahující posluchače přímo do myšlenkového dění. (Atraktivnost není tedy v brilanci řečnického výkonu, ale aktuálním zpřítomnění procesu myšlení – všechny pauzy, zamyšlení, opravy sebe sama, otázky sobě samému, zadrhnutí apod., to všechno, vedeno úsilím vyjádřit myšlenku, postihnout souvislost, nečiní toto úsilí nudným, ale naopak je dramatizuje. Mimo jiné: určitě bys měl při přednášce sedět, papíry před sebou na stole, z týchž důvodů.) Myslím, že by opravdu stačilo vzít kteroukoli kapitolu – ať už tu budislavskou či jinou – číst ji a případně průběžně komentovat a spatra rozvíjet, ať už podle předem připravených poznámek či z okamžitých nápadů. Proto je v určitém ohledu i lépe text přesprátiš neprecizovat, aby Ti zbyly eventuální plochy pro improvizaci doplnění. Rozepisuji se o tom tak podrobně proto, že jsem z Tvého lístku, kde se zmiňuješ, že se Ti pracuje bídě, vycítil jistou nervozitu z celé věci a snad i určitý strach z toho, zda věc, s kterou přijdeš, bude skutečně absolutní; tyto pocity chápu, ale myslím, že jsou zcela bezpředmětné: nejsi katedrový filozof, který bude dělat nějakou inaugurační přednášku, v níž by měl – na akademické půdě – vyložit nějaký nový filozofický systém, sumarizovat úsek své práce; půjde opravdu jen o průhled do Tvého myšlení a ten průhled lze učinit z kterékoli strany – a třeba i rozbořem dílčí otázky. Hlavní je zpřítomnit autenticky své myšlení, ne tedy podat sumu nějakých hotových poznatků – neosobně anonymně. Spíš jde o demonstraci procesu než reprezentaci výsledku. Chápu, že po těch letech mlčení musí celá tato věc na Tebe působit jako cosi nenormálního, cosi, co Tě nějak cizorodě a nepatřičně vytrhuje z Tvého života a zasahuje do něho. Myslím však, že tomu je – objektivně – naopak: publicita je právě věcí normální a nemožnost publicity je abnormalitou – ať jde už přitom o jakýkoliv druh tvorby. A nám nejde o to zaskočit Tě nějakým zcizujícím a abnormalizujícím úkolem, ale naopak Tvou situaci normalizovat. Víím, že nemám právo dávat Ti nějaké rady do života, přesto však ale tohle snad říci mohu: i když je to pro Tebe nepochybně krok nepříjemný, přesto je to krok nutný, který jsi dříve nebo později musel udělat, aby se věci začly dostávat do adekvátních dimenzí. Neučinít to, mohlo by být nakonec vlastně až jistou formou úniku od sebe sama: tím, co děláš, vytváříš hodnoty, které Tě – ať chceš nebo nechceš – zavazují k nutnosti dříve nebo později je sdělit (pokud je k tomu ovšem objektivní příležitost). Nebrat tuto nutnost na vědomí by znamenalo v posledních důsledcích odklon od úlohy, kterou sis sám zvolil. Jsou-li Tvé pochybnosti přirozeným výrazem neobvyklé míry osobního ručení za to, co děláš, pak jejich překonání je vítězstvím tohoto ručení a jeho naplněním: předstoupení před veřejnost je přece výrazem těchto vnitřních záruk, nikoliv jejich popření. Nejde tedy jen o onu banální povinnost „dát lidstvu“ poznatky, jež se ho týkají, ale o cosi nepoměrně hlubšího: o povinnost dovést sebe sama jakýmsi „vydáním se vplen“. Zní to možná krutě, ale snad mi rozumíš, jak to myslím, a že to myslím dobře. Ostatně je to všechno beztak nepřiměřený poprask, co kolem toho dělám: vždyť jde o nepatrný krůček, po němž by měly ty hlavní kroky teprve následovat (vydání knihy atd.). Opravdu vlastně nejde o tolik a bylo by dobře – pokud to lze – brát to sportovně. (Vzpomínám si, že totéž jsem psal Jirkovi před jeho večerem.)

3) Termín: není ještě zcela jasný, vyjasní se zítra nebo pozítří – nevím, zda to bude pravidelný čtvrtek (tj. 9. 2.) nebo sobota (11. 2.). Výsledek závisí od jistých provozních okolností. (Ne, že by ten čtvrtek byl už obsazen – Mánes sám přišel s námětem dělat to v rámci čtvrtků – ale neví se, zda budou v únoru v Mánesu čtvrtky vůbec dodržovány.) Rovněž se v nejbližší době vyjasní i místo: není vyloučeno, že budou-li v Mánesu jisté adaptace (elektrika) bude to v Klubu architektů na Malé Straně. Jde o sál v leccčems příhodnější než Mánes (lepší akustika, intimní prostředí), provozovatel je týž (Klub výt. umělců Mánes), nejde tedy o nevyjasněnost v nějaké

základní otázce, ale jen tak říkajíc v „technických parametrech“. Hned jak budu vědět přesné údaje, napíši.

4) Pozvánka: necháme ji tisknout, na textu jsme se už dohodli. Vznikl jeden problém: nechat jako pořadatele jen ten Mánes by z různých důvodů nebylo dobré; Mánes pořádá leccos, a kdyby byl uveden jako pořadatel sám, neměli bychom vůbec záruku žádoucí optiky, s níž by měli lidé přijít, a mohlo by se to zcela minout cílem. Mimoto se k Tobě hlásíme a chceme – snad se Ti to bude jevit jako sobecké, ale je to tak – prostě chceme figurovat jako organizátoři téhle věci (která nemá smysl jen pro Tebe a pro publikum, ale také pro nás). Kdybychom Ti měli tím jakkoli uškodit, přirozeně bychom raději zůstali v pozadí, tato situace však objektivně (zatím) nehrozí, a proto se „hlásíme“ o své právo se k Tobě hlásit. Čili: Společnost by měla figurovat jako spolupořadatel. Jaká ale Společnost? V názvu dosud nesla jméno Kuběnovu, od počátku ale bylo jasné, že nám nejde jen o Kuběnu, ale ve stejné míře o Tebe, a že nám nejde dokonce ani jen o Vás dva, ale o jistý princip: že existují věci, které nám jsou blízké a které podle našeho názoru mají mít publicitu, a které ji přitom nemají – a že jsme povinni v rámci svých skromných sil o jejich publicitu usilovat (když to nedělají instituce, které by to normálně měly dělat). Že se v názvu společnosti objevilo jméno Jirkovo byl spíš jen důsledek té náhody, že naše první akce byla zaměřena k němu. Jak tohle všechno ale promítnout do názvu Společnosti? Nakonec jsme dospěli k řešení, které Tě možná bude na první pohled šokovat, které jsme však po dlouhé rozpravě seznali jako nejlepší: název naší Společnosti bude variabilní a bude přízpůsoben vždy právě té akci, do níž se Společnost angažuje. To znamená, že budeme v každém jednotlivém případě vždy Společností přátel toho, o jehož publicitu v daném případě usilujeme. Jinými slovy: spolupořadatelem Tvé přednášky by byla Společnost přátel Josefa Šafaříka. Stejně jako spolupořadatelem chystaného Jirkova večeru v Platýzu bude opět Společnost přátel Jiřího Kuběny, stejně jako budeme-li jednou – například – dělat večer třeba Miroslava Holmana či Stanislava Mráze² atd., budeme vystupovat jako SPMH, SPSM atd. apod. Celá tato věc má v sobě, jak jistě cítíš, prvek jistého „matení veřejnosti“, ba i jistý příděch provokace či dada, ale i to se nám zdá být velmi namístě a ostatně se to už i osvědčilo: tato stránka věci naše podnikání jednak poněkud depatetizuje, zbavujíc je podezření z kožené pseudoserioznosti (aniž by mu tím ovšem odnímal a jeho vážnost), jednak nás i dobře imunizuje proti eventuálním podezřením jiného druhu (přirozeně nesmyslným). Přičemž při každé akci – právě vzhledem k proměnlivosti titulu by muselo být jasné, že jde o tytéž lidi, tedy tytéž cíle, tedy kontinuitu ve zdánlivé diskontinuitě.

Dohodli jsem se na tomto textu pozvánky:

Klub výtvarných umělců Mánes
a Společnost přátel Josefa Šafaříka
si Vás dovolují pozvat
na přednášku Josefa Šafaříka
K SITUACI ČLOVĚKA VE VĚKU STROJE
Kterou uvede Josef Topol
A která se koná v sobotu 11. února 1967 (?) ve 20 hodin
V Klubu architektů (?), Letenská 5, Praha – Malá strana

Pozvánka by měla přitom přesně stejnou grafickou úpravu, týž papír, totéž písmo jako měla pozvánka na Jirkův první večer – pro zdůraznění kontinuity – a byla by opatřena opět našimi podpisy, v tomto případě ještě rozšířenými o podpis Jirkův.

Je přirozené, že kdybys měl nějaké zásadní námitky proti uvedení Tvé Společnosti, nezbylo by nám, než zklamání ustoupit – proti Tvé vůli nebo bez Tvého souhlasu se za Společnost Tvých přátel prohlašovat nemůžeme. Dostal jsem však od Společnosti úkol napsat ti o věci tak, abych nebezpečí Tvého vetování omezil na minimum. Což nečiním ani nějakým demagogickým přemlouváním, ani tak, že bych Tě stavěl před hotovou věc, ale tak, jak to činím: zcela odkrytou žádostí o souhlas: dovol nám, abychom – jsme-li Tvými přáteli (nebo přesněji: patříme-li mezi ně) – to mohli – být zatím jen jednou – zveřejnit! O nic jiného nejde.

Po technické stránce: jakmile se vyjasní „technické parametry“ Tvého večera, dáme pozvánku tisknout, bude to hotové v několika dnech, pak celý náklad podepíšeme, pošleme do Brna Jirkovi, on to všechno také podepíše, Tobě dá počet, který budeš chtít, zbytek nám obratem pošle k rozeslání.

O příležitosti, k níž se přednáška koná, není v textu pozvánky – jak to asi odpovídá Tvému přání – zmínka; zmíní se o tom jen Josef v úvodu a bude to nějak decentně zmíněno ve zprávě, kterou dáme před přednáškou do Literárních novin³.

To je tedy snad vše. Nezlob se za délku mého dopisu, ale zdálo se mi namístě všechny tyhle věci napsat. Jinak Tě moc zdravím, stejně Tvou paní a těším se na shledanou!

Tvůj

Vašek

Popis

Dopis na pěti listech formátu A4. Psáno na psacím stroji. Černou propisovací tužkou doplněný závěrečný podpis.

Vysvětlivky

- 1) Přednáška s názvem *K situaci člověka ve věku techniky* (Šafařík, 1969) se uskutečnila 9. února 1967 v Klubu architektů na Malé straně. Jiří Kuběna na večer vzpomíná: „*Večer zabývá významem za mladou generaci J. Topol; J. Š. přednese tichým, ale naléhavým hlasem před nabitým sálem svůj esej K situaci člověka ve věku techniky; intelektuální Praha manifestuje své uznání našemu „slavnému neznámemu“ básníku a filozofovi; událost přerůstá v protest vůči ochabující moci a je předzvěstí „pražského jara“ (přítomni např. Jan Patočka, Josef Palivec, Bedřich Fučík, Jiří Kolář, Jindřich Chalupecký, Zdeněk Wattersonová, z Brňanů Jiří Kuběna, Miroslav Holman, Pavel Šranda a d.)“ (Kuběna, 1996: 11)*
- 2) Stanislav Mráz (1864–1918) – básník a dramatik, ve své době nepřijímaný. V padesátých letech ho skrze Jiřího Koláře objevuje Václav Havel.
- 3) Upozornění vyšlo v 5. čísle Literárních novin na straně 10: „*Josef Šafařík, autor pozoruhodné knihy filozofických esejů Sedm listů Melinovi, která vyšla v roce 1948 v Družstevní práci, se dožívá 11. února šedesáti let. Na žádost Klubu výtvarných umělců Mánes a některých svých přátel prosloví Josef Šafařík, žijící už léta v ústraní v Brně, ve čtvrtek 9. února ve 20 hodin v pražském Klubu architektů přednášku, nazvanou K situaci člověka ve věku stroje. Přednášku uvede za jeho přítele dramatik Josef Topol.*“

| 27/Š3 | Josefu Šafaříkovi

leden 1967

Milý Meline,

díky za dopis. Tvůj návrh na řešení pozvánky, resp. pořadatele, resp. spolupořadatele, je velmi dobrý, jednomyslně jsme ho přijali. Je to skromnější, autentičtější, lidštější než ta Společnost¹. Nám ostatně – nevím, zda to bylo z mého dopisu dostatečně patrné – nešlo ani tak o tu „Společnost“ (tj. o institucionální stránku věci) jako spíš o ty „přátele“ (tj. o faktickou stránku věci). Toto řešení (to, které navrhuješ) nás nenapadlo, je průkazně lepší. (I když si zase na druhé straně nemyslím, že náš původní návrh by vedl k pocitu „chameleónství“, jak to cítí Jirka.) Tedy: rádi přijímáme a díky za návrh (je asi jen zákonité, že právě řešení přišlo nakonec od Tebe). V pondělí dáváme pozvánku do tisku, příslušně opravenou².

Ještě k té pozvánce: samotného mne napadlo a i Jirka³ mi cosi v tom smyslu v dopise naznačil, že by možná nebylo zcela fair k ostatním Tvým přátelům (a především k těm starším), kdybychom se svými podpisy na pozvánce pasovali na jakési oprávněné mluvčí Tvých přátel, opomíjejíce tím ostatní. V řadě případů (hlavně v Praze) budou ovšem naše podpisy přeci jen nutné (lidé by mohli být dezorientováni, kdo za tím vlastně stojí). Proto navrhuji kompromisní

řešení: podepíšeme jen část nákladu pozvánek. Ostatně je to tak domluveno i s Mánesem: z celkového nákladu 400 výtisků dostane Mánes asi 150 (také nepodepsaných), které rozešle některým svým lidem (vybraným), hlavně výtvarníkům. Tedy postup bude tento: koncem tohoto týdne, kdy budou pozvánky hotové, odevzdáme jich 150 Mánesu, ze zbývajících dvě stě padesáti jich 200 tady podepíšem a spolu s těmi padesáti nepodepsanými Ti je všechny pošlem. Jirka se na těch 200 podepsaných připodepíše, načež si necháte v Brně ten počet, který budete potřebovat (podepsaných i nepodepsaných), zbytek nám Jirka obratem pošle zpět. My je pak rozešlem (v Praze); do Brna a na Moravu bychom nic neposílali, to bychom nechali na Jirkovi, který by to rozeslal (na podkladě dohody s Tebou). Souhlasíš s tímto postupem?

A teď k termínu: bude to 9. února ve 20 hod. v Klubu architektů. Byly dvě možnosti: 9. nebo 14., 14. má však Josef T.⁴ premiéru Slavíka v Ostravě, nebude zde, proto jsme zvolili toho 9. (odpovídá to i původním dispozicím). Myslím, že je dobře, že to je v tom Klubu architektů, má to proti Mánesu četné výhody. Odpoledne před tím večerem to tam upravíme, jak budeme chtít (tak, aby to bylo co nejútulnější). Takto je věc domluvena. Pozvánky bychom chtěli rozeslat tak kolem 1. 2.

V sobotu 11. pojedem pravděpodobně (Linhartovi⁵ a já) na pár dní na Budislav (vozem), takže bychom Tebe a Tvou paní odvezli do Brna (Jirka by se bohužel do vozu už nevešel). Pokud Vám ovšem není vlak pohodlnější. Rád bych rovněž u sebe doma uspořádal při celé této příležitosti menší přátelský večírek, na termínu se dohodneme, mohlo by to být buď 9. po tom večeru nebo 10. (po divadle, budou-li hrát něco, na co bys chtěl jít) anebo 11. s tím, že bychom odjeli až 12. To vše záleží na dohodě, jak Ti to bude nejlépe vyhovovat. Na tu domluvu je ještě času dost.

A ještě jedna věc: Mánes (tj. Dr. Nerad) navrhuje, že by mohl u příležitosti Tvého večera rozmnožit (bohužel jen cyklostylovaně) text Tvé přednášky a rozdávat ho pak účastníkům, u řady přednášek to tak už dělali. Mohlo by jít rovněž o jiný text, než který bude přednesen. Nevím, zda s tím budeš souhlasit, v případě, že ano, bylo by dobré, kdybys mohl text, který by připadal v úvahu, poslat pár dní před tím. Ale nijak v této věci na Tebe nenaléhám, protože cyklostylované texty nemám moc rád (příliš připomíná různé vyhlášky, ministerské „materiály“ apod.). I když na druhé straně by jistě bylo výborné, kdybychom aspoň touto cestou dostali všichni Tvůj text na památku. Tak to, prosím, rozvaž.

Pokud jde o zprávu v LN: bylo to myšleno tak, že existuje řada lidí, kteří znají *7 listů*⁶ a kteří by tudíž velice rádi přišli, které však pochopitelně neznáme my, a které tudíž nemůžeme pozvat. Je-li Ti to však proti mysli, dali bychom tam tu zprávu až po věci samé, jako jakousi zprávu o ní.

To je prozatím vše, už se na Tebe těšíme. Srdečně zdravím Tvou paní i Tebe.

Tvůj

Vašek

Popis

Dopis na jednom listě formátu A4. Psáno oboustranně na psacím stroji. Červenou propisovací tužkou doplněný závěrečný podpis. Šafaříkovou tužkou připsaná datace „I/67“.

Vysvětlivky

- 1) Skupina Šestaticátníků založila Společnost přátel Jiřího Kuběny (1966 – rok Kuběnových třicátých narozenin) u příležitosti uspořádání večera s Kuběnovou poezií 17. dubna 1966. Podobný večer se Šafaříkovými filozofickými texty chtěli šestaticátníci uspořádat i v následujícím roce – v roce Šafaříkových šedesátin. K té příležitosti založili Společnost přátel Josefa Šafaříka – podrobněji viz další dopisy Josefu Šafaříkovi.
- 2) Viz vysvětlivka č. 4 u dopisu [26/Š2].
- 3) Jiří Kuběna.
- 4) Josef Topol (1935) – autor divadelních her, básník a překladatel. Zde se jedná o premiéru jeho hry *Slavík k večeru*.

- 5) Pravděpodobně se jedná o Věru Linhartovou a Františka Šmejkal. „V polovině šedesátých let se sblížila s historikem umění Františkem Šmejkalem, se kterým se podílela na rozpracování teorie takzvaného imaginativního umění: svou první stat' na to téma, nazvanou *Imaginativní malířství, otisklé v roce 1964 opět v Tváři. Společně potom vytvořili kunsthistorickou dvojici, v níž Linhartová byla inspirátorem a Šmejkal realizátorem a pisatelem většiny textů.*“ (Kosatík, 2006: 245)
- 6) Jde o Šafaříkovu knížku *Sedm listů Melinovi* (Šafařík, 1993).

| 28/Š4 | Josefu Šafaříkovi

14. února 1967

Milý Meline,

píši Ti jen v rychlosti, především abych ještě jednou závěrem poděkoval, žes to všechno podstoupil, co jsme na Tebe ušili. Zadruhé proto, abych Tě informoval o jedné další věci, kterou na Tebe šiji: byl u mne v neděli Grossman, přednáška se mu velice líbila, díval se při té příležitosti znovu na *Sedm listů* a přišel s nápadem, že by Zábradlí mohlo zkusit udělat ze *Sedmi listů* cosi jako „čtené představení“¹, jakýsi „filozofický grenóbl“, jak tomu říkáme. Namítal jsem, že asi nebudeš souhlasit, aby se dělala věc napsaná před dvaceti lety, když máš nové texty, Grossman však namítal – a já seznal, že má pravdu – že *Sedm listů* je věc, která má sama o sobě – bez ohledu na dobu, kdy byla napsána – svou kvalitu, hloubku a aktuální naléhavost, že vzhledem k živému jazyku, jakým je psaná, by mohla z jeviště zabrat, a že u divadelních autorů (a v této chvíli jsi vlastně divadelním autorem) nikdy fakt, že později napsali něco dalšího, nevylučuje apriori možnost uvést věc dřívější. Kvalita textu je v textu samotném a ne v místě, jaké má v autorově vývoji. Ale hlavně: *Sedm listů* je věc, která je okamžitě k dispozici, zatímco na další knihu – analogicky zásadní – bychom vždy museli ještě nějakou dobu čekat. Uznal jsem tedy, že má pravdu a hned večer jsem začal číst Melina z tohoto hlediska. Celý nápad mne přitom tolik zaujal, že jsem hned dneska navrhl Grossmanovi (kuja žhavé železo), že bych tu věc vzal za svou a pokusil se ještě v březnu jakousi montáž ze *Sedmi listů* udělat a s herci secvičit, aby se to v dubnu mohlo uvést. Grossman byl pro. Tím není samozřejmě řečeno, že věc bude – je tu ještě Vodička a jeho opatrnost, je tu HSTD² atd. Nicméně na to by nebylo nutné se zatím ohlížet. Jde mi tedy o to: dal bys mi předběžně souhlas k tomu, abych se do toho pustil? Je samozřejmé, že bych věc nedal z ruky, dokud by nebyla s Tebou podrobně prokonzultovaná a schválená, zatím jde jen o jakýsi základní souhlas k tomu, abych to vůbec zkusil. Představuji si to tak: na jevišti tři stolky s třemi lampičkami, u nich tři herci, kteří se různé střídají ve čtení. Představení by mělo sedm jakýchsi aktů, odpovídajících sedmi listům, oddělenými nějakou divadelní interpunkcí (opona, hudba apod.). Znamenalo by to vybrat z každého „listu“ asi tak na čtvrt hodiny textu, takového, který by v jakési názorné zkratce opsal myšlenkový oblouk daného úseku („listu“). Díval jsem se na to a mám pocit, že bych to svedl (o tom, jak by mne to bavilo dělat, nemluví, to je věc druhá). Měl bys ve mne důvěru, že bys mi to svěřil? Přirozeně, že by se v tom nic neměnilo, nepřepisovalo, nedopisovalo, šlo by skutečně jen o inteligentní škrty a rozdělení pro jednotlivé čtece podle určitého schématu. Jiná možnost je pracovat se sedmi herci, odpovídajícími počtu listů. Ale o tom nemá smysl se teď podrobněji rozepisovat. Organizačně by šlo o jakési matiné, nikoli tedy o normální divadelní představení, nicméně matiné normálně plakátované, prodávané atd., se svou premiérou a svými reprízami. Provozně by to bylo velmi jednoduché, nic by to nestálo a hrálo by se to prostě tolikrát, kolikrát by na to lidi přišli – možná dvakrát, možná padesátkrát, to se nedá teď předpovědět. Byl bych docela optimista, i co se HSTD týče, má na tyhle věci (matiné apod.) poněkud jiná kritéria než na publikovaný text – neberou to s takovou ideologickou závazností, ale spíš jako text umělecký – a umělcům lze, jak známo, leccos tolerovat, co by se teoretikům neodpustilo. Nevím, samozřejmě, zda to vyjde, vůbec nic nemohu předem zaručit, prvním předpokladem ovšem je příprava toho libreta – a tím nelze nic ztratit. Pak

bychom viděli. Samozřejmě že toto představení by se netvářilo jako totéž co kniha – muselo by být zdůrazněno, že jde o fragmenty z knihy. Asi se mi budeš smát, že jsem permanentní optimista, ale nemohu si pomoci – zdá se mi, že divadlo opravdu může být oním „kanálem“, jak říkají kyberneti, kterým se lze dostat na světlo boží možná snadněji než „kanály“ jinými. V pátek odjíždím na Budislav, tam bych se do toho rád pustil (dělal bych to paralelně s *Eduardem*³, i to mne na tom vzrušuje). Potřeboval bych tedy Tvůj předběžný souhlas, resp. potreboval bych vědět, zda bys proti takovému pokusu neměl zásadní námitky, vylučující apriori celou věc. Definitivní souhlas bys samozřejmě mohl dát teprve ve chvíli, kdy by byla ta montáž (libreto) hotová a s Tebou podrobně probraná. Myslím, že i kdyby se nepodařila realizace teď, jak o ní uvažuji, neškodilo by, kdyby takový text tu byl – mohlo by se po něm sáhnout kdykoliv později, kdy by byla příhodnější doba. Prosím, zaujmeš-li k tomu nějaké stanovisko hned, napiš mi ještě do Prahy, kdyby měl Tvůj dopis přijít později než v pátek, piš mi prosím na Budislav.

Na každý pád bych však rád, kdybys mi mohl do pátku poslat text své přednášky, abych to mohl ještě osobně odevzdat v Mánesu k cyklostylování a vyptat se při té příležitosti na všechny okolnosti, které musíme vědět, než jim to dáme. Po tom textu je další poptávka (volali mi další tři lidi), bylo by to opravdu užitečné.

Jinak můj časový plán je tento: 17. února až 2. března Budislav, pak „zájezd“ do Prahy na Jirkův večer, 4. nebo 5. návrat na Budislav a tam bych pak zůstal nejméně do 15. března. Mohl bych Vás s Jirkou odvézt tedy jak do Prahy, tak potom zase zpět (odpadly by nepříjemné položky za vlak), i když bychom to asi museli dělat vždycky jen ze Svitav a do Svitav (budu mít asi časový pres a cestou do Brna bych ztratil vždycky den). Na Budislav po Jirkově večeru sice možná povezu Věru⁴ s Františkem⁵, ale to bychom se stále do vozu vlezli celkem pohodlně (když se sundají dlouhé kabáty). O tom všem je však ještě čas korespondovat. Jirkovi dnes už nestihnu napsat, budu mu psát zítra a tyhle věci s ním eventuálně domluvím.

Zatím Tě velice zdravím, jakož i Tvou paní

Tvůj

Vašek

Popis

Dopis na třech listech formátu A4. Psáno na psacím stroji. Fialovou propisovací tužkou připojený závěrečný podpis. Šafaříkovou tužkou připojená datace „14. 2. 1967“.

Vysvětlivky

- 1) *Sedm listů Melinovi* nakonec uvedeno nebylo.
- 2) Hlavní správa tiskového dohledu. Cenzorská instituce byla v roce 1966 zrušena a nahrazena Ústřední publikační správou. Jedná se zřejmě o setrvačné používání zavedeného termínu.
- 3) *Eduard* – původně jednoaktová hra, kterou Havel napsal na podzim 1966 a odevzdal ji jako součást své diplomní práce v dálkovém studiu na Divadelní fakultě AMU. Zde se jedná o přepracovanou verzi, která se později bude jmenovat *Ztížená možnost soustředění*.
- 4) Věra Linhartová.
- 5) S největší pravděpodobností se jedná o Františka Šmejkalu. Viz citát v poznámce č. 5 v dopise | 27/Š3 |.

| 29/Š5 | Josefu Šafaříkovi

došlo 23. února 1967

Milý Meline,

díky za milý dopis, který mi přišel s jistým zpožděním: v Praze mne totiž už nezastihl a poslali ho tedy sem za mnou.

Jsem moc rád, žeš mi dal předběžný souhlas k těm Sedmi listům. Už se těším, že se do toho pustím, jakmile se vybabráám z některých zásadních nejistot o *Eduardovi*¹, s nimiž teď zápasím. Snad to bude brzy. Možná ještě tento týden.

Pokud jde o text Tvé přednášky: bylo to asi opravdu jistě nedorozumění, měl jsem za to, že jsme se domluvili, že okolnosti publikace v Mánesu vyzkoumám až při příležitosti odevzdávání textu – totiž i v případě, kdyby okolnosti byly takové, že by bylo lepší to tam nedávat, by bylo dobré, kdybychom ten text měli, abychom ho zatím mohli nechat opsat aspoň na stroji a přemýšlet o další manipulaci s ním. Prosím Tě tedy moc: pošli ten text Věře² (Pod Zvonařkou 6, Praha 2), je ode mne podrobně instruovaná, nechá to nejprve opsat na stroji, pak zajde do Mánesu, zjistí co a jak, a když, tak jim to nechá k tomu nacyklostylování. Je po tom poptávka, bylo by fajn, kdyby to bylo dosažitelné.

Děkuji předem za pochopení.

Srdečně Tě zdraví

Vašek

Popis

Dopis na jednom listě formátu 21 x 20,2 cm. Psáno na psacím stroji. Fialovou propisovací tužkou doplněný závěrečný podpis. Šafaříkovou tužkou připsáno „došlo 23. 2. 67“.

Vysvětlivky

- 1) Viz vysvětlivka č. 3 u dopisu [28/Š4].
- 2) Věra Linhartová.

| 30/Š6 | Josefu Šafaříkovi

došlo 8. května 1967

Milý Meline,

nezlob se, prosím, že Ti píšu tentokrát prostřednictvím Jirky¹, ale ocitám se v jisté časové tísní a řadu věcí, které píši Jirkovi, bych potřeboval přinejmenším v témž rozsahu napsat Tobě, a tak mi připadalo ekonomičtější, když to zorganizuji tak, že Ti dá Jirka přečíst můj dopis jemu a já svůj dopis tobě připojím k tomu jako jeho jakési pokračování, předpokládající znalost věcí, napsaných už v dopise Jirkovi.

Tedy nejprve: na ten nápad dělat *7 listů* jsem nezapomněl, jak by se snad mohlo zdát z mého mlčení o té věci, myslel jsem na to dost, i když jsem se dosud nedostal k vlastní redakci textu pro jeviště. A teď se naskytla souvislost, v níž by to po mém soudu bylo reálné dělat. Jednal jsem sice už předtím o tom s jedním hercem od nás (nejde to pouze přidělit ředitelstvím jako úkol, chce to interpreta zapáleného pro věc a ztotožněného s ní), jemu se ta knížka hrozně líbila, netroufal si však na to, bál se, že by to nezvládl. (To bylo upřímné stanovisko). Zdá se však, že Ostermann² by si na to troufl a naskytá se teď i určitý kontext, v němž by se to dalo dělat (viz dopis Jirkovi). Svůj předběžný a nezávazný souhlas s myšlenkou dělat *7 listů* na jevišti jsi mi už dal – teď běží jen o to, zda by platil i pro takto konkretizovanou souvislost. Zdá se mi, že zatím není důvodů, proč by neplatil, nicméně pro pořádek Ti o tom píšu – nemusíš mi psát žádný zvláštní souhlas, prostě neozveš-li se, budu si to vykládat jako souhlas. Je to celé ostatně zatím jen předběžné.

Další věc: jak vyplývá z dopisu Jirkovi, stal jsem se náhle editorem Sborníku Tváře³. A i když hlavní motiv této změny v osobě poradatele byl jen taktický, přeci jen budu na tom podepsán a jsem ochoten to na sebe vzít jen za předpokladu, že tam budou určité texty, bez nichž si nedovedu sborník mnou podepsaný představit. Nesmírně by mi šlo o to, abys tam byl zastoupen. Z mnoha různých důvodů. Nemáš-li tedy nějaké osobní důvody do toho sborníku nepřispět, byl bych Ti velice vděčen, kdybys mi do něho něco dal. Myslel jsem původně, že by tam bylo možné dát celý text *K situaci člověka ve věku stroje*, pak jsem ale zjistil, že by to bylo asi přeci jen dlouhé. Myslíš, že bys mi mohl z toho označit určitou pasáž (asi tak 15 stránek), která by

se dala převzít a servírovat vyložené jako FRAGMENT? Anebo myslíš, že bys měl nějaký jiný – jakýkoliv – text přibližně tohoto rozsahu, který bys mi mohl poslat? Bohužel to celé velmi pospíchá, musím to připravit do svého odjezdu příští sobotu (13. 5.), ale mám takový zvláštní pocit, že právě v tomto absurdním spěchu bych – nevím proč – mohl dosáhnout nemožného a předložit sborník, v němž by byli zastoupeni všichni autoři, které bych tam chtěl mít. Věra pořád váhá, zda tam má dát své básničky (ne, že by s tím sborníkem nechtěla nic mít, to by bylo protimyslné, ale neví, zda má vůbec své verše publikovat), Josef se také jaksi zdráhá své verše poskytnout, Jirka také pořád nic neposílá, a já si vzal jako věc jakési své prestiže právě Vás všechny tam mít – ne z nějaké rivality k Doležalovi⁴, abych ukázal, že za týden seženu texty, které on nesehnal za měsíce, ale prostě proto, že Vy jste mi nejbližší, a mám tedy docela přirozený zájem, abyste v tom především Vy byli. Co myslíš, nalezneš nějaké řešení? To je tedy asi tak všechno, co na Tobě chci (není to ostatně málo). Jinak o mé cestě⁵ už víš z dopisu Jirkovi, znamená to, že se v Liberci už nesetkáme (nebude-li Tvá přednáška až v červnu)⁶ a že se uvidíme nejdříve až někdy po mém návratu.

Srdečně zdravím Tebe i Tvou paní a zůstávám Tvůj
Vašek

Popis

Dopis na jednom listě formátu A4. Psáno na psacím stroji. Červenou propisovací tužkou připojený závěrečný podpis. Šafaříkovou tužkou připojená datace „došlo 8. 5. 67“.

Vysvětlivky

- 1) Jiří Kuběna.
- 2) Jiří Ostermann – herec a recitátor, zakladatel Divadla poezie v pražské Viole.
- 3) Jedná se o sborník *Podoby II* (Havel, 1969). Byly zde uveřejněny texty všech, o kterých Havel píše jako o těch, které by ve svém sborníku měl rád zastoupené. Šafařík ve sborníku otiskl esej *O rubatu čili vyznání*. O sborníku více informací v předmluvě v kapitole Havel jako editor sborníků
- 4) Bohumil Doležal (1940) – v té době bývalý šéfredaktor časopisu *Tvář*, připravoval stejně jako Havel svůj sborník (*Podoby* viz Doležal, 1967), který by reprezentoval autory duchovně spřízněné Tváři.
- 5) Cesta do Ruska a do Švýcarska – viz další dva dopisy Josefu Šafaříkovi.
- 6) Liberecké vystoupení bylo opakováním Šafaříkovy přednášky *Situace člověka ve věku stroje* v pražském Klubu architektů.

| 31/Š7 | Josefu Šafaříkovi

došlo 15. května 1967

Milý Meline,

díky za dopis. Jsem téhož názoru jako Ty: bude lepší samostatná studie (*O rytmu*¹), než trhat přednášku. Nenavrhoval jsem Ti to jen proto, že jsem se bál, že by eventuelní úprava vyžádala příliš mnoho času. Není-li tomu tak, je to takhle lepší. Sborník jsem sice už musel odevzdat v nakladatelství, domluvil jsem však, že Tvůj text (stejně jako ještě asi dva další) bude odevzdán dodatečně (v nejbližších dnech). V obsahu to normálně figuruje, jakmile to pošleš, bude to vřazeno ve sborník na své místo. Pošli to, prosím, Doležalovi, který se o to postará. Ten sborník vypadá docela reálně (zatím), jestli do toho nic nepřijde, mělo by to vyjít do 9 měsíců. Abych nezapomněl: rozsah může být větší, než jsem Ti psal, klidně třeba 25 stránek, prostě na kolik Ti to vyjde.

Děkuji rovněž za potvrzení té věci se Zábradlím. Zatím se s tím nic dít nebude, jakmile se vrátím, dám to zvolna do pohybu, a pak se o tom domluvíme.

Zatím Tě tedy srdečně pozdravuji a loučím se před odjezdem do Asie (za několik hodin).

Tvůj
Vašek

Ještě ke sborníku: můj plán se podařil: Věra² a Jirka³ mi své texty odevzdali, Ty a Josef je dodáte v nejbližší době.

Vracím Ti text přednášky⁴ a dvě další kopie (udělali mi jich osm, z toho dvě jsou Tobě, tři pražským členům naší Společnosti⁵ – Věře, Josefovi⁶ – tři zbývající si ponechávám na půjčování a eventuální budoucí manipulaci).

Popis

Dopis na jednom listě formátu A4. Psáno na psacím stroji. Vínovou propisovací tužkou připojený závěrečný podpis. Šafaříkovou tužkou připsaná datace „D. 15. 5. 1967“.

Vysvětlivky

- 1) Pracovní název Šafaříkova eseje, psaného pro sborník Havlův sborník *Podoby II*. Publikovaný název *O rubatu čili vyznění*.
- 2) Věra Linhartová.
- 3) Jiří Kuběna.
- 4) *Situace člověka ve věku techniky* (Šafařík, 1969).
- 5) Společnost přátel Josefa Šafaříka – viz dopisy |26/Š2| a |27/Š3|.
- 6) Josef Topol.

| 32/Š8 | Josefu Šafaříkovi

květen 1967

Milý Meline,

děkuji Ti mnohokrát za poslání textu přednášky¹, jsem moc rád, že ji mám a zařídím se podle Tvých přání: nechám to opsat, dám to členům Společnosti², jeden (nebo více) text(ů) Ti vrátím a o eventuálních dalších krocích, které bych s tím podnikal, Tě budu průběžně informovat a žádný závažný krok neudělám bez Tvého předchozího souhlasu.

Velmi se omlouvám, že jsem se neozval – ale chystám se k tomu dobře už tři týdny a pořád jsem se jaksi nerozhoupal. Taký jsem Tě nechtěl o ten text pořád uhánět – chtěli jsme na Tobě v poslední době tolik věcí, že jsem si říkal, že nebude škodit, když Ti dám zase pár dní pokoj.

Nevím, co Ti Jirka říkal o tom, co jsem mu psal, ale snad tu o žádné nedorozumění ani nejde: psal jsem mu, že Tě nechci o ten text uhánět, že by však přesto bylo dobré, kdybychom ho měli; na jeho zmínku, že se odkláníš od úmyslu publikovat, jsem reagoval tak, jako obvykle reagovávám: že to je třeba zkusit a nevzdávat se předem, protože tím bychom vlastně podporovali nenormální stav, který je; pak jsem se ještě zmínil o tom, že se možná zdráháš své texty vydat z ruky z obavy z možného zneužití (ne přirozeně námi), že takovou obavu – máš-li ji – plně chápu a respektuji, že se však přesto domnívám, že musíme udělat vše, abys vyšel, a že tedy Tvé texty přeci jen musíme z Tebe vymámit – nevím, zda jsem to napsal zrovna takhle, ale v každém případě jsem to takhle myslel.

Byl bych moc rád, kdybys mi mohl dát zprávu, jakmile budeš znát termín své přednášky v Liberci. Domluvili jsme se totiž (SPJK³), že bychom na Tvou přednášku zajeli a podnikli tak menší výlet Společnosti, Věra⁴ by to ráda podnikla taky proto, že nemohla být, jak víš, tehdy v tom Klubu architektů. Takže pokud ses chtěl stavět v Praze jen kvůli setkání s námi, nebylo by to nutné, protože bychom se viděli v Liberci, i když jinak jsi samozřejmě v Praze kdykoli vítán.

Mé plánované cesty (do Švýcarska a pak do Sovětského Svazu) byly definitivně zamítnuty, takže budu zřejmě celý květen v Praze a asi i červen; kdybych odjel, tak jedině do Budislavi na pár dní koncem května či počátkem června, ale o tom bych Tě včas informoval. Mimo jiné: i ode mne Dr. Krátký⁵ žádá, abych v liberecké galerii udělal přednášku – nevím však, o čem bych já mohl přednášet – takže pokud to bude, bude to asi jen nějaká beseda nebo něco takového.

Ptáš se mne na mou hru⁶. Je to tak: předělával jsem ji – o směru dalších úprav jsem s Tebou mluvil – mimo ty změny, které jsem Ti říkal, jsem tam provedl ještě určité změny strukturální. Když byla nová verze hotová a já ji s odstupem času přečetl, nelíbila se mi a já ji zavrhl (i když ne úplně: některé „výdobytky“ této verze se mi zdají být dobré a počítám s nimi do další práce). Jakmile budu mít čas (vyjet z Prahy), pustím se tedy znovu do toho. Jaké změny to ještě dozná a jak to nakonec všechno bude, zatím nemohu odhadnout, nicméně všechny základní věci první verze zůstanou zachovány: rozvržení celého myšlenkového tématu, motiv průzkumu, Huml mezi ženami, časová struktura apod. V gruntu hry nehodlám nic měnit, jen bych chtěl jsoucí motivy dotáhnout, rozvinout, domyslet. Nejpozději bych chtěl mít definitivní verzi hotovou v létě, abych to mohl před začátkem nové sezóny odevzdat v divadle. Tolik tedy o tom.

To, co máš od mého bratra, si můžeš přirozeně ponechat, jak dlouho to potřebuješ, on to na nic nepotřebuje.

Srdečně Tě zdravím, jakož i Tvou paní, a těším se na shledanou – nejspíš asi v tom Liberci, eventuálně v Praze.

Tvůj

Vašek

Popis

Dopis na dvou listech formátu A4. Psáno na psacím stroji. Červenou propisovací tužkou připojený závěrečný podpis. Šafaříkovou tužkou připsaná datace „V/67“.

Vysvětlivky

- 1) *K situaci člověka ve věku techniky* (Šafařík, 1969).
- 2) Společnost přátel Josefa Šafaříka. Viz dopisy |26/Š2| a |27/Š3|.
- 3) Společnost přátel Jiřího Kuběny. Viz dopisy |26/Š2| a |27/Š3|.
- 4) Věra Linhartová.
- 5) Čestmír Krátký – fotograf, v šedesátých letech kurátor v oblastní galerii v Liberci, po roce 1968 emigroval do USA.
- 6) Jedná se o hru *Zlícená možnost soustředění* (První vydání: časopis Divadlo, roč. 19, 1968, č. 5, s. 85–99. Premiéra se uskutečnila 11. dubna 1968 v Divadle Na zábradlí).

| 33/Š9 | Josefu Šafaříkovi

Srdečný pozdrav z úpatí Himalájí (kam včera lezl) posílá

Vašek H.

Popis

Pohlednice z barevnou fotografií údolí v Himalájích. Psáno modrou propisovací tužkou. Na textové straně nápis: „В охрестности озера Иссык-Куль, Долина реки Джеты-Огуз“ (V okolí jezera Issik-Kul, údolí řeky Džety-Oguz – pozn. aut.). Nedatováno, podle poštovního razítka z roku 1967.

| 34/Š10 | Josefu Šafaříkovi

2. července 1967

Milý Meline,

tak jsem se šťastně vrátil z Ruska a ihned vpadl do předsjezdových zmatků, které mám nyní – jakož i sjezd¹ – chválabo hu za sebou; musím ještě absolvovat Benešův proces² a pak se chci odebrat nejméně na dva měsíce do naší chaloupky³. Budem se tam stěhovat někdy kolem 10. července, tak do 20. července to tam budem zařizovat a pak snad nastane konečně trochu volnosti – na psaní hry a odpočinek. V té době – to jest někdy po tom 20., bych se také velice rád setkal zase po dlouhé době s Tebou jakož i s Jirkou⁴, nejlepší by bylo, kdybyste mohli aspoň na dva až tři dny přijet tam k nám (např. pátek – sobota – neděle), samozřejmě i Tvá paní by byla vítána. Postelí tam máme habaděj, příroda tam je hezká, jen to asi nebude ještě příliš komfortní, ale snad by Vám na pár dní trochu „bojovnější“ podmínky nevadily. Přijel bych pro Vás buď

přímo do Brna, nebo do Hradce či jiného místa, kam máte přímé rychlíkové spojení z Brna. Podrobnosti si ovšem ještě vykořespondujeme, zatím bych to nechal v této neurčitosti, abyste – pokud byste byli zásadně pro – mohli věc včlenit do svých prázdninových plánů. Referování o Rusku, sjezdu, procesu atd. bych nechal až na toto osobní setkání.

Na sjezdu jsem se setkal s panem Dvorským⁵ z libereckého nakladatelství, mluvil jsem s ním znovu o možnosti Tě publikovat a nakonec jsem mu půjčil – zcela soukromně a nezávazně (zatím) – text Tvé přednášky. Nezlobíš se za to? On se na nás už trochu zlobil, že kdysi načaté jednání z naší strany utichlo. Jistě mi brzy napíše, co a jak. (Dal jsem mu v Praze opsaný text včetně Tvých oprav – mrzí mne, že v tom bylo tolik chyb a překvapuje mne to, protože ta paní je poměrně velký pedant a mám s ní dosud dobré zkušenosti.) Ještě k tomu sjezdu: nejzajímavější příspěvky, jakož i můj proslov, budu mít opsané a v létě Vám to dám přečíst, bude-li Vás to zajímat – mám ostatně celý protokol sjezdu a nebudu-li ho muset vrátit, vezmu ho tady s sebou.

Zatím Tě srdečně zdravím, jakož i Tvou paní, a zůstávám Tvůj
Vašek

Milý pane Šafaříku,

Děkuji za zásilku; došla velice rychle a v pořádku
Srdečně zdraví
Ivan

Popis

Dopis na jednom listě formátu A4. Psáno na psacím stroji. Modrým perem připojený závěrečný podpis a stejným perem přips od Ivana Havla (1938), bratra Václava Havla. Šafaříkovou propisovací tužkou připsaná datace „2. 7. 1967“.

Vysvětlivky

- 1) IV. sjezd Svazu Československých spisovatelů, který proběhl v Praze 27.–29. června 1967.
- 2) Soudní proces se spisovatelem Janem Benešem. Ten byl v roce 1967 odsouzen na 5 let za spolupráci s emigrantem Pavlem Tigridem a jeho časopisem Svědectví. Havel byl v souvislosti s procesem také vyslýchán. Při soudu si Havel „po skončení své svědecké výpovědi demonstrativně sedl na lavici obžalovaných vedle Beneše...“ (Zídek, 2007). Po Benešově odsouzení hlasoval společně s Helou Volanskou jediný proti Benešově vyloučení ze Svazu spisovatelů. Beneš byl propuštěn při Novotného amnestii na jaře 1968 a rok na to emigroval do USA.
- 3) Letní sídlo Václava a Olgy Havlových u Trutnova – Hrádeček.
- 4) Jiří Kuběna.
- 5) Ladislav Dvorský (1931–1995), vedoucí Severočeského nakladatelství v Liberci. Havel přednesl na sjezdu příspěvek, ve kterém mimo jiné obhajoval ohroženou existenci krajských nakladatelství. V libereckém nakladatelství pak v roce 1969 vyšla knižně Šafaříkova pražská přednáška *Situace člověka ve věku techniky* (Šafařík, 1969).

| 35/Š11 | Josefu Šafaříkovi

21. listopadu 1967

Milý Meline,

tak jsem byl předvolán před vysoké pány v nakladatelství Čs. spisovatel, kteří mi oznámili, že se jim náš druhý sborník líbí (víc než první)¹, že všechny lekt. posudky vyzněly pozitivně, a že se tudíž rozhodli to vydat. Vyjde to počátkem roku 1969, ale už počátkem roku 1968 to musejí dát do výroby. (Řekli dokonce, že naše sborníky chápou jako substituci za časopis² a že by rádi vydali každý rok jeden, takže se stává aktuální příprava třetího.) Slíbil jsem jim, že do konce roku jim odevzdám definitivně zredigovaný text. Prosil bych Tě tedy snažně, kdybys mi mohl tak do 20. prosince poslat konečnou podobu textu, jímž jsi ochoten být v tom reprezentován. Četl jsem až teď, kdy mi text půjčili, Tvé Rubato, velice se mi líbí a za svou osobu nevím, co by se na tom dalo ještě předělávat, nicméně respektuji Tvé přání brát tento text jako provizorní, a prosím Tě tudíž o dodání definitivního. Sborník by mohl být v celku, zdá se mi, opravdu dobrý – je tam

tentokrát zastoupen i Josef Topol moc hezkými básničkami, odpadli někteří slabší autoři z prvního sborníku. Moc Tě tedy prosím, abys na mne nezapomněl!

Slyšel jsem, že jsi z Liberce dostal zprávu, že Tvou přednášku³ vydají. Myslím, že to je výborné a že by ses neměl nechat odradit eventuální hloupostí posuzovatelů, redaktorů atd. Tomu se žádná publicita dnes nevyhne, nakladatelství nemáme my, ale oni, tak říkajíc. Co si o nás myslí, nám musí být jedno, důležité je, jestli nás vydají nebo ne. (Kdybychom si například byli všímali všech negativních posudků s prvním sborníkem, nikdy by to bývalo nevyšlo.) Bylo by cosi nenormálního, kdyby měly Tvé texty projít jen tak, to jistě víš sám nejlíp. Neber je za partnery, ale za Úrad!

Srdečně zdraví

Vašek

Popis

Dopis na jednom listě formátu A4. Psáno na psacím stroji. Modrým perem připojený závěrečný podpis. Červenou propisovací tužkou v levém spodním rohu připsané datum „21. 11. 1967“. Není jasné, zda Šafaříkem nebo Havlem.

Vysvětlivky

- 1) Havlem redigovaný sborník *Podoby II*. Narážka na „první“ sborník se týká Doležalova sborníku *Podoby*.
- 2) Časopis *Tvář*, který byl zrušen na začátku roku 1967.
- 3) *Situace člověka ve věku techniky* (Šafařík, 1969).

| 36/Š12 | Josefu Šafaříkovi

únor 1968

Milý Meline,

děkuji Ti za Tvůj krásný dopis¹, udělal mi velkou radost, bál jsem se totiž tak trochu, že se budeš na mne za tu dedikaci zlobit a že se Ti nebude nová verze líbit. Se vším, co o hře² píšeš souhlasím – i když, po pravdě řečeno, mnohé z toho jsem si při psaní takto neuvědomoval. Nicméně velice vítám, čteš-li v tom významy, o nichž jsi psal – tyto významy totiž, ač třeba neuvědomované, jsou přesně ve směru záměrů (skromnějších) do hry uvědoměle vkládaných. Je to pro mne velice cenné: to, cos mi říkal nad první verzí (tehdy v noci a ráno u Vás) byly také věci, které jsem si původně takto neuvědomoval, nicméně byly přesným domýšlením toho, co jsem si uvědomoval, takže jsem si to všechno postupně osvojil a přivlastnil a při další práci z toho i v jistém smyslu vycházel a sám v podobném duchu hru interpretoval, když jsem byl nucen ji někde interpretovat. Řekl bych, že to je skvělý případ (aspoň pro mne) toho, jak myšlení nad textem a jeho interpretace, věnuje-li se jim povolaný, pomáhají autorovi a textu samému. I to, cos mi psal teď, využiju – dovolíš-li mi to – při práci na inscenaci.

Když jsem narazil na to „využití“ – rád bych Tě, nebude-li Ti to proti mysli, i určitým způsobem zneužil. Nesmírně bych totiž uvítal, kdybys někdy – budeš-li mít čas a chuť – něco o té hře napsal³, jsem si totiž jist, že takhle o ní uvažovat nikdo jiný nebude a ani nemůže a přitom právě Tvůj způsob myšlení o tom mi je nejbližší (ne proto, že se Ti to líbí nebo že to chválíš, ale proto, že dovedeš jiným jazykem říci to, co bych tak rád říkal jazykem hry a co se mi tak často nedaří jasně a srozumitelně a v té hloubce jejím jazykem říct; mimo jiné: ta dedikace opravdu není pouze výrazem přátelství a úcty – i když to by k ní samozřejmě také stačilo – ale je i skromnou přihláškou k Tvému myšlení, které má na mne už dlouho faktický vliv). Nevím ještě, kdy a jak bych Tě konkrétně o něco v tomto smyslu požádal – možná doslov ke knižnímu vydání, možná článek do Divadla, který bych dojednal, ještě vůbec nevím, zatím to je jen abstraktní a předběžné přání – a až bych Tě o to požádal (a až bych věděl, že bys do toho měl opravdu chuť) napsal bych Ti taky víc o té hře jaksi za sebe, jen pro Tvou informaci, abys věděl, o co a jak

jsem se já snažil, a abys mohl případně zvážít, co z toho se mi podařilo a co všechno nikoliv. Ale to všechno, jak jsem řekl, není zatím aktuální. Zatím bych měl jen jedno docela malé přání – pokud myslíš, že bys to měl zájem udělat: jestli bys nenapsal něco do programu k inscenaci na Zábradlí. Nemělo by to být nic přímo o hře, pouze něco obecnějšího, co se hrou v nějakém směru může souviset nebo může s ní vytvořit určitý vztah. Mělo by to být velmi krátké – tak tři stránky (plus minus) – a představoval bych si to buď jako několik impresivních poznámek, nebo jako fragment nějakého napsaného textu (který by měl k tématu hry v nějakém směru blízko) nebo jako rozvedení jedné jediné myšlenky (obecnější), která Tě nad hrou napadla (jako například myšlenka, že „nezáleží na tom, co se učí, ale na tom, kdo se učí“: že totiž nejsnadněji o některých věcech dokážou mluvit ti, kteří se jimi nejméně ve skutečnosti řídí, přesně tak je totiž myšlen závěrečný monolog Humla, nad nímž se o tom zmiňuješ; anebo téma „zpřeházenosti“: člověk bez identity nezná ani kontinuitu, hodnoty nejsou pro něho hierarchizovány, a je tudíž jedno, v jakém „pořádku“ se jeho život odvíjí, beztak v něm není žádná linie – to je jedna z těch Tvých myšlenek, které jsem si už dříve osvojil a přesně tím jsem si – byť jaksí dodatečně – sám sobě zdůvodnil strukturu hry; anebo cokoliv jiného, co Tě napadne a co budeš chtít formulovat anebo jsi už někde formuloval; ale jak říkám – bylo by dobré, kdyby to bylo obecné, eventuální odkaz ke hře snad není vyloučen, i když není nutný, na každý pád by to nemělo být psáno jako přímý komentář ke hře nebo její výklad). Myslíš, že bys mi něco takového mohl udělat? Nechceš-li z jakýchkoli důvodů, prosím Tě napiš mi to, já se zlobit nebudu! Nevím pouze zatím o ničem jiném, co bych tam chtěl vidět – jsem totiž jako dramaturg divadla i redaktorem programů, takže mé přání tu vychází jaksí z mé dvojí funkce – autorské i redaktorské. Pokud jde o termín: bylo-li by to brzy, bylo by to samozřejmě skvělé, nemám však právo na Tebe jakkoli naléhat – budu rád, když to vůbec neodmítneš, takže Ti žádný termín neudávám a nechávám to na Tvých možnostech. Nebezpečí, že by Tvůj text nepůsobil dobře v souvislosti s tím, že je Ti hra věnována, v tomto případě odpadá: věnování bude v časopiseckém nebo knižním vydání, nikoli u příležitosti představení, kde to nebývá zvykem a kde k tomu také není příhodná příležitost; ostatně text nemusí působit tak, že je psán přímo pro tento účel, může to vypadat tak, že jsem to z něčeho Tvého vzal nebo vytrhl.

Jsem nedočkav na Tvou odpověď, ale nebudeš-li mít chuť nebo nápad, nenut' se do toho z ohledu na mne!

Přeju Ti dodatečně všechno nejlepší k narozeninám, samozřejmě mne na ně upozornil Jirka⁴, já sám jsem totiž znám tím, že si žádná data svých přátel (ba ani příbuzných) nepamatuji, a pokud, tak že na to beztak vždycky zapomenu. Mé přání je přesto upřímné! Zdraví Tě

Vašek

Popis

Dopis na dvou listech formátu A4. Psáno na psacím stroji. Modrou propisovací tužkou připojený závěrečný podpis. Šafaříkovou tužkou připsaná Šaf. datace „II/68“.

Vysvětlivky

- 1) Dopis Josefa Šafaříka přetiskujeme v celém znění:

Milý Vašku,

Vzal jsi mi trochu dech dedikací té hry, ale přetvařoval bych se, kdybych Ti rovnou nevyzval, jak si Tě poety považují, i když těžko shledávám – a věř, že i teď jsem upřímný –, za co se mně jí dostává. Není teď taky pro mě tak snadné něco o svém zážitku hry říct; tak to vidíš, do čehos mě dostal: na jedné straně budu hulvát, když k té poetě zůstanu netečný, na druhé straně (v posuzování hry) budu pokrytec, když netečný nezůstanu. Ale měl-li jsi už tolik důvěry ve mě, žeš mi hru připsal, musíš mi také věřit, že budu-li chválit, nebude to proto, ale přesto, žeš mi ji připsal. Ostatně, připojím dnes jen něco z poznámek vzniklých při její četbě; hlouběji se k ní může člověk dostat až při jevištním provedení.

Mé obavy, co všechno padne v oběť nové verzi hry, se ukázaly liché; co padlo soudím, že padlo právem. Po všech stránkách šlo to hře k duhu. Třebas jen to, že's „dotazníkové otázky“ vyhradil Puzukovi pro vrcholnou scénu hry a nenechal je roztroušené po celé hře, kde sice zasahovaly efektně, ale trochu samoúčelně, „estrádně“, dramaticky však nevyužity. Díky tomu nezůstala paralela Huml –

Puzuk pasivním zrcadlením, ale vyostřila se v dramaticky neobyčejně účinnou konfrontaci a vzájemnou identifikaci. Nebo jen postava Blanky: na jejím přeladění lze vycítit, jak úporně a neúporně jsi „kalil“ suroviny hry a zbavoval ji všeho laciného a vágního. Dokázals udělat každou ženu jinou a přece je zevnitř prezentovat všechny v tom prožitkovém stereotypu, který z nich dělá věk strojovosti. Patrně jen autor s intimní znalostí jeviště a s bezpečným divadelním instinktem odváží se přivést na scénu postavu takového Becka. Nebudeš možná souhlasit, povím-li, že je to zcizilnělá a tím již zromantizovaná podoba nového cizince či Neznámého, která romantické jeviště prohlubovala o celou jednu dimenzi – tu iracionální, tajemnou, v „Nekonečno“ transcendující. Becka jako svého nutného antipoda – zdá se mi, že přivolał do Tvé hry sám Puzuk. Že jsi z Becka učinil „vedoucího“, tj. znalce mechanismu – Puzuka, to vyhrocuje a umocňuje tento svár „racionálna a iracionálna“ v groteskní paradox, jehož hlubší pravda a lidská tragika v éře stroje unikne asi mnohému divákovi, třebaš je v něm – po mém soudu – utajen základní vnitřní konflikt lidské existence a také Tvé hry. Ale to všechno jen tak mimochodem. V tomto dopise chtěl jsem se vlastně jen zamyslet trochu nad Puzukem, o němž zatím nevím, dostal-li jsem se mu na kloub. Nejsem si jist, chápu-li správně význam jeho chronické poruchovosti. Vycházím totiž z premisy – a to může být chyba –, že člověk v interpretaci dokonale běžícího mechanismu je (lidský) zmetek; a tedy i naopak: stroj, který by chtěl fungovat jako živý organismus, byl by (jako stroj) zmetek. Tím se mně vylíhla otázka: jak je možné, že „lidský zmetek“ (H. Huml) je ve hře podán „mechanickým zmetkem“ (Puzuk). „Klíčovým slovem“ této otázky, které se ve hře ozve jedinkrát a to v souvislosti s Puzukem, je „zkrat“. V metaforické aplikaci na Humla (jako reprezentanta dnešního lidského typu) je věc celkem jasná: ke zkratu dochází mezi mozkem a pohlavím, je-li eliminováno „srdce“. Výsledek: sexualizovaná mašina, resp. hybridní spřežení kalkulu a orgasmu. Ale jaký je metaforický význam „zkratu“ u Puzuka? Napadá mě zatím jediné „řešení“: Jako pokus mechanizovat člověka představuje zkrat, který člověka mění ve zmetek stroje, tak pokus polidštit stroj představuje zkrat, který mění stroj v Puzuka, ve zmetkovitou bytost. Poruchovost patří tedy k samé podstatě „polidštěného“ Puzuka jako animalita u v podstatě „zmechanizovaného“ člověka. V mechanickém homunkulu dochází ke ztotožnění obou. Vyvrcholení hry ve scéně „chaosu“ bylo by pak „manifestací“ této vzájemné identifikace. Snad se Ti tento rozklad bude zdát příliš umělým či umným, ale vždyť i rozum si chce přijít na své! Nádherný a opět v paradox umocněný je Humlův dlouhý proslov v závěru končící „srdcem“ jako „klíčem k člověku“. Vskutku lidská zptvořenina, vyslovuje pravdy, pronáší fráze. To staví do zvláštního světla celou výchovu technického věku: pravý frázista se vzdělává klasiky. V učení, jak vidno, nezáleží tolik na tom, co se učí jako kdo se učí. Buď shovívavý, milý Vašku, k těmto konfučním margináliím na okraj Tvé hry. Takové neobratnosti se člověk dopouští v pošetilé snaze, aby Ti zastřel, jak jsi ho dojal a jak Tě má rád.

Tvůj
M.

2) Viz vysvětlivka č. 6 u dopisu |32/Š8|.

3) Šafařík napsal esej *Slyšme napořád* jako příspěvek do programu ke hře. V roce 1968, kdy se uskutečnila premiéra, vyšla hra knižně. Pro toto vydání napsal Šafařík doslov *Sloužit pravdě* (Havel, 1968).

4) Jiří Kuběna.

| 37/Š13 | Josefu Šafaříkovi

Milý Meline,

tak se konečně dostávám k tomu slíbenému dopisu o hře¹. Myslím, že nejlepší bude, když budu docela improvizovaně, nesoustavně a samozřejmě bez úsilí o stylistickou přesnost psát věci, jak mne budou napadat.

Především: důležitý je Tvůj pohled a názor na věc, Tvá interpretace; to, co napíšu já, ber s rezervou, spíš jen pro konfrontaci.

Z hlediska významu hry považuji za důležité některé věci, které jsem v první fázi práce cítil jen jaksi neartikulovaně a které jsi artikuloval teprve Ty při rozhovoru o první verzi – Tvé formulace jsem si při dalších fázích práce víceméně přisvojil a v jistém ohledu jsem se jimi řídil, resp. určité věci sám sobě jimi interpretoval. Běží zhruba o tyto myšlenky:

1) Téma krize identity: Huml je v každém pásmu vlastně někým jiným, žádná z jeho tváří není přitom maskou, kterou by si vědomě a záměrně nasazovala jiná jeho tvář, ale všechny jeho tváře – ať jakkoli od sebe odlišné – jsou defakto pravé: Huml nikdy vědomě nelže, nepředstírá, neintrujuje, je v každé své poloze víceméně vnitřně autentický. Ale právě vzájemná konfrontace jeho různých poloh – a čím jsou autentičtější tyto polohy samy o sobě, tím je to markantnější – odkrývá jeho celkovou a bytostnou neautentičnost. Nikdy vlastně nelže, ale celý jeho život je lží. Není totožný sám se sebou (na rozdíl od Tartuffa: předstírat může jen identická osobnost).

2) Kde není identity, není ani kontinuity. Taková „osobnost“, která není identická sama se sebou, „neví, co chce“, není schopna hierarchizovat hodnoty, dávat svému životu jednotný (identický) směr, cíl a smysl – a tékajíc od jednoho cíle k druhému, vláčená situací, ale situace nevytvářející, nutně ztrácí i kritéria posloupnosti, není schopna dávat svému životu řád a pořádek, tvořit ho, a je tedy nakonec z jejího hlediska lhostejné, v jakém pořadí se různé životní situace odvíjejí, co následuje po čem. Netvoří si svůj čas, ale je zmítána časem druhých, resp. iluzí „objektivního“ času, tj. náhodného průniku různých pokusů o vlastní čas. Zde hlavní klíč ke

struktury hry. (Název: nemá jen smysl jakési roztěkanosti, ale neschopnost soustředění je i cosi jako neschopnost středu, zaměření, orientace, centralizace sebe sama.)

3) Neidentita – nutný důsledek vědeckého věku. Zvláště paradoxně výrazné je to na člověku, který omezenost vědeckého názoru na svět sám reflektuje – rozpor reflektované skutečnosti a skutečnosti reflektujícího.

4) Další Tvá výborná myšlenka: mechanizace a sexualita.

5) Vztah Huml – Balcárková jeden usvědčuje druhého. Huml reflektuje omezenost rozumu a význam srdce, sám však srdce nemá; Balcárková věří na rozum (vědecký), má však srdce: je schopna zapálit se pro něco, angažovat. Angažuje se ovšem do nesmyslu. Huml nesmyslnost tohoto nesmyslu odkrývá. Zdůrazňuje nutnost „lidského přiblížení“. Není však toho schopen. On ví, ale není schopen. Ona je schopna, ale neví. Ani jedno ani druhé není alternativou. Východiskem dnes není ani pouhá do nekonečna relativizující a nihilizující reflexe, usilující o pravdu, ani osobní lidské angažmá – za nepravdu, lež, nesmysl. Jeden demonstruje nepřijatelnost druhého. Smyslem hry není ani ztotožnění s humlovskou nezávaznou reflexí, ani s balcárkovským fanatismem. Oba postoje jsou tu postaveny do kontrapozice jen dramatické (konfliktní) zpřítomnění tématu hry. Toto téma směřuje k otázce. Hra nenabízí odpověď, to by bylo nesmyslné. Odpověď je v každém z nás, každý z nás ji v sobě má nebo může najít, nikdo a nic (tedy ani žádná hra) nám ji však nemůže dodat, klíč k životu nalezneme v sobě, nikde jinde. Hra jako impuls k sebereflexi a k sebeuskutečnění. –

A teď další poznámky, jen docela heslovitě: žánr hry: cosi jako esej, hra na téma (nikoli hra na tezi). Vše je stylizováno a podřízeno tomuto tématu. Je to svým způsobem stroj, Puzuk. Avšak stroj usilující o demystifikaci strojovosti. V umění to tak bývá: banalita se odkrývá jako banalita tím, že se předvádí, ne tím, že se skrývá. Stejně – nebo podobně – zde: mechanizace prostředků má pomoci k demonstraci mechanizace života. – Aktualita hry chce být v tom, že zesměšňuje dnes módní blábolení o „problému člověka“. Vědecká společnost si uvědomuje záludnost své vědeckosti, není však schopna se z ní vymanit, což je nejlépe patrné právě ve chvíli, kdy se pokouší v rámci svých prostředků tyto prostředky překročit. (Průzkum.) – Zvěčnění, odcizení: milostné manželské záležitosti jsou projednávány s úřednickou věcností, při jídle, úřednickými formulacemi. – Rozpor vitálního a intelektuálního: cizorodost erotiky, jídla, běžných každodenních lidských věcí; ční z života jaksi nepřislušně, stávají se absurdními, vyčleňují se a osamostatňují nejsouce už schopny být začleněny do jednotné a organické struktury. – Pokud jde o Puzuka: máš k tomu velmi přiléhavé postřehy. (Stroj jako lidský zmetek atd.) Rozmazlený fracek. Bludné myšlenky. V téže chvíli i bludné myšlenky u Humla: celá VIZE (ke konci: všichni na scéně, ten cirkus) je jakási analogická porucha v Humlovi. (Huml není jen objektem hry, ale v jistém ohledu i jejím subjektem, vše je nazíráno jakoby skrze něho, časový chaos jako by byl chaosem jeho nitra.) – Dramaturgický smysl zpřeházení: názorná konfrontace protichůdných linií. Navození pocitu chaosu. Toto navození není ovšem chaotické, ale velmi racionálně promyšlené. Není to zmatek, resp. zmatená výpověď, ale výpověď (spořádaná) o zmatku. Cílem není, aby divák rekonstruoval chronologii a odkrýval princip montáže, ale aby pochopil smysl tohoto triku – ne tak, že by si ho racionálně formuloval, ale tak, že ho prostě přijme jako jaksi adekvátní tématu, samozřejmý, nikoli jako něco, co ho ruší při chápání smyslu hry, ale naopak jako něco, co mu pomáhá pochopit tento smysl – totiž právě téma rušení, poruchovosti atd. – Téma dveří: motiv dveří dominuje scéně, je na plakátu i na programu, symbolická, dramatická a divadelní úloha dveří. Otevřené dveře – nesoustředění atd. – Beck: Tvůj výklad je zajímavý, nenapadlo mne to, ale lze to opravdu tak vykládat: proti racionalismu průzkumu, Humlových výkladů, techniky

hry atd. stojí cosi iracionálního: totiž člověk: totiž tajemství. Snad je to kdosi zamindrákovaný, rozvrácený, snad má komplex jako dosazený politický vedoucí vedle Balcákové jako odborníka, věčně uražený atd., lze to interpretovat různě, není to důležité (pro výklad hry – pro inscenaci ano, musí to být herecky konkrétní, ať už v jakémkoli směru), důležité je, že tu je jakýsi – asi docela banální – lidský problém, vedle něhož se celý průzkum do jisté míry stává absurdní: chtěli by mapovat člověka a nedovedou si přitom vyřešit elementární lidské záležitosti mezi sebou. Rozpor mezi dalekosáhlostí vědomostí člověka o sobě samém a jeho neschopností, vždy stejnou, řešit své základní životní problémy. Všichni jsou jaksi malomocní. – Pozor: Humlův servilní vztah k průzkumu pramení z pocitu, že jde o fyzly, nevím, zda to je z textu dost čitelné, v inscenaci je to zdůrazněno. S kritikou průzkumu přichází teprve ve chvíli, kdy nazře pravou podstatu věci: že vlastně nejde o nic nebezpečného, neškodní vědci. I to má svůj smysl: přijde-li dnes k nám z ničeho nic do bytu cizí člověk, první, co nás napadne, je, že to je fízl. (O těchhle věcech dnes lze klidně psát.) Průzkum jako výslech. Chce to nahradit zpověď a je to chápáno jako výslech. Kontakt konkrétního člověka s osobním bohem (prostřednictvím zpovědníka) byl vystřídán kontaktem lidské jednotky s anonymním aparátem moci. – Manipulace s časem: byla zde určitá – vědomá – souvislost s pokusy francouzského nového románu (Žárlivost²), byť použití je jiné a smysl také. – Vedlejší téma, nebo spíš jen náznak, připomínka: Huml je čtyřicátník. Je to, jak známo, krizový věk. Náznak jakéhosi generačního příběhu. Svým způsobem je to zkorumpovaný intelektuál.

Atd. Atd.

Myslím, že by mne napadlo ještě mnohé; čím dál tím víc se mi však zdá, že by nemělo smysl pokračovat. To hlavní jsem snad řekl, ostatně pochybuji, že v tom je něco nového, o čem bychom bývali už spolu nemluvili nebo co bys sám nevěděl. Ostatně smyslem Tvého doslovu není podat nějakou vyčerpávající analýzu nebo interpretaci hry, ale spíš jen asi rozvinout určitou vlastní meditaci na témata hrou naznačovaná, a to jistě ne na všechna. Řekl bych, že by to mohlo být na tomtéž principu jako Tvůj příspěvek do programu, i když v tomto případě už asi nebude třeba udržet to jen na obecné rovině, aniž by byla o hře zmínka (o což jsem Tě prosil v případě programu a co tam bylo absolutně na místě)³. Myslím, že text se může přiznávat k tomu, že je tím, čím je, tj. doslovem k této hře. Přesto však by asi neměl být nějakým uceleným rozbořem hry jako takové, ale opravdu spíš volným zamyšlením o Tvých tématech, nazřených v perspektivě, kterou dostávají u Tebe nad četbou tohoto textu. Nejde tedy také o hodnocení hry (to si musí provést čtenář sám).

Ale už dosti rad. Prostě a dobře: napiš to, jak chceš, tak, jak se Ti to bude nejlépe psát, s použitím čehokoliv, co sis už pro sebe formuloval či napsal. Může to být o kterémkoli dílčím tématu, není třeba, abys usiloval o zachycení všeho. A netrap se s tím příliš, znám Tvoji fantastickou odpovědnost a péči, kterou textu věnuješ, než ho pustíš z ruky, ale v tomto případě to, prosím, nepřeháněj, nesnesl bych pomýšlení, že jsem Ti touhle svou zakázkou sebral tolik času. Jako optimální rozsah mi uváděli 10 stránek, vyjde-li Ti to delší, nic se nestane, ale nic se rovněž nestane, vyjde-li Ti to kratší. A nenech se také znervóznit termínem: bude-li to brzo, bude dobře, ale nebude-li to, nic se nestane, prostě na mne se tedy ohlížet nemusíš, a tu orbisovskou redakci taky není třeba brát nějak příliš vážně. Ostatně je dosti běžnou praxí, že se do sazby odevzdává skice, pak se píše definitivní text (do korektury je několik měsíců času!) a v korektuře se text „opraví“ (tj. – začasté – vymění). I tak to případně můžeš udělat.

Děkuji Ti tedy ještě jednou mnohokrát!

Tvůj

Vašek

Popis

Dopis na čtyřech listech formátu A4. Psáno na psacím stroji. Modrou propisovací tužkou připojený závěrečný podpis. Nedatováno. Nejspíše ale z roku 1968, ještě před premiérou hry v Divadle Na zábradlí 11. dubna 1968 a před chystaným knižním vydáním (zmínka o Šafaříkové doslovu).

Vysvětlivky

- 1) Viz dopis |36/Š12|.
- 2) Román *Žárlivost* francouzského spisovatele Alain Robbe-Grilletta.
- 3) Pro doplnění přetiskujeme Šafaříkův dopis, kterým doprovodil zaslaný text do programu představení *Zlúžená možnost soustředění*.

23. února 1968

Milý Vašku,
napiš mi jedním řádkem, žes To dostal a hodí-li se Ti to, či ne. Rozsah snad nepřekročil limit, kdyby ano, několik vět a jednotlivých slov by se dalo v krajním případě vypustit, líp však, kdyby to nebylo třeba.
O hře tam sice není ani zmínka, jak sis přál (aby nebyla), ale myslel jsem při psaní stále na ni (i na ostatní Tvé práce), a je to tedy svým způsobem napsáno o ní. Mám zato, že to cosi říká i k pseudodilematu „modelového dramatu“ a „návratu konkrétního živého člověka“ (interview s Tebou v 15. č. D. N.); jako by šlo o umělecké dilema, a ne o dilema doby a jejích lidí! – a jako bys obsahem i formou svých her „nesloužil pravdě o své době“!
Nepřipojuji název statě, jestli to neotiskneš (přijmeš-li to) bez názvu, jak se to v div. programech dělá. Ani mi nějaký určitý název zatím nenapadá; kdybych to měl uveřejnit samostatně, snad bych to nazval *Ekonomický paradox*, ale to Tě vůbec nezavazuje, a kdyby bylo třeba, snadno bychom se na něčem dohodli.
Jak pokračují zkoušky?
Moc Tě zdraví
Melin

| 38/Š14 | Josefu Šafaříkovi

26. března 1968

Milý Meline,

moc Tě zdravíme z Londýna a těšíme se, že se v létě uvidíme v Hrádečku a o všem si v klidu pohovoříme!

Pozdrav

Vašek H.

Věra L.¹

P.S.: To víš, že Tě cituje Rudé právo?

Popis

Pohlednice z Londýna s barevnou fotografií Piccadilly Circus. Psáno modrou propisovací tužkou.

Vysvětlivky

- 1) Věra Linhartová.

| 39/Ch10 | Jindřichu Chalupckému

25. dubna 1968

Posílám pěkný pozdrav z New Yorku –

Václav Havel

Popis

Pohlednice s reprodukcí plakátu Henri Meuniera, exponátu v Muzeu moderního umění v New Yorku. Psáno černou propisovací tužkou.

| 40/Š15 | Josefu Šafaříkovi

25. dubna 1968

Milý Meline,

posílám Ti pěkný pozdrav z tohoto pozoruhodného města.

Tvůj

Vašek

Popis

Pohlednice z New Yorku s uměleckým vyobrazením místnosti „Russian Tea Room“ (150 West 57th Street, New York 19, N.Y.). Psáno modrou propisovací tužkou. Nad adresu dopsáno Havlovou rukou „via air mail“.

14. července 1968

Milý pane Chalupecký,

děkuji Vám za dopis i za důvěru, v něm projevenou. Omlouvám se zároveň, že odpovídám tak pozdě, ale byl jsem delší dobu v cizině.

Pokud jde o Listy¹: náš „Kruh nezávislých spis.“² se jejich případem už svého času zabýval a zdálo se nám, že by bylo na místě (i z hlediska onoho aspektu „nápravy křivd“) žádat o jejich vydávání Melantrich – v duchu koncepce, že křivdy mají napravovat především ti, kteří je spáchali. Byli jsme k tomu pojetí vedeni i okolností, že vedení soc. strany nás oficiálně žádalo o spolupráci, chtělo od nás podněty a velice nabízelo služby svého nakladatelství – tak jsme si říkali, že bude dobré je vzít za slovo a navrhnout jim vydávání Listů. Byla to však jen koncepce, zatím jsme v tom nic nepodnikli, nechtějící to dělat bez předchozí rady s Vámi. Bylo-li by Vám ovšem milejší vydávat Listy ve Svazu spis., můžeme samozřejmě pracovat i tímto směrem; důvodů, proč by se mělo spisovatelské nakladatelství ucházet o Listy, je dost a dost – ty, o nichž sám mluvíte, a ještě i některé další. Dopis, který jste od Svazu dostal, mne trochu překvapil – neodpovídal totiž přesně tomu, co se na schůzi Ústř. výboru o Listech říkalo. Byl jsem tam totiž náhodou přítomen (zvou mne tam jakožto hosta) a tam bylo řečeno zhruba toto: Ústř. výbor může rozhodnout o vydávání časopisu ve Svazu jen na základě předchozí dohody s návrhatelem o konkrétních „parametrech“, nejen koncepčních (okruh spolupracovníků, charakter časopisu atd.), ale především technických: periodicitu, náklad, rozsah, cena atd., a na základě toho provedené předběžné kalkulace. U ostatních schválených časopisů se rozhodnutí opravdu o taková předběžná projednání opírala, v případě Listů bylo pouze konstatováno, že Váš dopis, v němž o vydávání žádáte, neobsahuje dostatek konkrétních údajů, na jejichž základě by mohl Svaz odpovědně rozhodnout. Rozuměl jsem tomu tak, že budou s Vámi mluvit, konkrétní věci dohodnou, a na základě toho teprve budou věc projednávat. Proto jsem se do diskuse o tom nevložil, v domněnku, že nejde o nic jiného, než o odklad rozhodnutí. Tušit, že věci se mají jinak, určitě bych býval už tehdy do věci zasáhl. Zda se mi, že tedy nejlepší postup bude nyní tento (pokud byste nedal přednost tomu Melantrichu):

1) Výbor „Kruhu nezávislých“ (sejde se toto pondělí) vypracuje a odešle Svazu dopis, v němž se postaví za vydávání Listů v Čs. spisovateli, svůj názor náležitě zdůvodní a spojí ho s návrhem, aby Vám bylo navrženo členství ve Svazu. V tom dopise bychom zároveň vyzvali orgány Svazu, aby ještě před nejbližším zasedáním ústř. výboru Vás pozvaly ke konzultaci a dohodly s Vámi všechny podrobnosti Vašeho návrhu (resp. žádosti), aby ústř. výbor se nemohl vymlouvat na nekonkrétnost návrhu. (Pro ten účel by bylo dobré, kdybyste si své představy promyslel a případně předběžně i sepsal, abyste jim při té konzultaci mohl vrazit do ruky už nějaký papír: musí tam konkrétně, pokud vím, být toto: 1) krátký – asi jednostránkový – „ideově koncepční“ výklad resp. zdůvodnění, určený především pro ministerstvo kultury, jež rozhoduje o registraci, 2) redaktor, charakter jeho zaměstnaneckého poměru a další personální nároky (sekretářka apod.), 3) složení red. rady, resp. popis způsobu, jakým by byl časopis řízen a kdo by byl za něj odpovědný, 4) formát, rozsah, tech. nároky, reprodukce apod., 5) náklad (předpokládaný), 6) přibližná představa o ceně, 7) periodicitu, 8) rozsah inzerce, 9) termín, kdy by měl časopis začít vycházet.)

2) Pozvou-li Vás opravdu, dohodnou-li konkrétnosti a provedou předběžnou kalkulaci a předloží-li opravdu věc nejbližšímu zasedání ústř. výboru, postaráme se o její podporu a prosazení na této schůzi.

3) Neučiní-li to a na náš návrh nebudou reagovat, podnikneme na téže schůzi příslušné protestní interpelace.

Čili: Vy sám zatím nic nepodnikejte, byl jste jednou odmítnut a bylo by nedůstojné se znovu přihlašovat. Oni musí teď přijít za Vámi a my se pokusíme je k tomu donutit. Buďte však na konzultaci připraven, aby to zase nemohli oddálit. Není pravda, že nemají peníze: Svaz dává 3 miliony na lit. časopisy, to je sice pravda, jenomže počítal s tím, že na ně bude dávat 7 milionů (!!!), takže je zatím hluboko pod plánem. Soukromě se domnívám, že byste měl přistoupit na takové podmínky, které by předpokládaly dotaci asi tak 200 000 ročně, to je přiměřené z hlediska dnešních poměrů pro časopis takového typu, jakým by asi byly Listy.

Okrajová informace: v celé věci bude asi nejvíc záležet (byť spíš jen asi zákulisně) na názoru Fikara³ jako ředitele. Jste-li s ním zadobře, bylo by velmi užitečné s ním o tom soukromě pohovořit. My jsme v té věci už jeho názor sondovali, zatím říkal, že se bojí mít pod jednou střechou tolik časopisů a že by bylo lepší, kdyby Listy vydával Melantrich. My jsme se s ním tehdy o to nehádali, neboť i sami jsme – jak řečeno – takové řešení považovali za reálné. Nic však nebrání tomu, abychom dnes zastávali jiné stanovisko, lze to snadno zdůvodnit. Ostatně ten názor nebyl od Fikara nijak striktní, byla to spíš jen taková úvaha a myslím, že by nedalo moc práce jeho mínění změnit. Byla za tím jen úvaha prakticko-technická, nic jiného, nutnost, aby byly Listy obnoveny, považuje jinak za samozřejmou.

To je asi tak vše, co o tom vím. Až uděláme ten dopis Svazu, pošlu Vám průklep pro informaci.

Váš

Václav Havel

Popis

Dopis na třech listech formátu A4. Psáno na psacím stroji. Červeným fixem doplněný závěrečný podpis a datum.

Vysvětlivky

- 1) Listy – časopis pro umění a filozofii, vycházející v letech 1946–1948. Šéfredaktorem byl Jindřich Chalupecký. Po únoru 1948 bylo jeho vydávání novým státním režimem zastaveno.
- 2) Kruh nezávislých spisovatelů sdružoval členy a kandidáty Svazu spisovatelů a členy jeho překladatelské sekce, kteří nebyli členy KSČ. Havel působil jako předseda. Kruh sdružoval kolem padesátky členů, fungoval v rámci Svazu československých spisovatel, později Svazu českých spisovatelů až do jeho zániku v roce 1970.
- 3) Ladislav Fikar – básník, překladatel, divadelní kritik, v té době ředitel nakladatelství Československý spisovatel.

| 42/Ch12 | Jindřichu Chalupeckému

červenec 1968

Milý pane Chalupecký,

posílám Vám – jak jsem slíbil – průklep dopisu, který jsme poslali Svazu ve věci Listů.¹

Váš

Václav Havel

Popis

Dopis na jednom listě formátu A4. Psáno červeným fixem.

Vysvětlivky

- 1) Dopis přetiskujeme v plném znění:

Titl.
Ústřední výbor Svazu čs. spisovatelů,
Národní tř. 11,
Praha 1

V Praze 24. července 1968

Vážení pánové,
jak zajisté víte, v roce 1948 byl administrativně zastaven časopis Listy pro umění a filozofii, redigovaný Jindřichem Chalupeckým. Šlo přitom o jeden z nejzajímavějších českých literárních časopisů poválečného období, kolem něhož byla sdružena celá skupina významných autorů (Grossman, Kolář, Vladislav, Kainar, Hanč, Patočka a další). Rovněž význam Jindřicha Chalupeckého v historii našeho moderního umění je nepochybný, byl teoretikem a vůdcem Skupiny 42, vydal zajímavou knížku o Richardu Weinerovi a publikoval řadu důležitých esejí. Po únoru byla jeho veřejná činnost na dlouhou dobu násilně zastavena.

Domníváme se, že v současné době, kdy je situace normalizována nápravou různých křivd předchozí epochy, měla by být zjednána náprava i v případě Listů a Jindřicha Chalupeckého. Svaz spisovatelů se sice, pokud víme, nepodílel v tomto případě přímo na likvidaci časopisu, nicméně zdá se nám, že záleží-li mu opravdu na důsledné normalizaci a ozdravení poměrů v české literatuře a přejímá-li na sebe odpovědnost za rozvoj jejích publikačních podmínek, neměl by být ani k této záležitosti lhostejný, ale měl by se naopak iniciativně zajímat o její řešení. Navrhujeme Vám proto, abyste nabídli Jindřichu Chalupeckému členství ve Svazu spisovatelů a umožnili mu vydávat ve svazovém nakladatelství opět Listy. Soudíme, že takový počín by byl průkazně v zájmu české literatury a jejího diferencovaného rozvoje. Pokud jsme informováni, Chalupecký by takovou nabídku přijal – o vydávání Listů ve Svazu se dokonce už zajímal, jeho žádost však nebyla projednána způsobem, jaký by zasluhovala: místo, aby byly s ním – tak, jak se to stalo u ostatních žádostí o časopisy – projednány konkrétní plány, možnosti a podmínky eventuálního vydávání Listů, na jejichž základě by Ústřední výbor učinil příslušné rozhodnutí, bylo mu odepsáno, že Svaz nemá možnost jeho časopis vydávat z ekonomických důvodů (což, jak víme, neodpovídá skutečnosti).

Žádáme tedy, aby sekretariát pozval Jindřicha Chalupeckého na konzultaci a dohodl s ním všechna konkrétní data o eventuální podobě Listů a aby na základě výsledků této konzultace byl případ Listů předložen nejbližšímu zasedání Ústředního výboru SČSS, spolu s naším návrhem, aby ústřední výbor nabídl Chalupeckému členství ve Svazu a umožnil mu vydávat ve svazovém nakladatelství Listy pro umění a filozofii.

Děkujeme předem a zůstáváme

Pracovní výbor Kruhu nezávislých spisovatelů,

v zastoupení

V. H.

Václav Havel (předseda)

| 43/Š16 | Josefu Šafaříkovi

28. června 1969

Tebe, Tvou paní i Jirku¹ srdečně zdravíme z naší cesty po Německu. Doufám, že letos se už skuteční Váš výlet na Hrádeček, který loni znemožnila okupace (leďa že by přišli v srpnu Číňani).

Olga

Vašek

Popis

Pohlednice z Mnichova s kolorovanou fotografií mnichovské radnice a katedrály. Psáno modrou propisovací tužkou.

Vysvětlivky

- 1) Jiří Kuběna (1936) – vlastním jménem Jiří Paukert, básník.

| 44/Š17 | Josefu Šafaříkovi

Posíláme pěkný pozdrav ze záp. Berlína, kde je zítra západoněmecká premiéra ZMS¹.

Vašek H.

Olga

Popis

Pohlednice ze Západního Berlína s barevnou fotografií interiéru německého pohostince s hosty a dvěma číšnicemi v krojích s püllitry piv v rukou. Na textové straně nápis „Grüsse aus dem Wienerwald“ (pozdravy z Vídeňského lesa – pozn. aut.) a „Heute bleibt die Küche kalt – wir gehen in den Wienerwald“ (Dnes zůstane kuchyň chladná – jdeme do Vídeňského lesa – pozn. aut.). Psáno modrou propisovací tužkou. Nedatováno. Zřejmě z doby předchozí pohlednice.

Vysvětlivky

- 1) Viz vysvětlivka č. 6 u dopisu |32/Š8|.

| 45/Š18 | Josefu Šafaříkovi

Milý Josefe,

bylo to tu moc pěkné, vzpomínáme.

Zdeněk¹, Jirka², Vašek

Popis

Černobílá fotografie Hrádečku upravená jako pohlednice. Psáno modrou propisovací tužkou, podpisy Zdeněka Urbánka a Jiřího Kuběny tužkou se světlejším odstínem. Pohled z Hrádečku. Nedatováno, razítko není dobře čitelné: možná 24. 4. 1971.

Vysvětlivky

- 1) Zdeněk Urbánek.
2) Jiří Kuběna.

Milý Meline,

děkuji Ti za milý dopis i za lístek, v němž jsi tak pěkně hovořil o mých typogramech¹. Odpovídám Ti se značným zpožděním, způsobeným hlavně tím, že jsem stále čekal, až budu mít jasnější představu o našich pohybech, abych s Tebou mohl na základě toho už konkrétně dohovorit Vaši návštěvu Hrádečku. Nyní už jasno mám a tak se konečně ozývám.

Nuže: na Hrádeček jsme se definitivně přestěhovali až teď, tedy později, než jsme původně plánovali. A to v květnu se budeme muset ještě na týden vrátit do Prahy. Vaše návštěva by se nám hodila někdy v půli června, ale záleží samozřejmě především na Vás a na Vašich časových a jiných dispozicích. Pakliže je Vám to – pokud jde o termín – jedno a můžete se přizpůsobit, navrhoval bych tento program: v pátek 16. června navečer bych já odtud přijel autem do Brna, kam by toutéž dobou přijel z Prahy svým autem Puzuk². Večer bychom se mohli v Brně setkat společně s Tebou i s Jirkou³, přespal bychom tam a v sobotu ráno bychom vyrazili směrem na Hrádeček, totiž s Tebou i s Tvou paní a eventuálně s Jirkou, pokud by měl možnost nějaký den se na Hrádečku zdržet – na jeho možnosti bychom se však v žádném případě nevázali, může přijet kdykoli jindy. Cestou sem bychom se zastavili na Havlově, totiž v místech, kde býval Havlov, kde se máme s Puzukem podívat na jakési rodinné pozůstatky (to je též důvod Puzukovy cesty na Moravu; je to úkol, který už asi dva roky odkládám a který je už konečně třeba splnit.) Cesta z Brna na Hrádeček přes Havlov by měla tu pozitivní stránku, že bychom projeli různými končinami mezi Moravou a východními Čechy, které méně známe (aspoň já, Ty pravděpodobně lépe). K večeru bychom všichni dorazili sem, přičemž Vy byste tu s námi zůstali, jak dlouho by se Vám to hodilo (nejméně asi týden, ne?) a Puzuk by se v pondělí ráno vrátil odtud do Prahy, přičemž by mohl cestou někam odvézt Jirku, pokud by se této vyjížďky účastnil s námi a musel po neděli opět se vrátit do práce. Tato organizace by měla několik výhod: 1) Puzuk a já bychom si povinnost cesty na Havlov zpříjemnili tím, že bychom Vás na ni vytáhli s sebou; 2) splnil by se Puzukův plán se s Tebou rovněž na Hrádečku setkat; 3) ušetřili bychom Tobě a Tvé paní aspoň jednu cestu tím, že bychom Vás sem odvezli. (Pokud jde o zpáteční cestu, odvezl bych Vás k nějakému příhodnému vlaku či autobusu.) Navrhovaný termín se hodí Puzukovi i mně, nyní záleží na tom, zda by se též hodil Tobě. Pakliže nikoli, nestane se žádné neštěstí – buď se pro celou tu transakci nalezne jiný termín, nebo se nebude Vaše návštěva Hrádečku a naše návštěva Havlova spojovat a oba podniky se uskuteční separátně. Ať tak či onak, budu očekávat Tvou zprávu. Doufám, že se Vaše návštěva uskuteční a velice se těším! Jak jsem Ti už psal, na Hrádečku je teď řada pokojů, koupelna atd., takže vůbec nemusíš mít obavu, že by Vaše návštěva jakkoli zkomplikovala zdejší provoz; všichni tu můžeme mít tolik soukromí, kolik budeme chtít; každý si může svůj denní program, životní rytmus a vše upravit podle svých zvyklostí, aniž by jakkoli zasáhl do zvyklostí druhého.

Těším se tedy na Tvou zprávu a zůstávám Tvůj

Vašek

Popis

Dopis na jednom listě formátu A4 – oboustranně. Psáno na psacím stroji. Modrým perem připojený závěrečný podpis. Nedatováno – dopis zřejmě předchází 28. květnu roku 1972, viz následující dopis.

Vysvětlivky

- 1) Havlova sbírka typogramů nazvaná *Antikódy* (Havel, 1999/I) Typogramem v dopise je nejspíše míněn příspěvek do sborníku k Šafaříkovým 65. narozeninám nazvaný *Pocta Josefu Šafaříkovi*.
- 2) Ivan Havel.
- 3) Bývalé sídlo rodiny Havlů na Vysočině, v té době sloužící jako pionýrské středisko pro mládež.

28. května 1972

Milý Meline,

děkuji za dopis. Jsem rád, že naše pozvání přijímáš a že se Ti navržený termín hodí. Doufám, že tentokrát nám to už nic nepřekazí. Nepodáš-li zprávu, počítám s tím, že vše platí.

Do Brna přijedu, jak jsem psal, toho 16. a večer v 7. hod zajdu k Jirkovi¹, kde jsme si dali sraz s Puzukem². Na místě uvidíme, zda zůstanem u Jirky, nebo zajdem k Tobě nebo půjdeme někam do hospody. To nechám na Jirkově organizačním talentu.

Mám ovšem v této souvislosti jednu otázku: myslíš, že by jeden z nás mohl u Vás přespat? Pokud to nejde, nic se nestane, přespíme v hotelu. Pokud by to bylo možné, dej, prosím, v tom smyslu zprávu Jirkovi – píšu mu o tom, a kdybychom nemohli s Puzukem přespat jeden u Vás a druhý u Jirky, zamluvil by nám Jirka hotel.

Těšíme se s Olgou na Vaši návštěvu³ a věříme, že tu bude lepší počasí, než jaké tu je teď.

Zdraví

Vašek

Popis

Dopis na jednom listě formátu A4. Psáno na psacím stroji. Červenou fixou připojený závěrečný podpis a datum 28. 5. Bez letopočtu, jedná se však o rok 1972.

Vysvětlivky

- 1) Jiří Kuběna.
- 2) Ivan Havel.

3) Anna Šafaříková si o návštěvě Václava Havla v Brně a pobytu na Hrádečku poznamenala do deníku dne 3. července 1972: „*Vašek, jak domluveno, přijel 16. června a Ivan z Prahy v devatenáct hodin k Jirkovi (Kuběnovi), přišli jsme též a seděli do půl jedné, pak vzali Pražáky k nám na nocleh. Oba mají moderní dlouhé kotlety a vlasy ve vlnách přitlačeny k blavě. Rozmluva byla dobrá. (...) V sobotu se prohlížel bývalý Harlov (nyní pionýrské sídlo) a zahrada a domek pí. Pammrové (básniřka Anna Pammrová – pozn. red.) v kouzelné červnové přírodě. Jeli jsme ještě na Lysice, kde nás Jirka, který zámek nedávno instaloval a zařizoval, prováděl, a pak přes Litomyšl, Hradec, na Hrádeček. Druhý den jsme si udělali vycházku směrem k Svobodě nad Úpon, (...) a v devatenáct hodin čtení Izušovy I. kapitoly (první kapitoly ze Šafaříkovy knihy *Cestou k poslednímu* – pozn. red.) (do půl druhé). Účín nebyl takový, Jirka usnul, stále někdo míchal čajem, zapaloval si cigarety, ale oba Harlové byli chycení a živě reagovali“ (Šafaříková 1925–1978: 71–72)*

Hrádeček 3. října 1972

Milý Meline,

už dlouho se Ti chystám napsat a přesně v den, kdy jsem už doslova usedal k psacímu stroji, abych Ti konečně napsal, přišel Tvůj dopis.

Moc Ti za něj děkuji, měl jsem z něho velkou radost. Shodou okolností jsem právě dopsal dlouhý komentář ke *Spiklencům*¹, který si ode mne ze zahraničí vyžádali (jsou tam vesměs z té hry dost rozpačití, nevědí přesně, co si o ní myslet, a nezdá se, že by se jim nějak zvláště líbila). A tak jsem si – když jsem četl Tvůj dopis – uvědomil, že dovedeš jednou větou říct to, na co já spotřebuji celou stránku – a přitom to řekneš prostěji a výstižněji. Mou radost z toho, jak jsi hře porozuměl a jak hezky jsi o ní psal, mi tedy trochu kalil mindrák z toho, že já sám to neumím. Ale koneckonců – nejsem přece filozof! A snad mě taky trochu omlouvá to, že jsem svůj komentář psal pro zahraniční inscenátory a musel jsem tedy přihlížet k míře nechápavosti a ke způsobu myšlení průměrných divadelníků (kteří jsou všude stejní). Pro zajímavost Ti svůj komentář posílám. Ale ber ho, prosím, s rezervou: jednak jde opravdu, jak jsem řekl, o účelový text, který není určen veřejnosti a prozrazuje, že asi opravdu nedokážu (ne-li vůbec, tak aspoň na papíře) filozoficky myslet: cítím sám dobře, jak například všechny zobecňující pasáže o identitě stále zůstávají – ať chci nebo nechci – jaksí při svém teoretizování stále poplatny přesně tomu, od čeho mám ve skutečnosti tentýž odstup jako Ty. V zahraničí mají sklon chápat tuto hru příliš jako

politikum, proto zdůrazňuji její filozofickou dimenzi – přitom ji ale zdůrazňuji málo filozofickým způsobem (v tom smyslu, jak já si skutečné filozofování představuji). Je to podivný paradox – ale Tvůj způsob psaní o mé hře mi je jaksi vnitřně bližší než způsob můj. No nic, už skončím s těmi omluvami, Ty mi jistě porozumíš a vycítíš, jak to všechno – v tom komentáři – myslím (i když to neumím vyjádřit tak, jak bych chtěl).

Vůbec jsem Ti chtěl ve svém chystaném dopise napsat, jak si znovu a znovu uvědomuji, co pro mě Tvé myšlení znamená, jak mě ovlivňuje (I ten můj komentář to, myslím, potvrzuje.) – i když leccos možná aplikuji po svém. Neříkám to proto, že Ti chci lichotit, ale prostě proto, že to je fakt: například Tvé čtení tady na Hrádečku byl můj nejdůležitější zážitek letošního léta, často si na to vzpomínám a jsem moc zvědav na celek knihy. Jak jsi daleko? Kdy to bude hotové?

Domlouvali jsme se, že sem přijedete na ten neustále chystaný a odkládaný týden – a opět k tomu nedošlo: tentokrát opět mou vinou: v druhé půli srpna tu a) neustále byla spousta různých návštěv, takže bys tu neměl klid, který jsem Ti sliboval; b) několikrát jsem musel do Prahy a nikdy jsem dost dlouho dopředu nevěděl, kdy tu budu, abych mohl udělat nějaký seriózní plán. No a v září k tomu nedošlo z důvodů, které jsou zřejmé: místo aby bylo září tím slunným a teplým měsícem, jako který ho mám rád, nejen, že tu pořád přšelo, ale hlavně tu byly takové zimy, že jsem si nemohl odvážit kohokoliv sem na delší dobu zvát: topit se tu dá – ze všech našich pokojů – jen v hlavní místnosti a ve „chlívku“ – a to by pro nás přirozeně nestačilo. Až tu zinstalujeme ústřední topení (což je můj poměrně reálný plán) bude všechno jiné, pak nebude hrát počasí žádnou roli a nebude problémem se domluvit na jakémkoliv termínu. Zatím je to tu ale pro víc lidí pohodlně obyvatelné v podstatě vlastně jen v době prázdnin – tedy v době, kdy tu každou chvíli jsou nějakí mí pražští přátelé, vesměs opilci, a kdy tu tedy věru není mnoho klidu na psaní a aspoň trochu spořádaný život. Je mi trapné, že jsem Tě sem tak vehementně zval a že jsem to potom nedokázal realizovat, ale snad to předchozí věci aspoň trochu vysvětlují. Pokud se nějakým zázrakem nezlepší počasí a nepřijdou v říjnu ještě teplé dny a pokud se mi nepodaří to topení udělat ještě na podzim (o čemž dost pochybuji), nezbude nám, než Vaši (delší) návštěvu odložit až na příští rok. To by ale nemělo znamenat, že se do té doby neuvidíme – moc rád bych s Tebou hovořil a možná, že až se odtud definitivně odstěhujeme (totiž: až budu mít hotové určité práce na domě a jeho okolí, jimž se momentálně věnuji) rozjedu se za Tebou do Brna.

Pokud jde o mne: navzdory všem těm zmiňovaným návštěvám a navzdory cestám do Prahy jakož i oněm nezbytným pracím na domě, stihl jsem – mimo přiloženého komentáře ke *Spiklencům* – dopsat konečně i další hru (adaptaci)², o které jsem se Ti také letmo zmiňoval. Byl bych moc rád, kdybys ji četl, mám však pouze jeden výtisk a ten budu teď potřebovat. Jakmile ho přestanu aspoň na deset dní potřebovat, tak Ti ho – dovolíš-li – taky pošlu. Je to znovu – zase jinak – téma identity; mám navíc pocit, že se to docela povedlo – určitě to je čtivější než *Spiklenci*.

Milý Meline, měj se hezky a pozdravuj svou paní

Tvůj

Vašek

P.S. Prosím Tě, až si ten komentář přečteš, pošli mi ho zpátky – mám od toho taky málo kopií a taky to budu potřebovat.

P.P.S. Má adresa do Prahy: U Dejvického rybníčku 4, Praha 6

Adresa sem: Vlčice u Trutnova

Popis

Dopis na dvou listech formátu A4. Psáno na psacím stroji. Fialovým fixem připojený závěrečný podpis. Modrou propisovací tužkou přípisek k textu.

Vysvětlivky

- 1) Komentář ke hře *Spiklenci* (Havel, 1999/IV: 7–60).
- 2) Jedná se o hru *Žebrácká opera* (První vydání v samizdatu: Edice Petlice, sv. 46, 1974. Premiéra se uskutečnila 1. listopadu 1975 v hostinci U Čelíkovských v Horních Počernicích.).

| 49/Ch13 | Jindřichu Chalupeckému

21. června 197? (datum není čitelné)

Milý pane Chalupecký, děkuji Vám za Váš dopis a omlouvám se, že to dělám s takovým zpožděním. Vaše myšlenky¹ mne ponoukají k tomu, abych se s nimi vyrovnal důkladněji formou eseje. Jestli ji napíšu, tak Vám ji pošlu. Vás i paní Jiřinu zdraví

Václav Havel

Popis

Černobílá fotografie Hrádečku upravená jako korespondenční listek. Psáno černým perem. Datum odeslání není možné na razítku přečíst.

Vysvětlivky

- 1) Václav Havel si na to, co zde míní Chalupeckého „myšlenkami“, nevzpomněl.

| 50/Š22 | Josefu Šafaříkovi

Posíláme pěkný pozdrav z Hrádečku!

Vášek H.

Olga

P.S.: Těšíme se, že se skuteční Vaše tradiční návštěva (letní).¹ Bližší určí Jirka¹.

Dřív než lístek na shledanou², Váš Jirka

Popis

Černobílá fotografie Hrádečku upravená jako pohlednice. První věta a podpis psaný tlustou červenou fixou, P.S. psané tlustou modrou fixou, poslední věta psaná modrou propisovací tužkou. Nedatováno. Datum na poštovním razítku nečitelné. Zřejmě někdy ze sedmdesátých let.

Vysvětlivky

- 1) Jiří Kuběna.
- 2) Poslední věta je uvedena doslovně i se svou nelogičností.

| 51/Š23 | Josefu Šafaříkovi

Srdečně zdravíme Tebe i Tvou paní z Hrádečku

Věra L.¹

Jiřina²

Josef³

Vášek H.

Olga⁴

Jáchym⁵ + Filip⁶

Pluto⁷ + Vaculík⁸

Popis

Černobílá fotografie Hrádečku upravená jako pohlednice. Psáno černou tenkou fixou. Nedatováno. Datum na poštovním razítku nečitelné. Zřejmě někdy ze sedmdesátých let.

Vysvětlivky

- 1) Věra Linhartová.
- 2) Jiřina Topolová.
- 3) Josef Topol.
- 4) Jáchym Topol.
- 5) Filip Topol.
- 6) Pluto – nedohledali jsme.
- 7) Ludvík Vaculík.

| 52/Š24 | Josefu Šafaříkovi

Vzpomínáme a pozdravujeme z Hrádečku o 3 Ledových Mužích 1973:

Jiřík

Vášek (brzo se ozvu) + Olga

Popis

Černobílá fotografie Hrádečku upravená jako pohlednice. Psáno modrou propisovací tužkou. Nedatováno, poštovní razítko je nečitelné. Pochází zřejmě ze 14. května 1973.

| 53/Š25 | Josefu Šafaříkovi

22. července 1973

Milý Meline,

především se ti po delší době ohlašuji s pozdravem.

Zadruhé ti posílám kopii mého komentáře ke *Spiklencům*, který jsi četl a o nějž jsi projevil zájem. Už mám volný výtisk, který si mohu ponechat.

Zatřetí mám dotaz: chci ti poslat k přečtení svou poslední hru – Žebráckou operu – jelikož mám ale od ní jedinou kopii, kterou bych potřeboval rychle zase poslat zpět, neposílám ti to už v této zásilce, protože nevím, zda jsi v Brně, jestli totiž nejste na dovolené, a zda by to tedy neleželo někde na poště nebo v Tvém kastlíku. Dej mi, prosím, vědět, kde se budeš v nejbližší době vyskytovat, zda jsi pořád v Brně a já ti to pak hned pošlu, protože mě zajímá Tvůj názor.

A konečně začtvrté opakuji a zdůrazňuji své pozvání Tebe i Tvé paní na Hrádeček. Tentokrát by se snad mohl uskutečnit i loni neuskutečněný vícedenní pobyt: budeme tady totiž pořád a máme tu už ústřední topení, takže odpadá loňský problém s teplem: je tu možno pohodlně žít i v chladnější době. Nehodilo by se vám to například v září? Podzim je tu moc hezký! Uvažte to a napiš mi o tom, abychom to mohli zavčas časově konkretizovat a zahrnout do svých plánů.

Tvou paní i Tebe

Zdraví

Vášek

Popis

Dopis na dvou listech formátu A4. Psáno modrou propisovací tužkou.

| 54/Š26 | Josefu Šafaříkovi

13. srpna 1973

Milý Meline,

díky za milý dopis.

Předběžně se mi zdá, že by nejvhodnější doba pro Vaši návštěvu byla v době od 14. září.

Nenavrhněš-li jinou dobu, budu s tím takhle počítat – s tím, že bychom si to definitivně potvrdili a konkretizovali asi tak týden před tímhle termínem.

Zdá se mi, že skoro nemá smysl, abych Ti tu hru¹ počátkem září posílal a Ty ji zase posílal zpět, když v půli září si ji budeš moci v klidu přečíst tady, zauvažovat o ní a hned mi také říct k tomu své².

Zatím Tě srdečně zdraví a na shledanou se těší

Vášek H.

Popis

Dopis na jednom listě formátu A4. Psáno na psacím stroji. Modrou propisovací tužkou připojený závěrečný podpis.

Vysvětlivky

1) Viz vysvětlivka č. 2 u dopisu |48/Š21|.

Milý Vašku,

po návratu z Hrádecku spiklo se všechno proti mně, abych neměl trochy času pro sebe, tak teprve se zpožděním se konečně dostávám k tomu, abych Ti napsal. Nelze pominout ani to, že musím hře dopřát jistý čas, aby ve mně „zapracovala“. Mohla by také nezabrat a pak je líp nechat ji na pokoji. Chtěl jsem si přečíst napřed jak Gaye, kterého jsem neznal, tak i Brechta, z kterého mi zbyl už jen matný dojem – z divadla i filmu. Když jsem si teď přečetl znovu jeho *Třigrošový román*, uvědomil jsem si, že jde o novodobé obecné téma, kde otázka původnosti – stejně jako v mýtických literárních látkách minulosti – je vedlejší a kde všechno tvárné úsilí směřuje k maximální aktualizaci. Šlo-li ve *Spiklencích* o posedlost mocí, kde sex hrál jen služebnou roli, zde ji obměňuje posedlost penězi v přímé kontroverzi s posedlostí sexem. Účín je umocněn skandalizujícími projevy-parodiemi „lásky pravé“, v domě „lásky prodejně“, dále spojení sentimentality s mordýřstvím a tradiční rodinné morálky s mentalitou všežravého hmyzu. Závěrečná vyznání Macheatovo nezádá v ničem monologu Huga v závěru *Zabradní slavnosti*, možnosti šokujících zvratů v projevech lidských kreatur jsou dočerpány do dna kratičkým dialogem manželů Lockitových, kterým hra končí. Řekl bych, že dramatický princip a technika, vynalézané a osvojoované v Tvých hrách dosavadních, jsou v této hře bezomylně dovedeny a využity do maxima své účinnosti i únosnosti.

Abych co nejlapidárněji vyjádřil, co mám na mysli, povím, že bych hru posunul k oně krajní pozici, která je nejprotilehlejší antické tragédii. Dá-li se ve zkratce říci, že účinnost jejího dramatického protipólu dnešního stojí na lidské bezcharakternosti. V tom ohledu mi *Žebrácká opera* připadá jako maximum toho, co lze z lidské bezcharakternosti dramaticky vytěžit. Přitom bezcharakternost nemusí být míněna zrovna jen morálně, ale spíše jako neidentifikovatelnost. Bez ohledu na morální plus a minus jsou „charaktery“ hry redukovány na role, jejichž charakter lze nejpřiměřeněji vyjádřit jako „nemít charakter“. Nelze-li se o žádné postavě během hry odvážit předpovědi, co udělá či co poví v příštím okamžiku, je-li dokonce opakující se stereotyp chování stejně nepředvídatelný, jako úplný přemet v jednání, je tím sice dosaženo vrcholu účinnosti divadelního, tj. „šoku estetického“, ale s rizikem manka „šoku bytostného“, chci říci: divákovy uspokojení z virtuózně udělané hry půjde na účet neuspokojení, které v něm má vyvolat bědný stav věci lidských tlumočený tématem hry. Divák bude mít požitek ze hry, ale zároveň ulehčující pocit, že nejde o víc než o hru, o pouhý výtvar lidské imaginace, čili, že se výtečně pobavil, ale dál už mu do toho všeho nic není, asi jako po přečtení výborné detektivky. Antická tragédie znepokojovala, divadlo dnešní má se vším svým šokováním uspokojovat. Já vím, taková je současná poetika a nelze umělci radit, aby jí nedbal. Ale v souvislosti s tím mně napadají trochu zvláštní myšlenky; jsem na rozpacích, mám-li Ti je tak začerstva a halabala schytané vyspat, ale chci to risknout.

Řekl jsem, že tragédie stála na lidském charakteru. Proč na tom vrcholu nestojí divadlo dál, když se tam jednou došplhalo? Proč se měnilo? Je běžné říkat, že se měnilo, protože život se měnil. To se mi nezdá tak samozřejmé. Život je něco nad pomyslení konzervativního. Uvážíme-li přírodu, nelze říci, že za řadu tisíciletí souvislých lidských dějin něco, co by stálo za řeč, na svém životě měnila. Pomím ovšem umělé zásahy lidské. Divadlo se mění, ne proto, že se život mění. Trvalost charakteru se v umění zvrhá v klišé. Neměnnost vystačí životu nadlouho, ale umění tím rychle papírovatí. Ne umění pokulhává za životem, ale život za uměním. Lidská nátura přidala do kroku a natolik se změnila, že dnes už něco takového jako lidský charakter nestojí dramatikovi v cestě. „Moudrost je bezmoc“, charakter „slepá ulička vývoje“. Nejneumožnější předměty člověkových hledisek, zásad, názorů, soudů, jednání... jsou lehce možné. Skutečnost nebrání autorovi ani v nejmenším, aby s postavami naložil, jak se mu zlíbí: život si už naučil dělat to s lidmi zrovna tak. Cokoli nepravděpodobné je pravdě nejpodobnější. Došlo k naprosté rozluce zásad a nálad, charakteru a role: opak tragédie. Tragédie se octla v koncích, když z tragické postavy se stalo klišé zásad a principů; dnešní postava hrozí krizí divadla, protože se z ní stává klišé naprosté bezzásadovosti.

Prezentuje-li umění charakter jako klišé, pocítí člověk charakter jako něco neživitého, nereálného, jako špatný návyk, kterého je radno v zájmu sebezáchovy a štěstí se vzdát. Antická tragédie to patrně tušila, když nepřipouštěla repríz. Umění dovedlo udržet charakter při životě svou potenci slohotvornou. Necht' to zní sebestarodnější: slohotvornost je kategorie charakterová, ne estetická; bytostná, ne hravá. Neschopnost estétů vytvořit sloh! Všechna estetika je estetika hry; není jiné estetiky. Dokud estét nevyhlásil autonomii umění, nebylo ohroženo kýčem. Virtuozita je nejvyšším kritériem hry a svým přirozeným spádem směřuje ke klišé. Kýč není neumět; kýč je umět pro umět. Technika bytí pro bytí.

Život je konzervativní; dokud nebylo autonomního umění, divadla, literatury..., lidská nátura neměla přílišných pohybů k změnám. Dnes to někdy vypadá, jako by bylo třeba změnit, aby umělec mohl existovat a neupadnout v klišé vinou skutečnosti, která se příliš ustálila. Jako by umění bylo ohroženo kýčem, když se ve světě nic převratného neděje. Přírodě kýč nevádí, ale umělci záleží na tom, aby byl svět pořád měněn, protože umění na kýč zachází. To pohání umělce do avantgardy, do revoluce, do pokroku, do změny. Od něho pochází výrok, že vše se děje pro to, aby mohla být napsána kniha. Míni to ovšem naopak: Píše knihu, aby se něco mohlo dít, tj. měnit.

Změny je třeba idejím, ty se obnosí, ne život; bez idejí a bez papíru vydrží život neuvěřitelně dlouho; nepotřebuje změny jednoduše proto, že je život. Revoluce se děje v obraznosti lidí, ne v přírodě. Teze – antiteze – syntéze, dialektika, to je produkt pera, ne života. Život je konzervativní, papír je pokrokový. Dějiny započaly papírem; jsou způsobem existence papíru, jeho rozmnožovací a sebezáchovný pud. Život je přítomnost, papír je minulost a budoucnost. Lidská historie je transformace života v papír. Dohaduji se, že „měsíční krajina“ je konečný produkt takových procesů v kosmu. Vesmír je odpadní koš na papír, rozpínající se smetiště „informací“, nafukovací balonek vědy, bezedné sklepení dokumentace do nekonečna registrující, že „nic není skutečnější než nic“.

Život je konzervativní; pokroku nezbyvá než destrukce stvoření. Vzhledem k rozsahu časoprostorové prázdnoty lze soudit, že vesmír dosáhl již velmi vysokého stupně vývoje a pokroku. Na úsvitu dějin byl malinký a plný, krátkodobý a živý, mladý a obskurní. Stačilo pár století dějin, aby zestaral o miliardy let a nabobtnal světlem v prázdno nekonečné: relativita času a prostoru, suma osvěcování, akcelerace dějin po zákonu pádu, rozpadu.

Mám za to, že „bezcharakternost“ byla by už dávno zruinovala umění ustrnutím v klišé a donutila je tak poohlédnout se i s životem zase po něčem lepším, kdyby se zatím nebyla došplhala k hegemonii nová imaginární mocnost – vylíhla ostatně z autonomního umění –, která povýšila právě klišé, stereotyp, automat, loutku... na univerzální princip a model světa neživého a živého a neskĺízela s tím triumfální úspěchy: věda a technika. Vědě se povedl husarský kousek; vyfoukla autonomnímu umění, specifitěji řečeno: divadlu „bezcharakternosti“, tj. divadlu jako pouhé virtuózní hře jeho základní princip, tj. naprostou rozluku role a charakteru, funkce a bytosti, a nadto dokázala zužitkovat největšího škůdce umění, tj. klišé, ve svou všemohoucí techniku, jejíž uhrančivá moc nad námi tkví ve svůdnosti konformismu čili v komfortu smrti zaživa. Se svým vševědoucím a všemohoucím divadelním vybavením neměla věda soupeře, který by jí zabránil ujmout se výhradní režie světa jako „divadla bezcharakternosti“, tj. jako pouhé hry, v níž o nic a o nikoho nejde a kde nic není skutečnější než nic. Divadlo (umění) samo octlo se v paradoxní a nanejvýš groteskní situaci: klišé je přivádí na pokraj záhuby, ale pod hegemonií vědy a techniky také boj proti klišé je sebezáhubný. Korupce lidí vymoženostmi vědy a techniky působí, že člověk už necítí klišé jako symptom něčeho neskutečného, nepravdivého, neduživého, a nemá tedy proč pocítit v bezcharakternosti „špatný návyk“, ohrožující jeho štěstí a život, naopak utvrdí se v ní jako v primární podmínce sebezáchovy a životního úspěchu. Věda a technika přivedla umění do slepé uličky, ze které nevyvede ani skutečnost bezcharakternosti, ani iluzornost charakternosti. Život už nepokulhává za uměním, ale za vědou a technikou. Od umění čeká člověk už jen estetický – nikoli bytostný – horror: šokující a strašlivou nudu a nesmyslnost života přehlášující divadlo bez jakékoli apelativnosti a závaznosti.

Uhrančivý režim vědy a techniky zdiskreditoval, zesměšnil, zpatologizoval a zkriminlizoval každý protest a boj proti klišé v umění i v životě, proti jejich redukcí na optimální manipulovatelnost s bytostmi jako s figurkami šachové hry, kde král, dáma, jezdcí, střelci, sedláci jsou tu pro úspěch hry, ne pro své vlastní osvědčení. Hra je všechno, herci nic. V tom tkví dnešní všemoc režisérova ve světě divadla i na divadle světa.

Jedinečně to demonstruje v úvodu *Zabradní slavnosti* – a tedy již na samém počátku Tvé dramatické dráhy – Hugo Pludek, obstarávající šachovnici z obou stran.

A tu bych chtěl upozornit na zdroj neporozumění a horších ještě přístupů některých kritik k Tvým hrám; pomíjejí zcela odstup, který od této postavy zřetelně máš; pomíjejí také trvalý sebeironizující postoj, kterým jako autor vyjevuješ donquijotský úděl umělce pod diktaturou klíše, maket, automatů, loutek; odmítají prostě vzít na vědomí, že v této vstupní figuře stáváš na prahu pro teď i pro příště nejen Etiku této doby, ale i její poetiku, že nastavuješ svým dílem zrcadlo jedné a téže všemocné režii světa divadla i divadla světa. Ostatně připomněl jsem to již v doslovu ke *Zlúžené možnosti soustředění*.

Milý Vašku, nevím, neukvapil-li jsem se, že Ti posílám toto dlouhé a neupořádané ještě uvažování, které Ti lehce může připadat nevykvašené a místy snad i karikující. Byl bych Tě mohl všeho toho ušetřit, kdybych byl hned na počátku rovnou vyznal, co starostlivějšího za tím vším tajím: Stýská se mi po katarzi v umění, protože se mi stýská po charakteru v životě. A já se domnívám, že v tom jsme spolu zajedno.

Jistěže lze říci: Ano, stýská se mi..., ale co dál? Co dál, na to odpověď nevím a zatím ji nikdo neví. Ale jedno, zdá se mi, vím: že tentokrát ta odpověď neodvisí od umění a ovšem už vůbec ne od vědy a techniky; odvisí opravdu už jen od života samého a dána je otázkou, jak dlouho ještě život strpí člověku lebedit si v komfortu smrti zaživa. Až do té chvíle nemá ani umělec nejopravdovější, své umění vlastní krví živící, jiné vyhlídky než jako gladiátor a areně „bavit obecenstvo svou agonii“, jak již před víc než stoletím rezignoval Flaubert. Úděl umění pod nebesy okupovanými vědou a technikou postihuje dnes nejkonciseji i nejobsažněji Hans Sedlmayr, když mluví o moderním umění jako o „nemožnosti zobrazit Ukižování“. Téměř týmiž slovy vypovídá C. G. Jung o vědě: „nemožnost interpretace Krista“, rozumějme: neschopnost katarze bolestí a proto diabolizace bolestí. Sotva pochopí Tvé umění, kdo nevidí, že ty počertěné „loutky“ v Tvých hrách – nejnak než v životě – trpí, trpí nemožností být lidmi.

Ta nemožnost traumatizuje jako noční můra celé dnešní umění a všechny život s ním. Uvědomil si to již Dostojevský, když mluvil o umělcově neschopnosti reálné kreace „kladné postavy“, a dnes ta nemožnost intoxikuje duše nás všech, odlidšťuje naše počínání i sám pohled na lidi a svět. Psychoanalýza a další ještě analýzy činí z člověka objekt psychiatrie a kriminalistiky už jeho samým zrodem a „přehodnocují“ v tom smyslu i minulost. Charakter antické tragédie nazíráme svým kalným zrakem jako zašifrovanou bezcharakternost a hledáme v ní klíč k morbidnostem, nefestem a šílenostem našim. Světectví je nám jen zakamuflovaná posedlost demony, Antigona – „ta děvka z Théb“, Březina zakuklený zhýralec (viz. *Podoby II*). A zatím je to jen život a pohled na život ve svěrací kazajce, klíše, život neschopný katarze bolestí, proto diabolizovaný bolestí.

Děkuji Ti za potěšení ze hry a za podněty, které mi dala. Budeš-li mít někdy nějaký exemplář nazbyt, pamatuj na mě.

S Aninou vzpomínáme a moc Vás oba zdravíme

| 55/Hi1 | Josefu Hiršalovi

15. listopadu 1973

Milý Jozko,

poblíž Mnichova žije jistý pan Künzel¹, kterého jistě znáš, který je podle mého soudu dost vůl, který však překládal mé hry do němčiny, čemuž jsem nemohl zabránit, neboť nebyl jako překladatel snad tak úplně špatný a můj nakladatel (Rowohlt) na něm trval, protože nikoho lepšího neznal a liboval si, že Künzel pracuje rychle, ochotně a svědomitě. S tímto Künzelem se však cosi změnilo, co mne donutilo skoncovat svou spoluprací s ním: jednak přestal být tak svědomitý, jak byl dříve, nedodržuje termíny a maří věci, jednak – a to hlavně – provedl jakýsi názorový veletuč a začal vyvíjet politickou aktivitu velice namířenou proti nám: ve svých článcích tvrdí, že je tady v kultuře všechno O.K., že ti, co si stěžují, jsou notoričtí reptalové a zkreslovači atd. atd. Jen pro ilustraci: byl to snad jediný člověk na světě, který napsal doktoru Holubovi², když vyšel jeho známý textík, gratulační dopis³ (!!) – prý se konečně našel někdo, kdo řekl, jak to opravdu je! Jistě chápeš, že s tímto člověkem nemůžu dál spolupracovat, tím spíš, že mi i prakticky škodí: překlad mé poslední hry měl podle smlouvy odevzdat v červnu a dodnes ho nemá, čímž velmi zkomplikoval spoustu věcí Rowohlům i mně, a což si – na pozadí právě řečeného – nemohu vysvětlovat pouze jako urbánkovské tvůrčí zápasy, ale za čímž jsem nucen spatřovat jakýsi záškodnický záměr. Čili: sháním pro Rowohlta tipy – tj. jména a adresy – jiných překladatelů z češtiny, kteří by mohli eventuálně pana K. vystřídat (on nechť překládá Kozáka⁴). A to je také důvod, proč Ti píšu: mezi překladateli, na něž jsem si vzpomněl (nemám o tom jinak moc přehled) je totiž také pan Šojfelen⁵ (píšu to foneticky, protože nevím přesně, jak se jeho jméno píše) a já si myslím, že o něm bys mi mohl nejspíš podat informace Ty. Zajímalo by mne konkrétně toto:

- 1) Překládá Š. (se svou paní, Češkou) z češtiny?
- 2) Překládá-li, překládá dobře?
- 3) Překládá-li, překládá také jiné věci, než jen konkrétní poezii?
- 4) Měl by podle Tvého mínění zájem překládat mé hry a hodil by se na to?

V případě, že Tvá odpověď je na všechny tyto čtyři otázky pozitivní, buď prosím tak moc hodný a napiš mi jeho přesné jméno a jeho současnou adresu, abych to mohl poslat Rowohlům a aby oni s ním eventuálně vstoupili v jednání. Byl bych Ti vděčen za Tuto přátelskou službu.

Jinak Ti posílám pěkný pozdrav z Hrádečku, kde je plno sněhu, klid, mír, teplíčko od čerstvě vybudovaného ústředního topení, a kde trávím čas a) psaním, b) šukáním kolem domu, c) odpočinkem a lelkováním, d) přemýšlením, jak si zajistit pro budoucí rok možnost pokračovat bezstarostně v činnostech a) až c): nastal totiž okamžik, na nějž spousta lidí nedočkavě čekalo, že mi totiž došly peníze: jednak jsem málo šetřil, jednak mé příjmy z ciziny jsou stále komplikovanější záležitostí. Zachovávám však klid, protože vím, že nějak to vždycky dopadne, a nejhorsí, co se může stát, bude, že si budu nucen najít nějaké zaměstnání, na čemž bude těžké pouze právě jen ho najít – vykonávat ho mne nijak nerozhází, protože jsem už dělal v životě leccos a vím, že se to dá přežít.

V první půli prosince budu na skok v Praze a možná bychom mohli uspořádat u mne nějaké pábení v osvědčené sestavě nebo si aspoň vyrazit do nějaké hospody.

Budu Ti vděčen za zprávu o tom Šojfelenovi, má adresa je: V. H., Hrádeček 5, p. Vlčice u Trutnova, 542 41.

Tebe i Tvé blízké zdraví

Vašek H.

P.S. Víš-li ještě taky o někom jiném, než Š., kdo by připadal v úvahu, napiš mi, prosím, i jeho jméno a adresu!

Popis

Dopis na jednom listě formátu A4. Psáno na psacím stroji. V dopise jsou četné opravy modrou propisovací tužkou, kterou je také připojen podpis.

Vysvětlivky

- 1) Franz Peter Künzel (1925), Němec narozený v Čechách, za druhé světové války důstojník německého Wehrmachtu, po válce odsunut do západního Německa, překladatel z češtiny do němčiny (například Miroslav Holub, Bohumil Hrabal, Richard Weiner), v roce 2008 předseda Společnosti pro podporu východo- a středoevropského písemnictví. Z článku Pavla Kohouta (deník Právo z 13. listopadu 2004), založeném na informacích z archivu československých bezpečnostních složek, vyplývá, že Künzel se stal spolupracovníkem československé kontrarozvědky: „Už v roce 1948 vysazen do Němec řízeně, jakožto od roku 1947 agent zdejší zpravodajské služby, která ho předávala i jiným zájemcům. Pod krycím jménem Červenka donášel pak nejen na československé emigranty, kterým pomáhal, ale především na své sudetoněmecké rodáky.“ Podle Václava Havla zaujal Künzel v éře komunismu pozici nejlepšího, nejdůležitějšího, nejosvědčenějšího překladatele z češtiny do němčiny: „Uzpurpoval vlastně všechno, překládal všechno možné od Pujmanové až po Havla, že. Čím dál více se začal přiklánět k té Pujmanové a začal sem jezdit na ty jejich sjezdy a s námi se přestal stýkat. Psal jakési oslavné články na ty oficiální spisovatele.“ (Havel, 2008)
- 2) Miroslav Holub.
- 3) K dopisu se Václav Havel vyjádřil: „To byl dopis, který napsali stbáci a donutili chudáka Miroslava Holuba, básníka a lékaře, nějakým strašným, hrubým nátlakem, aby podepsal textík, který ani nečetl. Psalo se v něm, jak ti protistátní spisovatelé jsou zrádci a zaprodanci a jak se naše literatura dobře má a vzkvétá.“ (Havel, 2008) Dopis byl uveřejněn v deníku Práce 18. srpna 1973. Miroslav Holub se od něj po roce 1989 veřejně distancoval.
- 4) Jan Kozák (1921–1995) – spisovatel, patřící k socialistickému proudu, a to i po roce 1968; v roce 1972 se stal předsedou normalizovaného Svazu českých spisovatelů, zůstal jím až do roku 1989. Franz Peter Künzel překládal například jeho knihu *Lovcem v tajze*.
- 5) Konrad Balder Schöffelen (1929) – překladatel z češtiny do němčiny (například Jiří Kolář, Ivan Wernisch), přítel Josefa Híršala. Několik vzpomínek na něj viz kniha *Let Let* (Híršal – Grögerová, 2007). Překladateli Havlových her do němčiny se nakonec stali Gabriel Laub (*Audience*, 1975; *Vernisáž*, 1976; *Horský hotel*, 1976; *Protest*, 1976) a Joachim Bruss (*Chyba*, 1983; *Largo desolato*, 1984; *Dopisy Olze*, 1984; *Pokoušení*, 1986; *Dálkový výslech*, 1987; *Asanace*, 1989; *Letní přemítání*, 1992).

| 56/Hi2 | Josefu Híršalovi

Milý Jozko,

vřelé díky za dopis!

Cítím s Tebou v Tvé nemoci, mimo jiné i proto, že jsem také nemocen: mám už několik týdnů strašně silný zánět hemeroidů, svíjím se celé dny v křečích a vysedávám ve vaně jako Marat. Snad se tedy dříve nebo později oba uzdravíme.

Děkuji za adresu Schäuffelena¹ a Urbana². Urbana jsem znal podle jména (od Vladimíra Kafky), osobně však nikoliv; měl jsem za to, že překládá jen z „podstročnicků“, proto jsem se na něho neptal. O obou jsem už odeslal příslušné informace Rowohltům, sám jsem jim ale přímo nepsal, protože Rowohltovi si tyhle věci rádi vyjednávají sami. Připsal jsem k nim ještě třetí tip, jakési manžele Baumbrukovi³ nebo tak nějak, které mi doporučuje Kohout a kteří překládají hodně divadlo (jeho, Klímu atd.). Tak někdo z nich to snad vezme a milý Künzel mi bude moci definitivně políbit prdel⁴.

Tedy ještě jednou děkuji a zdravím Tě a těším se na shledanou!

Vašek

Popis

Dopis na jednom listě formátu A4. Psáno na psacím stroji. V dopise jsou četné opravy modrou propisovací tužkou, kterou je také připojen podpis.

Vysvětlivky

- 1) Konrad Balder Schäuffelen – viz vysvětlivka č. 4 v dopise |55/Hi1|.
- 2) Peter Urban (1941) – překladatel z ruštiny do němčiny. Přeložil například díla Richarda Weinera, Milana Nápravníka, Ivana Wernische.
- 3) Gerhard Baumrucker (1929–1992) – autor rozhlasových her, písňových textů a detektivních románů. Alexandra Baumrucker – překladatelka z češtiny a angličtiny do němčiny. Přeložila například díla Ivana Klímy, Eduarda Petišky, Aleny Wagnerové. S manželem Gerhardem přeložili do němčiny například díla Ludvíka Aškenázyho, Pavla Kohouta, Jana Nerudy, Karla Poláčka, Jiřího Šotoly, Ludvíka Vaculíka.
- 4) Viz vysvětlivka č. 3 v dopise |55/Hi1|.

| 57/Š27 | Josefu Šafaříkovi

Milý Meline,

sice jsem Ti včera nebo předevčírem posílal lístek v tom smyslu, že tedy tentokrát počítám se separátní návštěvou Vaší a Jirkovou¹ – vzhledem k různým časovým možnostem; teď se však v té věci přeci jen ještě jednou ozývám – ukázalo se totiž mezitím, že by mohl přijet i Josef Topol², který by se tu rád s Vámi oběma setkal – a to mne pohnulo k pokusu ještě jednou se Tebe i Jirky zeptat, zda by se přeci jen nepodařilo najít takový termín, který by vyhovoval všem: zdá se mi totiž, že by bylo hezké, kdybychom se po letech setkali v této sestavě – jako torzo naší někdejší „Společnosti“³. Josef ovšem nemůže v červenci – a tak zkusmo navrhuji termín poslední víkend v srpnu nebo první víkend v září. Tou dobou bude už Jirka zpátky z Bítova, Josef může, a tak jde jen o to, zda se to hodí Vám. Zřejmě jste asi v srpnu někde na dovolené, jde tedy o to, kdy se z ní vrátíte – respektive zda byste třeba z ní nemohli jet rovnou sem (pokud by v tom byla nějaká geografická výhoda). Počítám s tím, že byste se tu zdrželi déle než pouze na víkend, je to přeci jen dálka a délka pobytu by měla být ekvivalentní této dálce – aby to nebyla, jak se u Vás na Moravě říká, přílišná štrapác. Poprosil jsem v dopise Jirku, kterému rovněž v té věci píšu, aby Tě navštívil a abyste spolu prozkoumali možnost udělat to tak, abychom se tu sešli všichni. Pokud se Vám nepodaří ovšem vyhovující termín nalézt a celá věc padne, zůstává v platnosti samozřejmě to, že Vás tu rádi uvítáme i separátně. V takovém případě bys mohl s paní Aninou přijet kdykoliv by se Vám to hodilo (nebudeme tu za celé léto jen v době od 29. července do 3. srpna). V takovém případě by stačilo jen poslat zprávičku, kdy a kde Vás mám očekávat.

Nezlob se, že celou věc komplikuji novými návrhy, ale zajisté mi dáš za pravdu, že to stojí aspoň za pokus –

Zdraví

V.

Popis

Dopis na jednom listě formátu A4. Zelenou fixou připojený závěrečný podpis. Nedatováno. Snad z 9. července 1974, kdy se na Hrádecku šla bývalá Společnost přátel Jiřího Kuběny, později také Společnost přátel Josefa Šafaříka.

Vysvětlivky

- 1) Jiří Kuběna.
- 2) Josef Topol.
- 3) Společnost přátel Jiřího Kuběny popřípadě Společnost přátel Josefa Šafaříka. Viz vysvětlivka č. 1 k dopisu |27/Š3|.

někdy 1975

Milý Josko,

s díky Ti vracím hru.

Myslím, že je velmi dobrá. Pozdravuj Bohunku!

Zdraví

V.

(r. 1975 – šlo o mou hru *Už jenom dýchat*)¹

Popis

Dopis na jednom listě formátu A4. Psáno růžovou fixou.

Vysvětlivky

- 1) Poznámka Josefa Hiršala, psaná tužkou na dolním okraji.

Milý Meline,

už jsem se měl podle svého slibu (podzimního) dávno ozvat kvůli Vaší tradiční návštěvě Hrádečku – ale trochu jsem to odložil, protože jsem před časem udělal takovou menší neplechu¹ (možná jsi o ní slyšel) a chtěl jsem vyčkat, zda nebude mít nějaké následky – prostě jsem se na čas tak trochu uzavřel světu, nechť se případné zájemce zbytečně upozorňovat na to, s kým se stýkám. Zatím se však žádné následky nedostavily, kolem mne je ticho a jsem přímo zahrnut z dotyčné strany nezájmem, takže se mi zdá, že mohu své obavy odložit a vylézt z nory ven. Tedy: myslíš, že budete moci přijet? Nám se to hodí kdykoliv od poloviny července, může to být tedy v červenci i srpnu, a zajisté i později, ale tak daleko bych to přeci jen nedoporučoval odsouvat. Měli byste přijet aspoň na pár dní, aby se to vyplatilo. Píšu taky Jirkovi², zda by se tu nechtěl objevit, a žádám ho, aby se s Tebou domluvil na termínu. Těším se tedy na zprávu!

Zatím Tě zdravím, jakož i paní Aninu –

Vašek

Popis

Dopis na jednom listě formátu A4. Psáno na psacím stroji. Světle modrou fixou připojený závěrečný podpis. Nedatováno. Zřejmě jde o dobu mezi dubnem a červencem 1975. V dubnu toho roku napsal Havel *Dopis Gustávu Husákovi* („před časem jsem udělal takovou menší neplechu“). V té době byl Havel se Šafaříkem ještě ve vřelém přátelském vztahu, mohl ho tedy bez obav přímo zvát k sobě na Hrádeček – narozdíl od doby po Chartě 77, kdy vztahy mezi nimi ochladly (Šafařík s Chartou nesouhlasil).

Vysvětlivky

- 1) Zřejmě se jedná o napsání *Dopisu Gustávu Husákovi* (Havel, 1999/IV: 67–108).
2) Jiří Kuběna.

7. července 1975

Milý Meline,

psal mi Jirka¹, že by asi přijel nezávisle na Vás až někdy v září, takže Vaše návštěva závisí jen na Tobě. Budu Ti vděčen za zprávičku, zda a kdy se můžeme těšit –

V.

Popis

Černobílá fotografie Hrádečku upravená jako pohlednice. Psáno modrou propisovací tužkou.

Vysvětlivky

- 1) Jiří Kuběna.

léto 1975

Milý pane profesore,

vypravili jsme se za Vámi a bohužel jsme Vás nezastihli – je to naše vina – měli jsme se ohlásit předem – tak Vás aspoň zdravíme –

Václav Havel

Marie Nováková

Marie Grossmanová

Jan Grossman

Karel Kosík

Popis

Pohlednice s fotografií Malých Svatoňovic a Úpice. Psáno modrým fixem. Adresa není uvedena, pohlednice neobsahuje známku – skupina ji zřejmě doručila do schránky Václava Černého osobně. Nedatováno – pohlednice zřejmě bezprostředně předchází dopisu Václavu Černému | 65/Č4 | z 10. září 1975.

| 62/Hi4 | Josefu Hiršalovi

20. srpna 1975

Milý Josko,

především Tě zdravím.

Zadruhé mám k Tobě dotaz: byl bys ochoten přispět do rukopisného sborníku, který chystám? Bude se jmenovat *POHLEDY*¹ a bude jedním z prvních v plánované řadě, jejímž smyslem bude – stručně řečeno – nahlédnout do práce různých autorů, vyprovokovat vznik různých textů (literárně-kritických), které bez takového impulzu by stěží vznikly, zkrátka aspoň částečně suplovat tu roli, kterou za normálních okolností hrají literární časopisy. Každý sborník bude sestavovat někdo jiný, jeho koncepce a výběr autorů budou vždy zcela záležet na jeho pořadateli, takže každý bude vyjadřovat poněkud odlišný pohled na literaturu; šířit se budou už osvědčenými opisovačskými způsoby. Ten můj sborník je koncipován jako sborník autorský, to znamená, že není ohraničován ani tematicky, ani žánrově, ani esteticko-skupinově či nějak jinak, ale zahrnuje prostě autory, které já osobně mám rád a jejichž práce mne zajímá. Snad to bude dávat dohromady nějaký smysluplný celek. V části beletristické zvu k účasti mimo Tebe například Věru Linhartovou², Nápravníka³, Nováka⁴, Láďu Dvořáka⁵, Bondyho⁶; do části teoretické zvu Patočku⁷, Grossmana⁸, Urbánka⁹, Vohryzka¹⁰ a další. Loni jsi nám tu recitoval některé své novější básně (mám na mysli ty ve staročeštině) – to by bylo, myslím, přesně to, co by do toho sborníku dobře zapadlo. Myslíš, že bys mi jich mohl asi tak šest, sedm poslat?

A druhá otázka: přirozeně bych v tom uvítal moc rád taky Koláře. Jenomže nevím, jestli ještě něco píše a nechci mu tudíž zatím psát, abych se zbytečně neblamoval. Myslíš, že nějaké novější dosud nepublikované texty ještě doma má? A myslíš, že by mi je dal? Teprve po předběžné informaci od Tebe bych mu napsal – nechci mu psát rovnou mimo jiné i proto, že jsem se s ním už moc dlouho neviděl, a nejsem si tudíž jist, jaký má ke mně momentálně vztah – v hodnocení některých počinů bývá často nevyzpytatelný – a já bych ho nerad třeba zbytečně rozdráždil. Možná to jsou obavy bezpředmětné, ale cosi mi přeci jen říká, že bude lépe nejdřív věc konzultovat s Tebou.

Závěrem tedy: rozhodneš-li se do mého sborníku přispět, o což bych, jak řečeno, velmi stál, buď tak hodný a pošli mi nějaké své texty (básně). A zároveň (anebo dřív, pokud by se

případně opsání textů mělo pozdržet) mi prosím napiš, zda má podle Tvého názoru smysl, abych napsal o příspěvek též Kolářovi.

Děkuji předem – Tvůj

Vašek H.

Popis

Dopis na jednom listě formátu A4. Psáno na psacím stroji. Růžovým fixem doplněný podpis.

Vysvětlivky

- 1) Ke sborníku *POHLEDY* více informací v předmluvě v kapitole Havel jako editor sborníků.
- 2) Věra Linhartová. Ve sborníku se objevila její báseň v próze *Twor*.
- 3) Milan Nápravník. Ve sborníku se objevila část jeho „surrealistických protokolů“ *Na břehu*.
- 4) Ladislav Novák. Ve sborníku se žádné jeho dílo neobjevilo.
- 5) Ladislav Dvořák. Ve sborníku se objevilo několik jeho básní (*jdu v sobě, bláto a prach, jdu Nekázankou, jen když bijí, setkání, nezadržitelnost, pout' k černé Madoně na Loretu, nový syjský mýtus, nová obžaloba Sokrata*).
- 6) Egon Bondy. Ve sborníku se objevilo několik jeho písňových textů pro skupinu The Plastic People (*Okolo okna..., Ranní ptáče..., Trávím neděle..., Podivuhodný mandarin, Magické noci počal čas..., Jo – to se ti to spí..., Nikdo..., Ach jak mě souží..., Koupil jsem si francovku..., Prší..., Jako dva klasy..., Věřejné oznámení*).
- 7) Jan Patočka – filozof a překladatel, první ze tří mluvčích Charty 77. Po Patočkově smrti napsal Havel o svém vztahu k němu esej *Poslední rozhovor* (Havel, 1999/IV: 171–176). Ve sborníku se objevily Patočkovy *Vlastní glosy ke „Kacířským esejům“*.
- 8) Jan Grossman. Ve sborníku se žádná jeho práce neobjevila.
- 9) Zdeněk Urbánek. Ve sborníku se objevila jeho práce *Dopis a dílo*.
- 10) Josef Vohryzek. Ve sborníku se objevila jeho próza *Velká dáma*.

| 63/Hi5 | Josefu Hiršalovi

31. srpna 1975

Milý Josko,

děkuji Ti za dopis. Jsem moc rád, že jsi ochoten přispět. Pokud jde o výběr, věru těžko se mi to rozhoduje; nezbude asi, než abys definitivní výběr udělal sám. Já Ti k tomu dám jen své poznámky:

V básnické části sborníku (zvu do ní mimo Tebe Topola¹, Linhartovou², Nápravníka³, Dvořáka⁴, Nováka⁵, Kuběnu⁶, Hejdu⁷, Stankoviče⁸, Wernische⁹ a Bondyho¹⁰ – dosud však nevím, zda mi opravdu všichni přispějí, spíš asi ne)¹¹ sleduji mimo některých jiných hledisek, která nejsou v tuto chvíli podstatná, též jednu věc: zdá se mi – a byl bych rád, kdyby tomu tak bylo – že by tu mohl být načrtnut (byť jen náznakově) obrys jisté polohy, která se mi jeví jako v dnešní české poezii velmi živá a zajímavá, a která se opírá o jakési nové a očištěné užití slova (po očištění lázni konkrétní poezie), která se vrací k profánním slovům, hledá jejich čerstvé vazby, zkoumá jejich grafickou, zvukovou i významovou platnost i jejich neotřelé jiskření (v nezvyklém kontextu), zkoumá jejich rytmické a rýmové možnosti, přičemž to vše využívá k jakémusi mapování – novému, hlubšímu, provokativně neotřelému – základních věcí, ať už jakýchkoliv. Přitom všem se uplatňují prvky grotesknosti a absurdity; respektive je otvíráno tajemství nejprostších věcí, zážitků, postojů, stavů a tak. Říkám to celé jen tak improvizovaně a nepřesně, ale asi mi rozumíš, co mám na mysli. A i když od Nápravníka ke Stankovičovi či od Kuběny k Novákovi je přirozeně daleko, přeci jen u většiny z nich právě to, co jsem se tak blekotavě pokusil popsat, v různých podobách nalézám. Ve větší či menší míře to lze najít vlastně – tak či onak – u každého z nich, i třeba v některých básničkách Ládi Dvořáka. Z hlediska tohoto záměru z toho, co mi napsal, by tam snad nejvýmluvněji zapadalo *Chodidlo*¹², to se mi vůbec zdá být velmi dobré, přesně to, co mám na mysli, i když na druhé straně – přiznávám – mi zas bude trochu líto, nebude-li tam nic ve staročeštině, to je totiž něco zbrusu nového, co se jinde nenajde. Pokud jde o ty nejnovější prózy, ty já samozřejmě neznám, ale mluvila by pro ně zase jejich čerstvost – a já nepochybuji, že i ony by tam dobře zapadly a že i v nich – byť to jsou prózy a nevyužívají tudíž Tvé rýmovací fantazie – jistě lze nalézt tu polohu, o níž jsem psal.

Zkrátka a dobře: definitivní výběr bych přeci jen nechal na Tobě, možná že po tom, co jsem napsal, se Ti bude vybírat o něco lépe. Já – kdybych to měl vybrat – bych to musel znát všechno, což je asi technicky neproveditelné, a i tak bych byl asi delší dobu na rozpacích. Ty v tom můžeš na rozdíl ode mne uplatnit i své vnitřní preference. Jak píše většina z těch ostatních, které jsem pozval k účasti, asi víš, takže si snad budeš moci i představit, co z Tvých věcí by v tom kontextu nejlíp vyznělo. Já do Prahy v dohledné době nepřijedu, byl bych Ti tedy vděčen, kdybys mi to mohl – totiž konečnou podobu Tvé účasti – poslat do konce září. Děkuji Ti předem.

Děkuji Ti též za sondáž u Koláře¹³. Zřejmě asi opravdu nic doma nemá, tak snad nemá smysl, abych mu psal. Pokud bys s ním náhodou ještě někdy později o té věci mluvil a pokud bys zjistil, že by se z něho přeci jen něco dalo vymáčkout, zajisté bys mi dal vědět.

Zatím Tě pěkně zdravím –

Vašek

P.S. Pozvali mě na světový kongres Pen-klubu do Vídně, bude to už druhý kongres téhle poněkud senilní organizace, kam jsem zvaný a kam mě nepustěj.

P.S. Bondy & Stankovič píšou takové verše, které vypadají trochu jako nápisy na hajzlech, je to, myslím, velmi dobré – v groteskně ozvlášťujícím využití nejprofánnějších slov a sloganů jako by se najednou stýkaly pramínky různé reflexivní lyriky s tím, k čemu došla konkrétní poezie; jako by tu shodně byla pocitována potřeba návratu k říkadlům, říkačkám, nápisům, pořekadlům, těmto prvotním básnickým útvarům, v nichž se slovo jakoby znovu vrací samo k sobě.

Popis

Dopis na dvou listech formátu A4. Psáno na psacím stroji. Zeleným fixem doplněný podpis.

Vysvětlivky

- 1) Josef Topol. Ve sborníku se objevily jeho básně *Záznamy*, *Vigilie* a *Ach*.
- 2) Viz vysvětlivka č. 2 u dopisu |62/Hi4|.
- 3) Viz vysvětlivka č. 3 u dopisu |62/Hi4|.
- 4) Viz vysvětlivka č. 5 u dopisu |62/Hi4|.
- 5) Jiří Kuběna. Ve sborníku se objevily jeho básně *Doryforos po vrhu*, *Vědění odporné*, *Jak se stát z dvojčat Ganymedem*.
- 6) Zbyněk Hejda. Ve sborníku se objevilo několik jeho básní (*Na železničním mostě...*, *V an večera...*, *Dveře se otevírají...*, *Je noc...*, *Západy slunce...*, *Jdu s někým...*, *Sen z 20. května 70...*, *V úterý 22. února se mi zdálo...*).
- 7) Andrej Stankovič. Ve sborníku se objevilo několik jeho básní (*Variace na Rozanovo téma*, *Takto je to relativně...*, *Tříkerálová variace zeby na Nezu*, *Variace na (nyti) Göringa*, *Já ani nevím...*, *Ukolébavka*, *Těte à tête*, *Dívka a smrt*, *KDO dá více píce?...*, *Chtěl bych zatančovat si...*, *Panychida 1972 aneb Ženilo se motoridlo, Kleistovská meditace*).
- 8) Ivan Wernisch. Ve sborníku se žádná jeho díla neobjevila.
- 9) Viz vysvětlivka č. 6 u dopisu |62/Hi4|.
- 10) Ke sborníku *POHLEDY* více informací v předmluvě v kapitole Havel jako editor sborníků.
- 11) Ve sborníku se objevila próza s názvem *Patnáct záznamů na ukázkou*.
- 12) Viz dopis |62/Hi4|.

| 64/Ho8 | Vladimíru Holanovi

BLAHOPREJI K SEDMDESATINAM STOP VZPOMINAM NA PADESATINY VE
VSENORECH STOP MYSLIM NA VAS VACLAV HAVEL

Popis

Telegram byl do Prahy odeslán 6. září 1975 ve Vlčicích u Trutnova (ve vesnici poblíž Hrádečku). Podle poštovního razítka dorazil do Prahy tentýž den. Adresát na telegramním lístku je uveden jako „NARODNI UMELEC VLADIMIR HOLAN“.

Vážený pane profesore,

jak asi víte, byli jsme v létě za Vámi v České Čermné¹ (s Grossmanem a Kosíkem), ale nezastihli jsme Vás, což byla ovšem moje vina: věděl jsem, že jet tam bez ohlášení je riskantní, ale přesto jsem se toho odvážil, protože jaksi nebyla příležitost dát Vám vědět napřed. No nic, aspoň jsme viděli kus krajiny, kterou nikdo z nás neznal.

Já chtěl při té příležitosti s Vámi pohovořit o jedné věci – když k tomu nedošlo, myslím, že budu v září na skok v Praze a zastavím se u Vás – ani to se však nestalo, a tak mi nezbývá, než se na Vás obrátit písemně. Jde o toto: rozhodl jsem se dát dohromady rukopisný literární sborník *POHLEDY*², k účasti na něm zvu asi 25 autorů, čistě podle mého gusta, s tím, že by ten sborník měl vyjádřit určitý – to jest můj – pohled na stav české literatury a myšlení, přičemž to, co na tom má být mé, nebude opřeno o mé texty, ale o můj výběr autorů. Až by to bylo hotové – podaří-li se mi to ovšem – šířilo by se to obvyklými a vyzkoušenými „samizdatovými“ cestami. Myslíte, že byste měl chuť a možnost mi do toho přispět? Mělo by jít o text asi v rozsahu patnácti (nejvíce dvaceti) stránek, téma by zcela záleželo na Vás, i když z hlediska koncepce sborníku bych uvítal, kdyby to byl rozbor nějakého soudobého českého literárního nebo kulturního fenoménu. Termín dodání je (plus minus) půle října. Nemáte něco v šuplíku? Anebo nemáte chuť o něčem napsat? Může to být přirozeně i kratší, může to být glosa, fragment, skica k něčemu. Pozval jsem anebo chci pozvat k účasti jak beletristy, tak teoretiky; pokud jde o beletristy, jde hlavně o básníky mladší, respektive mé generace (nejstarší je, myslím, Hiršal³), pokud jde o teoretiky, zvu Vladislava⁴, Urbánka⁵, prof. Patočku⁶, Grossmana⁷, Kosíka⁸, Vohryzka⁹ a některé další. Snad cítíte, že jeden z cílů toho sborníku je trochu suplovat roli, kterou v normálních poměrech hraje časopis: totiž vyprovokovat například vznik textů, které obvykle bez objednávky nevznikají, nahlédnout do dílny autorů, kteří právě nemají hotové větší dílo, které by bylo známo z rukopisných edic, provádět určitou konfrontaci atd. apod. Je to celé myšleno jako začátek jisté řady, nepravidelně vycházející, v níž by každý sborník pořádal někdo jiný – podle vlastního gusta – takže by postupně vznikal jakýsi diferencovanější pohled na českou literaturu. Budu rád, když se rozhodnete přispět.

Srdečně Vás i Vaši paní zdraví

Václav Havel

Popis

Dopis na jednom listě formátu A4. Psáno na psacím stroji. Závěrečný pozdrav, podpis a datum psány oranžovým fixem.

Vysvětlivky

- 1) Česká Čermná – obec dětství Václava Černého, místo jeho letních pracovních pobytů. Viz pohlednice |61/Č3|.
- 2) Ke sborníku *POHLEDY* více informací v předmluvě v kapitole Havel jako editor sborníků.
- 3) Josef Hiršal. Ve sborníku se objevila jeho próza s názvem *Patnáct záznamů na ukázkou*.
- 4) Jan Vladislav. Ve sborníku se objevily jeho básně *Myšlenky z Leonarda* a *Osm vět*.
- 5) Viz vysvětlivka č. 9 u dopisu |62/Hi4|.
- 6) Viz vysvětlivka č. 7 u dopisu |62/Hi4|.
- 7) Viz vysvětlivka č. 8 u dopisu |62/Hi4|.
- 8) Viz vysvětlivka č. 10 u dopisu |62/Hi4|.

| 66/Ch14 | Jindřichu Chalupeckému

23. září 1975

Milý pane Chalupecký,

rád bych navázal na náš krátký rozhovor v Medkově ateliéru¹, v němž jsme se navzájem telegraficky informovali o své práci, a položil Vám otázku: měl byste chuť přispět do rukopisného literárního sborníku, který chystám? Má se jmenovat *POHLEDY*², zvu k účasti asi

25 autorů a má se – podaří-li se mi ho dát dohromady – potom šířit osvědčenými samizdatovými cestami. A má to být – snad – jeden z prvních sborníků jisté řady, nepravidelně „vycházející“, v níž každý sborník má sestavovat někdo jiný, přičemž koncepce, výběr autorů a vše ostatní má vždy zcela odviset od toho kterého pořadatele. Smyslem toho všeho má být – právě proto, že to pokaždé vrhne poněkud jiný POHLED – vytvářet jakýsi diferencovanější obraz o stavu české literatury a myšlení, než jaký mohou dávat různé rukopisné edice: umožňovat většímu množství lidí kontakt s prací i těch autorů, kteří z různých důvodů nic v oněch rukopisných edicích zatím nevydali anebo o jejichž současné práci se málo ví; a posléze také vyprovokovat i vznik takových textů, jaké obvykle nevznikají jinak, než na objednávku, jako jsou například literární kritiky. Můj sborník má – v duchu téhle celkové koncepce – autorský charakter, což znamená, že to není sborník nějaké skupiny nebo směru, ale jsou v něm lidé velmi různí, každý ručí přirozeně jen sám za sebe, a dohromady je pojí snad jen to, že jsem je já jako pořadatel k účasti pozval, to znamená, že mne osobně jejich současná práce zajímá, že ji respektuji a považuji za důležitou nebo inspirativní. Jen pro Vaši informaci: v části teoretické se mají objevit příspěvky Grossmana³, Vladislava⁴, Šafaříka⁵ (!), Urbánka⁶, prof. Patočky⁷, doc. Dubského⁸, Vohryzka⁹, Lopatky¹⁰ – abych jmenoval aspoň ty, kteří mi už příspěvek slíbili. V části „beletristické“ mají být někteří mladší básníci, jako Stankovič¹¹, Kuběna¹², z mé generace Linhartová¹³, Topol¹⁴, ze starších Hiršal¹⁵. Pokud byste se rozhodl přispět, nemusíte samozřejmě – nebudete-li mít na to čas – psát něco nového jen pro ten účel, ale můžete zalovit ve svém šuplíku nebo se porozhlédnout po svém psacím stole; předpokládaný rozsah asi 15 stránek, na žánru nezáleží, může to být tedy i fragment něčeho, skica, poznámky. Snad by bylo dobré, kdyby to nebylo tematicky příliš úzce vázáno na výtvarné umění; ne snad, že by to o něm nemohlo být, ale spíš se mi zdá, že by to mělo jaksí přesahovat k obecnější kulturní tematice; kdyby se to přitom týkalo nějakého fenoménu českého, nebo dokonce současného, bylo by to výborné. Uzávěrku plánuji přibližně na konec října. Pokud byste z jakýchkoli důvodů nechtěl přispět, nabízím Vám k úvaze, zda byste časem nechtěl dát dohromady podobný sborník vlastní, například o současném českém výtvarném umění (s eventuálními příspěvky jiných kritiků a teoretiků a s fotografickou dokumentací) nebo o něčem speciálnějším, co Vás zajímá, třeba o „konceptual-artu“ anebo prostě o čemkoliv byste chtěl. Ale to je zatím jen téma k úvaze, které Vám předhazuji jako jeden z těch, kteří byli u zrodu myšlenky takovýchto sborníků a který též může zprostředkovávat jejich šíření. A ještě něco: píše paní Jiřina¹⁶ v současné době verše? Pokud ano, byl byste tak laskav a zeptal se jí, zda by mi případně nějaké nebyla ochotna poslat – myslím jako do toho sborníku?

Děkuji Vám předem a srdečně zdravím –

Václav Havel

Moje adresa: V. H., Vlčice u Trutnova, 542 41

Popis

Dopis na jednom listě formátu A4. Psáno na psacím stroji. Červeným fixem doplněný podpis a na levém kraji odzdola nahoru adresa.

Vysvětlivky

- 1) Mikuláš Medek (1926–1974) – malíř, syn spisovatele Rudolfa Medka. Jeho ateliér sídlil v Praze v Letohradské ulici.
- 2) Ke sborníku *POHLEDY* více informací v předmluvě v kapitole Havel jako editor sborníků.
- 3) Viz vysvětlivka č. 8 u dopisu |62/Hi4|.
- 4) Viz vysvětlivka č. 4 u dopisu |65/Č4|.
- 5) Josef Šafařík (1907–1992) – autor filozofických esejů. Ve sborníku se objevila jeho beletrizující esej *Mefistův monolog*.
- 6) Viz vysvětlivka č. 9 u dopisu |62/Hi4|.
- 7) Viz vysvětlivka č. 7 u dopisu |62/Hi4|.
- 8) Ivan Dubský (1926) – filozof. Ve sborníku se objevila jeho práce *Čas bry*.
- 9) Viz vysvětlivka č. 10 u dopisu |62/Hi4|.
- 10) Jan Lopatka (1940–1993) – literární kritik, editor. Ve sborníku se objevila jeho esej *Mimořádný zájem o poezii*.
- 11) Viz vysvětlivka č. 7 u dopisu |63/Hi5|.

- 12) Viz vysvětlivka č. 5 u dopisu |63/Hi5|.
- 13) Viz vysvětlivka č. 2 u dopisu |62/Hi4|.
- 14) Viz vysvětlivka č. 1 u dopisu |63/Hi5|.
- 15) Viz vysvětlivka č. 3 u dopisu |65/Č4|.
- 16) Jiřina Hauková (1919–2005) – autorka meditativní poezie a překladatelka. Ve sborníku se objevila její báseň *První noc Mikuláše Medka v brobě*. Původně zařazena do sbírky *Motýl a smrt* (dokončena v roce 1975), ale v samizdatových edicích vydána až v roce 1983 (Edice Petlice, sv. 260) a v roce 1984 (Edice Expedice, sv. 193). Báseň byla zároveň zařazena do sbírky *Světlo v zářích* (Edice Expedice, sv. 199, 1984; Edice Petlice, sv. 280, 1984). V tištěných vydáních vyšla jen ve *Světle v zářích* (KDM, 1995), ve sbírce *Motýl a smrt* vydána nebyla.

| 67/Č5 | Václavu Černému

1. října 1975

Milý pane profesore,

Vladislav mi psal, že Vám předal můj dopis a že jste slíbil, že mi přispějete. Jsem moc rád a těším se. Váš Hrabal by se do toho tematicky velice hodil – ten sborník chce tak trochu zrcadlit kriticky soudobou českou tvorbu – a já na něj v skrytu pomýšlel. Jenomže ten rozsah – 40 stránek – to trochu bohužel komplikuje; má tam být 30 autorů a obávám se, že by to bylo příliš tlusté a trochu nevyvážené. Neměl byste v šuplíku něco menšího (do 20 stran)? Anebo neměl byste chuť něco napsat? Anebo nedal by se z Hrabala vzít fragment (to asi těžko)? Pokud by jiné řešení nebylo, zkusil bych tam dát toho Hrabala.¹ Termín uzávěrky jsem posunul na konec října.² Můžete mi to poslat poštou (doporučeně) sem³. Ještě jednou děkuji a těším se –

Váš

Václav Havel

Popis

Dopis na jednom listě formátu A4. Psáno černou propisovací tužkou.

Vysvětlivky

- 1) Ve sborníku vyšel devatenáctistránkový fragment z rozsáhlejšího textu o Bohumilu Hrabalovi. Celý text s názvem *Za hádankami Bohumila Hrabala, pokus interpretační* vyšel v časopise Svědectví (roč. 13, 1976, č. 51, str. 537–567). Se stejným názvem pak v knize *Esaje o české a slovenské próze* (Praha, Torst 1994, str. 89–136).
- 2) Sborník vyšel v květnu 1976.
- 3) Hrádeček u Trutnova.

| 68/Ch15 | Jindřichu Chalupeckému

1. října 1975

Milý pane Chalupecký,

děkuji Vám za dopis. Jsem moc rád, že mi do sborníku přispějete a těším se. Můžete mi to poslat poštou (doporučeně) tak asi do půle října.

Grossman¹ napevno slíbil – ale zatím ještě nedodal. Tak uvidíme.

Od Nováka² už mám báseň, byl mezi pozvanými.

Rozhodně se mnou – je-li to možné – počítejte, prosím, jako s abonentem Vaší edice³! I to mi můžete posílat (doporučeně) sem a já Vám zase obratem pošlu složenkou příslušnou částku (doufám, že to prodáváte – je to dobrý zvyk, který se u ostatních edic osvědčil).

Pěkně zdraví

V. H.

Popis

Dopis na jednom listě formátu A4. Psáno propisovací tužkou.

Vysvětlivky

- 1) Viz vysvětlivka č. 8 u dopisu |62/Hi4|.
- 2) Viz vysvětlivka č. 4 u dopisu |62/Hi4|.
- 3) Chalupecký v 70. letech „vydával“ tj. nechal opsat v cca 20 exemplářích několik svých knih a studií (například *Podobizna umělce v moderním věku – Duchampovské meditace, Smysl moderního umění, Osud jedné generace, Moskevský deník, Nulý čas, Umění v odlišném světě, Duše androgyna, Dílo a oběť, Už ne umění*). Viz ediční poznámka in Chalupecký, 1999: 290.

15. října 1975

Milý pane profesore,

děkuji Vám za úryvek z Vašeho Hrabala; velmi mne zaujal a těším se, až si to budu moci někde přečíst celé¹. Do sborníku se to, myslím, velmi dobře hodí. Můj sborník ovšem vzniká pomalu, účast mi sice přislíbili téměř všichni vyzvaní, i ti, od nichž jsem to nečekal, příspěvky mi však docházejí pomalu, každý žádá o poshovění. Mne přirozeně žádný nakladatel netlačí, teoreticky nemám důvod komukoli libovolně dlouho neposhovět, nicméně na druhé straně vím, že má-li to být vůbec někdy hotové, musím nějaký konečný termín vytýčit; zatím to je konec října².

Ptáte se, jak tu žijeme. V srpnu a v září tu³ byl dosti bohatý společenský život, jeden čas tu dokonce bylo po tři týdny stále kolem deseti lidí (!), snad to bylo tím, že bylo tak pěkné léto. Já ovšem přesto stihnul napsat dvě divadelní jednoaktovky⁴, což je sice dobré, ale nemůže to rozptýlit mou nervozitu z toho, že to hlavní, co píšu, celovečerní hra⁵, stále ještě není hotové. I já si ovšem v této věci vytýčil konečný termín: do konce roku. Pak se chci odměnit dvouměsíčním pobytem v Praze; v jeho rámci si Vás dovolím vyhledat. Do té doby se však do Prahy asi nedostanu, a když, tak jen na skok.

Srdečně zdravím Vaši paní i Vás a ještě jednou děkuji –

Václav Havel

Popis

Dopis na jednom listě formátu A4. Psáno na psacím stroji. Růžovým fixem doplněný závěrečný podpis a datum.

Vysvětlivky

- 1) Černý v části své eseje, publikované ve sborníku *POHLEDY*, hledá souvislosti lidovosti Hrabalova pábení s lidovostí dalších autorů a období české a světové literatury: například baroko, romantismus, Jaroslav Švejk, Jaromír John nebo Alfred Jarry. Viz vysvětlivka č. 2 u dopisu |67/Č5|.
- 2) Sborník vyšel v květnu 1976.
- 3) Hrádeček u Trutnova.
- 4) Jedná se o hry *Audience* (První vydání v samizdatu: Edice Petlice, sv. 47, 1975. Premiéra se uskutečnila v létě 1976 na Hrádečku ve stodole u chalupy režiséra Andreje Kroba.) a *Vernisáž* (První vydání v samizdatu: Edice Petlice, sv. 51, 1975. Premiéra pod titulem *Vernissage* se uskutečnila 9. října 1976 ve vídeňském divadle Akademietheater společně s *Audience*).
- 5) Zřejmě se jedná o hru *Horský hotel* (První vydání v samizdatu: Edice Petlice, sv. 62, 1976). Premiéra se uskutečnila 23. května 1981 ve vídeňském divadle Akademietheater.).

| 70/Ch16 | Jindřichu Chalupeckému

6. listopadu 1975

Milý pane Chalupecký,

děkuji Vám moc za oba příspěvky. Vaše studie¹ se mi velice líbí, zdaleka ne jen pro své faktografické informace o dějinách Fluxu², ale především pro světlo, které na celé téma vrháte a pro objasnění jeho souvislostí. (Mimo jiné: kdysi jsem míval – jak si možná vzpomínáte – jakési výhrady proti happeningům, ale nedokázal jsem je správně artikulovat; teprve teď jste mi to vyjasnil: vadilo mi – na tom málu, co jsem znal – totéž, co sám kritizujete když mluvíte o exhibicionismu, přílišné vážnosti v chápání sebe sama, okázalosti atd. atd., kterými se některé tendence, vzešlé z Fluxu, ve fázi svého úpadku vyznačují.) Velice mne zaujaly „metafyzické“ souvislosti, na něž poukazujete. No zkrátka se mi to celé moc líbí, četl jsem to s napětím a s radostí. (Vůbec musím říct, že to je docela zajímavé dobrodružství sestavovat – v této době – takový sborník: člověk se konfrontuje po letech izolace s prací a myšlením řady lidí, vidí najednou, kde kdo je, co koho – dnes – zajímá a podobně; nevypovídá to jen o práci různých autorů jako takové, ale velmi poutavě to vypovídá i o duchovním klimatu doby.) A musím Vám

těž sdělit, že Vaše obava, že se Váš text bude asi poněkud vymykat, naprosto není na místě: až mne překvapilo, jak si například to, co píšete o bytí jako hře a o lidské destrukci této hry, koresponduje především s esejí Josefa Šafaříka³ (říká v jiné souvislosti téměř totéž), ale též s esejí Patočkovou⁴ a se studií Ivana Dubského *Čas hry*⁵. Ale hlavně celkový důraz na tu tradici, kterou nazýváte „esoterní“, v protikladu k tradici „exoterní“⁶, překvapivě souvisí s akcenty ostatních teoretických příspěvků a s povahou příspěvků beletristických. A vůbec s celkovou koncepcí sborníku, kterým bych chtěl poukázat právě na ty polohy a oblasti současné české tvorby a myšlení, které by se snad daly považovat právě v jistém smyslu za „esoterní“, „autentické“. U nás totiž stále přžívá z šedesátých let v obecném kulturním povědomí jakási poněkud zmystifikovaná hierarchie hodnot, jakási falešná optika, v níž se jako ty pravé, původní a objevitelské iniciativy jeví spíš to, co je ve skutečnosti už odvozeno, totiž to, co se svého času adaptovalo, co samo sebe „reformovalo“ a „revidovalo“, totiž ta sféra, která by se dala – pokud jde o literaturu – nazvat „svazovou“: tam byly a dodnes jsou spatřovány všechny nejdůležitější hodnoty; mimo tuto oblast jako by téměř nic neexistovalo, nanejvýš několik kuriozních osamělců, z nichž ti lepší byli beztak už zintegrováni do onoho „hlavního proudu“, který se jimi záhy začal vykazovat jako hodnotami svými (předtím je ovšem většinou dost uhladiv). Ve skutečnosti však celá ta „reformace“ vznikla přece ze situace dlouho, tiše a houževnatě připravované nenápadným tlakem nejrozmanitějších – a ze své podstaty atomizovaných – iniciativ, které se nikdy nevzdaly a nemohly vzdát své kontinuity a které si vždycky šly svou vlastní cestou (a byla-li klikatá, pak nikoli z oportunismu, ale z vnitřní nutnosti). A teprve když se začla postupně objektivizovat jejich naléhavost, začínala se na ně docela přirozeně adaptovat ta sféra, která byla do té doby oficiální (a která převzaté impulzy začla ovšem ihned oficializovat). Není divu, že více ovoce sklízeli pak ti „adaptovaní“: byli na tom lépe nejen proto, že už měli své institucionální zázemí, ale především proto, že – právě jakožto pouze adaptovaní – se mohli daleko hladčeji, obratněji, snadněji, sdělněji a atraktivněji vyjadřovat, protože nebyli bržděni přirozenou „zajímavostí“ a „koktavostí“, jež tak často provázají skutečně autentické a skutečně existenciálně zaplacené vyjadřování. To, co Vy nazýváte „exoterní“ kulturou, je vždycky víc vidět, než to „esoterní“, i když to tomu druhému za tolik obvykle vděčí – a to platí kupodivu i v dnešních podmínkách, kdy je z veřejné kultury vyloučeno obé. Mým cílem ovšem není proti jednomu houfu či „frontě“ (jak říkají) sestavovat houf či frontu druhou: bylo by to protismyslné, protože to „esoterní“, „autentické“ je samo sebou právě díky riskantnímu osobnímu ručení, nepotřebujícímu a dokonce vylučujícímu každé berličky „ručení kolektivního“ – a proto to je už ze své podstaty vždy atomizované a plné vzájemných pnutí. Jde opravdu jen o konfrontaci rozmanitých hodnot a myšlenek, která – jako celek – může snad vrhnout poněkud jiný POHLED na situaci, než jaký nám nabízí konvenční kulturní povědomí.

Ale vidím, že jsem se příliš rozpovídal, přejdu tedy ke konkrétnostem:

1) Stav sborníku: ještě mi několik slíbených příspěvků chybí; nicméně jako poslední limit jsem si stanovil konec listopadu a ten už, doufám, dodržím.⁷

2) Malý dotaz: jen jedinou věcí – spíš jen vnějškovou – se Váš text ze sborníku vymyká: rejstříkem odkazů a úvodní poznámkou o jeho původním účelu a předchozích osudech. U žádného jiného textu taková informace není (i když řada z nich měla také všelijakou prehistorii) a žádný není též vybaven rejstříkem odkazů, i když v nich jsou též četné citáty. Zdá se mi, že z hlediska zvláštních podmínek ineditní praxe by bylo možné obě věci vypustit (tu úvodní

informaci například i trochu z důvodů taktických: necht' se nežádoucí čtenář seznámí s našimi myšlenkami, ale proč ho informovat o tom, pro koho a co děláme – v tom se mi zdá být lepší trochu se obestřít rouškou tajemství; ten rejstřík zase prodlužuje text, oslabuje jeho rasantní vyznění a působí v celém tom „samizdatovém“ kontextu – těžko říct proč, je to spíš věc pocitu – trochu cize). Ale rozhodnete-li se to tam nechat, samozřejmě to tam zůstane – já Vám to předhazuji jen k úvaze.⁸

3) Na straně 10 se říká: „...avantgardisté neevropští, zvláště němečtí...“ Místo „neevropští“ má být zřejmě „neameričtí“...⁹

4) Zbyňka Hejdu jsem o příspěvek už před delší dobou žádal (neznaje jeho adresu, poslal jsem mu dopis přes Jiřího Němce) – dosud však nemám ani příspěvek, ani jeho odpověď, tak nevím, jste-li s ním ve styku, mohl byste utrousit laskavě v mém zastoupení dotaz? Za totéž bych byl vděčen v případě Koláře – pokud se s ním vídáte – mám pocit, že se mu příliš nechce – ale na Vás dá –

5) Vašeho Weinera jsem nedostal!¹⁰ Kdy jste mi ho posílal? Na jakou adresu? Doporučeně? Musíme za tím jít – byl by to první případ, kdy by mi nedošla vnitrostátní poštovní zásilka! Máte-li od toho lístek, mohl byste to urgovat na poště? Musí nám to dát. Kdyby se to nějak zadrhlo a Vy souhlasil, rozmázl bych to svým způsobem.

6) Až mi Weiner přijde, v což pevně věřím, mohu si ho případně opsat? Mám totiž svou malou soukromou edici, jmenuje se EXPEDICE¹¹, Vydávám ji pro pár přátel, a opisuji v ní vše, co mne zaujme v rozmanitých jiných samizdatových edicích (ale i věci nové), dělám to na svou odpovědnost, potvrzenou na každém exempláři mým podpisem, přesto se však vždy táži původního editora, zda souhlasí, protože se nechci chovat jako pirátská rozhlasová vysílačka CAROLINE¹². Je to ovšem otázka času. Stihl-li bych to opsat v dohledné době, mohl bych Vám pak Váš exemplář vrátit, protože bych měl vlastní, a je zbytečné, aby knihu, vycházející v tak malém nákladě, měl jeden člověk dvakrát.

7) Ptáte se na to mé představení. Ano, měl jsem skutečně „světovou premiéru“, dokonce to nebylo mimo Prahu, ale v Praze, totiž v Horních Počernicích, v sále Kulturního domu U Čelíkovských. Nebylo to ovšem představení profesionální, ba ani neochotnické – ten soubor byl složen z lidí, kteří nikdy nestáli na jevišti. Nastudovali moji hru *Žebrácká opera* (je to vlastní hra, založená na motivech staré Gayovy *Žebrácké opery*, s Brechtem to tedy nemá nic společného), věděli dobře, co tím riskují, přesto to dělali se zápalem a chutí, věnovali tomu všechen volný čas a všechno se naučili nazpaměť (kvůli jedinému představení), ačkoliv to má hrozně krkolomné dialogy, dlouhá souvětí atd. Já do poslední chvíle nevěřil, že to někdo nezakáže – tu hru jsem totiž napsal už před třemi roky, několikrát vyšla v různých samizdatech a je prostě obecně známo, že jsem jejím autorem (a oni to ani před nikým netajili, i když to nedávali zase zbytečně najevo). Když jsem na tu premiéru zval, nevěděl jsem, jaké to bude, nevěděl jsem, na co lidi zvu, proto byl můj výběr velmi plachý a řadu přátel jsem nepozval (čehož teď lituji), protože jsem se prostě bál jejich úsudku (proto jsem též nepozval Vás, ale takových bylo mnoho). K mému absolutnímu překvapení (dodnes se mi tomu nechce věřit) se představení nejen uskutečnilo, ale dopadlo výborně, mělo ohromný ohlas a – pokud vím – žádné následky. Zatím. Od té doby uběhlo totiž jen několik dní, já tam byl jen na tom představení (a na večírku, který následoval) a druhý den jsem se zase vrátil sem, takže nemám zatím zprávy. Málokterá – totiž přesněji: žádná – má premiéra mi neudělala takovou radost a neměla pro mne takovou cenu jako tahle. V ukradených

a vypůjčených kulisách a kostýmech hráli kulisáci, garderobiérky a studenti na svou odpovědnost jednoho z nejzakázanějších autorů, který nedávno ještě víc – možno-li – zhoršil svou situaci jistým dopisem¹³; složili se na pronájem sálu a tomu autorovi dokonce dali veřejně po představení kytku – asi před třemi nebo čtyřmi sty lidí. Ale ta věc, myslím, nebyla jen dojemná, byla prostě dobrá, bylo to živé divadlo. Jen jednou se hlavní představitel zapletl do složitého dialogu tak, že se musel omluvit publiku a jít se zeptat za scénu, jak to je dál (měl spontánní potlesk). Titul hry dostal bezděčně a bez jakékoli mé zásluhy nový význam: to nebyly žebrácké kostýmy za desítky tisíc marek jako v měšťáckých západo- a východoněmeckých divadlech, kde hrají Brechta, to bylo „žebrácké“ z nutnosti – ale ti lidé byli zároveň boháči, pokud jde o jejich svobodu. (Jak uboží vedle nich náhle byli někteří profesionální divadelníci – mí „přátelé“ – kteří měli strach tam přijít jen jako diváci!) No nic, nezlobte se, že jsem se o tom tak rozepsal, ale je to ještě příliš čerstvý zážitek, než aby se mi přímo neprotlačil do psacího stroje.¹⁴

Srdečně Vás zdravím – i paní Jiřinu, které děkuji moc za příspěvek¹⁵ –

V. H.

Popis

Dopis na čtyřech listech formátu A4. Psáno na psacím stroji. Podtržení a četné opravy červenou fixou, text „Za totéž bych byl vděčen v případě Koláře – pokud se s ním vidáte – mám pocit, že se mu příliš nechce – ale na Vás dá –“ dopsán modrou propisovací tužkou na levý okraj.

Vysvětlivky

- 1) Esej Jindřicha Chalupického zařazený do sborníku *POHLEDY Nultý čas* (Chalupecký, 1999: 178–193).
- 2) Fluxus – umělecká skupina působící především v padesátých a šedesátých letech 20. století, volně sdružující umělce – výtvarníky, spisovatele i hudební skladatele – ze západní Evropy a USA. Chalupecký pojmenovává jejich směr jako „neodadaismus“.
- 3) Jedná se o dramatickou esej *Mefistův monolog* (Šafařík, 1993).
- 4) Jedná se o filozofickou stat *Vlastní glosy ke „Kacířským esejům“* (Patočka, 2002: 132–144).
- 5) Esej Ivana Dubského *Čas hry* (Dubský, 1991: 105–120).
- 6) Havel odkazuje na úvod Chalupického práce: „Zdá se, že bude potřeba rozlišovat dvojí dějiny moderního umění – esoterní a exoterní. Ve svých oslňujících dějinách exoterních je toto umění situováno do současné liberalistické společnosti, váženo a ceněno. Ve svých nenápadných dějinách esoterních zůstává na okraji této společnosti; je spíše jen trpěno snad jako nějaká soukromá záliba či podivnost. Mezi touto dvojí existencí moderního umění je mnoho vnějších podobností a dokonce těžko rozeznatelných přechodů. Přesto rozdíl trvá. Ve své exoternosti se toto umění orientuje na aktuální uplatnění a konformuje svému obecnému; je v nové podobě pokračováním akademismu devatenáctého století. Ve své esoternosti trvá umění na specifické zkušenosti umělcově a rozvíjí ji bez ohledu na uznání; zůstává věrno originální iniciativě, s níž moderní umění vstoupilo do našeho věku.“
- 7) Sborník *POHLEDY* vyšel v květnu 1976.
- 8) Chalupického úvodní poznámka se v otištěném textu neobjevila. Rejstřík odkazů připojený na konec eseje zůstal. Viz také dopis [71/Ch17].
- 9) Výsledná formulace, která byla otištěna ve sborníku: „Fluxus je však jevem zjevem hluboce americkým. Jak se k němu připojovali různí avantgardisté evropské, zvláště německé, jeho smysl se měnil.“
- 10) Jedná se o Chalupického esej o Richardu Weinerovi (Chalupecký, 1992).
- 11) Edice Expedice. Samizdatová edice, kterou založil v roce 1975 Václav Havel. Spolupracovali především Olga Havlová, Daňa Horáková, Ivan Havel a Jan Lopatka. Do roku 1989 vzniklo 277 svazků – viz Hanáková, 1997.
- 12) Pirátský britský rozhlas Radio Caroline, zaměřený na rockovou a popovou hudbu, vysílal v letech 1964–1989. Vysílač byl umístěn postupně na různých lodích pohybujících se v mezinárodních vodách. Po 22 letech fungování byl nakonec zabaven britskými úřady.
- 13) Otevřený *Dopis Gustávu Husákovi* (Havel, 1999/IV: 67–108).
- 14) Vzpomínka Václava Havla na premiéru v Horních Počernicích, která se odehrála 1. listopadu 1975, z většího odstupu – v *Dálkovém výslechu*: „Třetím důležitým zážitkem z roku 1975 bylo představení mé hry Žebrácká opera v Horních Počernicích. Je to volná variace na staré Gayovo téma, s Brechtem to nemá nic společného, původně jsem tu hru psal na objednávku jednoho pražského divadla, které ji chtělo uvést pod cizím jménem, z čehož pak sešlo. Můj dávný přítel Andrej Krob, svého času také náš spolupracovník na Zábudlí, ji amatérsky nastudoval se skupinou svých přátel, mladých studentů a dělníků, kterým se ta hra líbila a rozhodli se, že ji nastudují, bez ohledu na to, že jsem tak přísně zakázán. Nastudovali ji a pak uvedli pochopitelně jen jednou – v sále restaurace U Čelíkovských v Horních Počernicích. Do poslední vteřiny jsem nevěřil, že se představení uskuteční, ale uskutečnilo se, hlavně asi díky nepozornosti místních úřadů, kterým byl ten titul zřejmě povědomý, a tak to povolili, aniž se pořádně zeptali, kdo to napsal. Vědouce, že jde o atrakci neopakovatelnou, pozvali jsme tak kdekoho; bylo tam asi tři sta přátel a známých; když se dnes dívám na fotografii bleděště, vidím tam sedět několik budoucích mluvčích Charty 77, bezpočet jejich budoucích signatářů, ale i různé herce a režiséry z pražských divadel a další kulturní osobnosti. Představení bylo výborné, smích a radost v sále nebraly konce, na okamžik sem byl opět v atmosféře Divadla Na zábradlí šedesátých let, ale díky všem souvislostem to bylo pochopitelně ještě vzrušivější. Samozřejmě, s níž ti mladí lidé neváhali brát právě mou hru, dávala jejich představení kupodivu zvláštní divadelní půvab; jejich lidský čin se nějak zágraučně proměňoval i v sugestivní čin divadelní. Na večírku po představení (mimo jiné přímo pod svícem, totiž v restauraci U Medvídků, tedy v bezprostřední blízkosti Bartolomějské) jsem souboru řekl, že z téhle své premiéry mám větší radost než ze všech svých zahraničních premiér na New Yorku až po Tokio. Následky na sebe nenechaly dlouho čekat, byla z toho velká aféra, kterou se zabývaly všechny možné instituce, následovaly výslechy a sankce, rozběsnění byrokracie dokonce rozšiřovali a podporovali v prostředí pražského oficiálního divadelnictví mínění, že mou vinou (!) bude zosídlena kulturní politika, a že to odnese tudyž celá divadelní obec; nejen herecký tupec na to naletěl a rozčiloval se, že já a ti mí amatéři mu komplikujeme uměleckou seberealizaci, čímž myslí svůj peněžní sprint mezi dabingem, divadlem, televizí a filmem, tedy od jednoho centra oblibování veřejnosti k druhému. O to však nejde. Pro mne to bylo důležité tím, že jsem po sedmi letech poprvé (a na dalších jedenáct let naposled) spatřil svou hru na jevišti a na vlastní oči mohl vidět, že když chci, stále ještě dovedu napsat něco, co se dá brát. Všechny tyhle události dobromady mi zkrátka vrátily pocit, že ještě k něčemu jsem, a daly mi energii k dalšímu podnikání.“ (Havel 1999/IV: 827–828)
- 15) Viz vysvětlivka č. 16 u dopisu [66/Ch14].

| 71/Ch17 | Jindřichu Chalupceckému

16. listopadu 1975

Milý pane Chalupcecký,

oba Vaše dopisy jsem dostal, děkuji za ně, příslušné opravy ve Vašem textu provedu a budu se řídit Vašimi směrnicemi, pokud jde o jejich podobu: ponechám odkazy, škrtnu úvodní poznámku.

Děkuji za intervenci u Hejdy¹. Pokud jde o Koláře, uznávám, že máte pravdu, a budu věc urgovat jiným způsobem.

S tím Weinerem je to opravdu směla a mrzí mne to. Pokud se v dohledné době u Vás nevyskytnu sám, je možné, že Vás navštíví jeden z mých pražských sekretářů², aby si vypůjčil Vašeho rezervního Weinera k opsání. Vrátil by to brzy.

Neměl-li můj děd ty dějiny Alchymie odněkud vypůjčené, pak by měly být v knihovně mého bratra, který je biblioman a z toho titulu se zmocnil všech knih z rodinného majetku. Brzy mu o tom řeknu a zařídím, aby – má-li to – Vám to přivezl. Nepřiveze-li Vám to, znamená to, že to nemá, a že to tedy děd měl zřejmě od někoho půjčené.

To představení, o němž jsem Vám minule psal, má bohužel své důsledky: už začly výsledky, vyšetřování, pohružky atd. Jsem v tom přirozeně zaangažován. No uvidíme –³

Pěkně zdraví

V. H.

Popis

Dopis na jednom listě formátu A4. Psáno na psacím stroji. Modrou propisovací tužkou doplněné iniciály a datum.

Vysvětlivky

- 1) Viz vysvětliva č. 6 u dopisu |63/Hi5|.
- 2) Podle vlastního vyjádření Václav Havel žádné sekretáře neměl. Zmínka o nich je myšlena ironicky.
- 3) Viz vysvětlivka č. 12 u dopisu |70/Ch16|.

| 72/Hi6 | Josefu Hiršalovi

Milý Josko, posílám Ti pozdrav z Hrádečku a píšu ho zelenou barvou surrealistů, protože Ti chci říct, že jsem z pásku vyslechl Tvé vzpomínky¹ na Tvé literární mládí a že se mi to moc líbilo. Ba co víc: byl jsem dojatý a občas mi stouply slzy do očí. Píšu sice „strojové“ hry (zrovna jsem jednu dopsal), ale mám taky srdce a jsem sentimentálnější, než se zdám. Vašek

Popis

Fotografie upravená na prázdné straně jako pohlednice. Psáno zelenou fixou.

Vysvětlivky

- 1) Jedná se zřejmě o Hiršalův *Víněk vzpomínek* (Hiršal, 1991). Tato vzpomínková kniha vznikala natáčením rozhovorů s Josefem Hiršalem, které vedl Vladimír Karfík. Ten „na pásky diktafonu zachycoval mnohdy zmatené a nesouvislé povídání. Zachytil, urovnal a pomohl dát tak tomuto vínku nejen pevnou výztuž a drát, ale mnohdy nakypřil svěží květy a lístky a zbarvil pletenec povadlých a usychajících.“ (Hiršal, 1991: 351)

| 73/S5 | Jaroslavu Seifertovi

4. září 1976

Milý pane Seiferte,

pro Váš podpis na otevřený dopis H. Böllovi¹ jsem sice u Vás nebyl já, ale celá ta věc vznikla tak trochu z mé iniciativy, a proto mám snad jakési právo Vám aspoň touto cestou za Váš podpis poděkovat. Myslím, že ten dopis měl značný význam nejen obecně-morální, ale i konkrétní: leccos nasvědčuje tomu, že se celá záležitost obrací k lepšímu právě díky různým projevům solidarity. Nejsem sice přemrštěný optimista, ale přesto tu jde o něco víc než jen o přání, které je otcem myšlenky. Chut' zastat se někoho, kdo je neoprávněně pronásledován,

není dnes právě obvyklá – a o to větší váhu má každý hlas, který se ozve. A zvláště je-li to hlas s tou autoritou, jakou má hlas Váš. Vašeho podpisu si ovšem nevážím pouze já, ale mnoho lidí. Ještě jednou Vám tedy moc děkuji – ne jen za sebe, ani ne pouze za ty souzené mládence, ale vlastně za všechny, kterým není ještě všechno jedno.

Srdečně Váš
Václav Havel

Popis

Dopis na jednom listě formátu A4. Psáno modrým perem.

Vysvětlivky

- 1) Dopis německému spisovateli Heinrichu Böllovi podepsali 12. června 1976 Václav Černý, Václav Havel, Ivan Klíma, Pavel Kohout, Karel Kosík, Jan Patočka a Jaroslav Seifert. Žádají v něm Heinricha Bölla, aby se veřejně zastal undergroundových umělců, především Ivana Jirouse, Svatopluka Karáška, Karla Soukupa a Vratislava Brabence, kteří byli obviněni z výtržnictví kvůli tomu, že se v jejich textech objevovala vulgární slova. Dopis byl poprvé publikován tiskem v exilovém časopise Listy (Řím), roč. VI, č. 6, prosinec 1976, s. 39–40 i s Böllovou odpovědí. Knižně byl dopis vydán v *Kniže Charty: Hlasy z domova 1976-1977*, sestavil Vilém Prečan, Köln, Index 1977, s. 43–45. 11. listopadu 1976 byli čtyři odsouzeni k nepodmíněným trestům odnětí svobody (Ivan Jirous – 18 měsíců; Pavel Zajíček – 12 měsíců; Svatopluk Karásek a Vratislav Brabec – 8 měsíců). Tento proces stál na počátku vzniku Charty 77.

| 74/S6 | Jaroslavu Seifertovi

Opožděná odpověď

15. září 1976

Milý pane Seiferte,

někdy koncem roku 1952 nebo na jaře roku 1953 jsem se odhodlal – jako šestnáctiletý učeň v oboru lučebník – navštívit Vás a přinést Vám své verše. Jelikož jsem tehdy byl velice ostýchavý chlapec, vzal jsem si s sebou svého staršího přítele ze školy, v té době už studenta FAMU Miloše Formana, který – jako všichni studenti FAMU – ostýchavý nebyl a od jehož doprovodu jsem si zřejmě sliboval první pomoc v případě, že bych se samým ostychem nervově zhroutil. K mému i Milošovu překvapení jsme však našli milého pána, který se zdál být naší návštěvou docela potěšen a který s námi jednal jako se sobě rovnými. Byl jste první živý básník, kterého jsem viděl, a připadalo mi velice zvláštní, že to na Vás nebylo nijak zvláště znát. O čem všem jsme si povídali už nevím, vzpomínám si jen, že jsme se Vás ptali, jak si vysvětlujete, že pan Nezval píše v posledních letech takové slaboduchosti, a že Vy jste se na tu naivní otázku jen usmál a pokrčil rameny. A že pak – osmělen Vaší bezprostředností – jsem se Vám vyznal ze svého obdivu k Vladimíru Holanovi a že Vy jste mi řekl, abychom za ním taky zašli a že si myslíte, že nás nevyhodí (opravdu jsme tam potom s Milošem byli a opravdu nás nevyhodil). Mé verše jste si nechal, přečetl si je a pak jste mi o nich napsal. Předpokládám, že jsem Vám tehdy za Váš dopis poděkoval, nicméně teď bych Vám rád – s odstupem třiačtyřiceti let – za něj poděkoval znovu. Váš dopis byl totiž báječný tím, že

- a) nepokoušel jste se mi z nějaké ohleduplnosti nalhat, že mé básničky jsou lepší, než jsou;
- b) zároveň jste to ale napsal tak, že jsem neztratil chuť psát ani nezatrpkal, ale právě naopak.

Tehdy jsem přirozeně nemohl ocenit Vaši citlivost, teď ale – kdy si umím představit, jaké ty mé tehdejší verše asi byly, a kdy se umím vžít do Vaší situace, nutící Vás napsat něco, co by byla pravda, ale co by zároveň nemuselo vést k mé sebevraždě – dokážu to celé už náležitě ocenit. A tak využívám této příležitosti k tomu, abych Vám opožděně poděkoval.

Váš
Václav Havel

Popis

Dopis na dvou listech formátu A5 – vlepěný do sešitu s dalšími gratulacemi k Seifertovým 75. narozeninám. Psáno na psacím stroji. Ružovým fixem doplněný podpis.

20. října 1976

Milý pane Seiferte,

pan dr. Motejl¹, obhájce Sváti Karáska², mne požádal, abych Vám doručil jeho dopis³, v němž Vás žádá o krátké vyjádření ke Karáskovým písňovým textům, a abych svou přímlovou jeho žádost podpořil. Doufal jsem, že využiji této příležitosti k tomu, abych Vás – po letech – navštívil, ale bohužel to nevyšlo: dr. Motejl mne vyhledal těsně před mým odjezdem zpět na Hrádeček, odjezdem, který nemohu z vážných důvodů odložit (pokoušejí se mne totiž odtamtud jaksi vyhostit a já mám v těchto dnech poslední možnost něco proti tomu podniknout). Tak se, prosím, nezlobte, že se s Vámi opět spojuji přes prostředníka, byť tak milého, jako je přítel Zdeněk Urbánek⁴.

Dr. Motejl od Vás přirozeně neočekává žádnou literárně vědnou expertízu (takové expertízy už vypracovali jiní), ale jen několik vět, v nichž byste vyjádřil svůj základní dojem z Karáskových textů. Dr. Motejl se domnívá, že autorita Vašeho hlasu by snad mohla zapůsobit na svědomí soudců. Váš text by pravděpodobně použil při svém závěrečném plaidoyer u přelíčení v druhé instanci, které bude zřejmě kolem 10. listopadu. Vaše vyjádření by mohlo mít formu dopisu dr. Motejlovi, v němž byste úvodem uvedl, že vyhovujete jeho žádosti a že mu dovoluujete, aby Váš dopis u soudu použil. Pokud jde o text sám, budete jistě sám nejlépe vědět, co napsat – smím-li Vám radit, pak snad jen to, že by bylo dobré – budete-li to ovšem tak cítit – zmínit se o lidské opravdovosti a vážnosti Karáskovy tvorby; o její morální apelativnosti (užívající tradičních biblických podobenství černošských spirituálů); o tom, že její určitá naivita není důsledkem prostomyslnosti, ale že navazuje na lidovou poetiku jeho inspiračních zdrojů; a snad o tom, že ta dvě sprostá slova, která v tom jsou, mají své umělecké oprávnění. Myslím, že něco takového – nebo podobného – by úplně stačilo.

Mimo svazečku Karáskových písňových textů Vám pro Vaši informaci a pro dokreslení příkládám ještě několik dalších textů, o nichž nevím, zda je znáte. Jde především o Karáskovu vlastní obhajobu, psanou ve vyšetřovací vazbě, a o záznam jednoho z jeho kázání z doby, kdy ještě směl vykonávat kněžský úřad. Dovoluji si též přiložit svou krátkou úvahu o procesu v první instanci. Předpokládám, že faktografický záznam o tomto procesu, který jsme pořídili, se Vám už dostal do ruky⁵ (aspoň mám pocit, že Vaše dcera mi to na předčítání u Vlasty Chramostové⁶ říkala. Mimo jiné: Vlasta to předčítala podle mého názoru výborně.).

Jistě chápete, že Vás dr. Motejl o vyjádření nežádá proto, aby se jako obhájce před soudem blýsknul, ale proto, že věří, že to může Karáskovi pomoci. Není totiž vyloučené, že soud v druhé instanci bude chtít tresty zvýšit, a proto i obhájci se snaží připravit se co nejlépe.

Věřím, že vyjdete dr. Motejlovi vstříc a předem Vám za to děkuji –

Váš

Václav Havel

Popis

Dopis na dvou listech formátu A4. Psáno na psacím stroji. Růžovým fixem doplněný podpis.

Vysvětlivky

- 1) Otakar Motejl – advokát, který v době normalizace obhajoval řadu disidentů a dalších lidí, stojících vůči režimu v opozici.
- 2) Svatopluk Karásek byl během procesu s kapelou The Plastic People držen půl roku ve vyšetřovací vazbě.

- 3) Dopis Otakara Motejla Jaroslavu Seifertovi přetiskujeme v plném znění:

V Praze dne 20. října 1976

Vyřizuje: dr. Motejl/L.
Vaše značka:
Naše značka: 2/15-742/76
(Uveďte vždy v odpovědi)

Pan
Jaroslav Seifert
U Ladronky 23 Praha 6

Vážený pane Seiferte,
obhajuji pana Svatopluka Karáska, jednoho ze čtyř mladých hudebníků, kteří byli rozsudkem okresního soudu pro Prahu západ z 23. 9. 1976 odsouzeni pro tr. čin výtržnictví, konkrétně Svatopluk Karásek za to, že v únoru 1976 v Bojanovicích u Prahy hrál a zpíval písně, jejichž text obsahoval vulgární výrazy, k nepodmíněnému trestu odnětí svobody.

Rozsudek okresního soudu v odůvodnění charakterizuje texty skladeb všech čtyř obžalovaných jako takové, které postrádají jakoukoliv uměleckou hodnotu a ve kterých vulgární výroky tvoří v podstatě jejich jádro.

Již při vyšetřování této věci domáhal jsem se toho, aby texty jejichž autorem i interpretem je Svatopluk Karásek, byly odborně posouzeny znalcem z oboru literatury a dramatického umění, neboť nejen Svatopluk Karásek, ale i já, jako laik, jsme přesvědčeni, že pokud se v jeho textech vyskytují prakticky dvě slova, která zřejmě rozsudek má na mysli jako slova vulgární, jde o vyjádření přiměřené záměru autora a celkovému ladění skladby a nemá a nemůže mít pohoršující účinek. Tyto návrhy byly orgány činnými v trest. řízení zamítnuty.

Obracím se proto na Vás, jako na osobu povolanou se žádostí a prosbou, abyste se laskavě k textům Svatopluka Karáska, které Vám současně předávám, vyjádřil, zejména z hlediska, zda a v jakém rozsahu porušil použitím tzv. vulgárních výrazů pravidla poetiky a umělecké etiky. Jsem si vědom, že moje informace v podobě textů není úplná, neboť celá tvorba Svatopluka Karáska, vědomě inspirována černošskými spirituály a tvorbou na ně navazující, byla určena k reprodukci v písňové formě při doprovodu sólové kytary. Jsem si vědom toho, že tato moje žádost, nebo lépe prosba je smělá a zdánlivě i velmi náročná. Jsem ovšem jako obhájce Svatopluka Karáska v situaci, kdy mám pocit, že právě snad slovo osoby tak povolané, jako jste Vy, vyjadřující byt' pochopitelně jenom Váš osobní názor a dojem z těchto textů, by mohlo objasnit některé otázky, nebo přispět k jejich objasnění alespoň v odvolacím stádiu věci Svatopluka Karáska. Budete-li proto ochoten, napsat mi několik Vašich postřehů na okraj těchto textů a inkriminovaných slov, použil bych, pokud s tím budete souhlasit toto Vaše sdělení pro potřeby soudního řízení.

Děkuji Vám především již za to, že omluvíte moji smělost, že se na Vás s touto věcí obracím.

S pozdravem a v úctě

Váš

JUDr. Otakar Motejl

Jaroslav Seifert odpověděl tímto dopisem:

V Praze dne 28. října 1976

Vážený pane doktore,
požádal jste mě, abych si přečetl ukázky písní, které píše pan Svatopluk Karásek. Udělal jsem to a tu je několik vět, které mě při četbě napadly.

Jde většinou o ohlasy černošských písní, tzv. spirituálů. Jako autoři těchto spirituálů také pan Karásek používá lidové řeči. Aby vystupňoval lidový charakter a přesvědčivost svých písní, aby zdůraznil jejich hlas, dostala se mu tam zcela logicky i tzv. sprostá slova. Jsou použita naprosto funkčně a vynutila si je naléhavost ostatního textu. Považuji tyto písně za seriózní pokus básníka, který usiluje o nový tvar. Ukázky svědčí o talentu nábožensky zaujatého autora, vnitřně hluboce přesvědčeného o svém kněžském poslání.

Ty, které snad šokují některá slova lidového tónu, upozorňují na publikaci vydanou Státním nakladatelstvím Odeon. Jde o knihu Rozmarné písničky Jana Janíka z Bratřic, kde se neslušnými slovy přímo hýří, jsou používána v daleko bohatším výběru a jsou mnohem šťavnatější. Kniha je uvedena seriózní literární studií. Jen namátkou upozorňuji na čísla 8, 21, 22, 25, 26, 30, 31, 50, 89, 99 atd.

Nakonec ještě upozorňuji na báseň *Kázání na svatbě v Káni Galilejské*. Je myšlenkově i formálně velmi zajímavá.

Jaroslav Seifert

- 4) Zdeněk Urbánek.
5) Podrobné informace o procesu společně s dobovými materiály lze nalézt v *Hnědé knize* o procesech s českým undergroundem. Viz internetový server www.cibulka.com.
6) Vlasta Chramostová (1926) – herečka, která za své postoj po ruské invazi v roce 1968 nesměla vystupovat v televizi ani v rozhlasu, po roce 1973 pak ani v divadle. Pořádala bytová divadelní představení. „*Předčítáním u Vlasty Chramostové*“ je zřejmě myšleno bytové divadlo, na kterém k příležitosti narozenin Jaroslava Seiferta předčítala Chramostová 4. října 1976 jeho *Všecky krásy světa* (viz Chramostová, 2003: 239). Chramostová také později podepsala Chartu 77.

| 76/Č7 | Václavu Černému

13. července 1977

Milý pane profesore,

děkuji Vám moc za Vaše informace o Faustovi. Všechno, co mi doporučujete, se pokusím sehnat; myslím, že se mi to podaří, protože mám na to dost času: práce na té hře se mi odsunula totiž až na podzim; předtím – pokud budu mít v létě čas a soustředění – bych chtěl ještě stihnout nějaké drobnější úkoly, které jsem si předsevzal. Vaše informace jsou pro mne cenné; až si to seženu, tak spolu s tím, co už mám, mi to bude na přípravu stačit.¹

Škoda, že letos nemůžete přijet. Ale my bychom se – pokud byste proti tomu nic neměl – někdy vypravili k Vám; nejspíš někdy na přelomu července a srpna. Než bychom jeli, ještě bych se ohlásil, abychom nepřijeli nevhod a abychom Vás zastihli doma.

Zatím Vás i Vaši paní srdečně zdravím a ještě jednou děkuji –

Váš

Václav Havel

Popis

Dopis na jednom listě formátu A4. Psáno na psacím stroji. Zeleným fixem doplněný závěrečný podpis.

Vysvětlivky

- 1) Jedná se o hru s faustovským tématem Pokoušení, která byla dokončena až v roce 1985. Václav Havel dopis komentoval: „Bylo to po Chartě, byl jsem propuštěn z vězení a začal se zabývat myšlenkou napsat jakousi faustovskou parafrázi, hru, neboť ve vězení mě zvláštním způsobem pokoušel ďábel. Stala se tam například neskutečná věc: jednou týdně nám bodili na čtení knihu do cely – Daleko od Moskvy a všelijaký takový. A najednou mi tam bodili Doktora Fausta od Thomase Manna, důležitou knihu. Já to bral tak, že to není náhoda. A začal jsem se tím obírat. Žádal jsem pak Václava Černého, který ví vše, o nějakou literaturu. Myslím, že jsem od něj dostal pár zajímavých textů, jako například od Thomase Manna Jak jsem psal Doktora Fausta, brožurku, jak psal svůj tlustý román. Mimo toho jsem studoval literaturu esoterickou, tu jsem měl ale od jiných lidí, ne od Černého.“ (Havel, 2008)

| 77/Č8 | Václavu Černému

6. září 1977

Milý pane profesore,

tak jsem se k Vám pořád chystal a pořád to odkládal, protože sem pořád někdo přijížděl a já chtěl vždycky přijet až s nejčerstvějšími zprávami. No a když už to bylo téměř na spadnutí, dozvěděl jsem se, že Vás už vezou do Prahy. Tak se omlouvám –

Snad jste dostal pozvánku na koktejl, který pořádáme s bratrem k osmdesátinám našeho otce¹. Bylo by od Vás hezké, kdybyste přišel – bude tam, zdá se, hodně přátel, kteří Vás rádi uvidí. Já se při té příležitosti zdržím v Praze pár dní a tak když na ten koktejl nepřijdete a nedomluvíme se tam, zavolám Vás a zeptám se, kdy bych se mohl u Vás zastavit.

Srdečně zdravím Vaši paní i Vás –

Václav Havel

Popis

Dopis na jednom listě formátu A4. Psáno na psacím stroji. Růžovým fixem doplněný závěrečný podpis.

Vysvětlivky

- 1) Václav Maria Havel. Více o něm viz předmluva.

| 78/Č9 | Václavu Černému

Veselé Vánoce a mnoho štěstí v novém roce přejí

Václav Havel

Olga Havlová

Popis

Pohlednice s barevnou fotografií zasněžené krajiny. Psáno zelenou fixou, podpis Olgy Havlové hnědou fixou, adresa černou fixou. Nedatováno – na razítku je zřejmě datum 15. prosince 1977.

| 79/Ch18 | Jindřichu Chalupeckému

8. října 1978

V pořádku došlo – moc děkujem – ozveme se –

V. H.

Popis

Korespondenční lístek formátu A6. Psáno růžovou fixou.

| 80/Č10 | Václavu Černému

29. prosince 1978

Vám i Vaší paní přeju zdraví, klid i dobré nervy v roce 1979!
Václav Havel

Popis

Černobílá fotografie Hrádečku schovaného mezi stromy, upraveno jako pohlednice. Psáno světle zeleným perem.

| 81/Č11 | Václavu Černému

Milý pane profesore,

Bohdan Holomíček¹, který za Vámi s tímto dopisem přichází, je můj dobrý přítel a je to fotograf. Fotografuje – mimo jiné – různé kulturní osobnosti – ale (zatím) jen pro svůj archiv. Rád by si Vás taky vyfotil. Buďte, prosím, tak hodný a umožněte mu to.

Děkuje a zdraví
Václav Havel

Popis

Dopis na jednom listě formátu A4. Psáno modrým perem. Nedatováno. Zřejmě z poloviny sedmdesátých let.

Vysvětlivky

- 1) Bohdan Holomíček (1943) se s Václavem Havlem seznámil v roce 1974 a stal se jeho dvorním fotografem. Václava Černého vyfotografoval v hostinci v České Čermné, fotografie ale zatím nebyly publikovány, leží doposud v Holomíčkově archivu.

| 82/Č12 | Václavu Černému

Ve čtvrtek po 14 hod. si Vás dovolíme navštívit
Havel

Popis

Nedatovaný telegram, podán v Trutnově.

| 83/Č13 | Václavu Černému

Milý pane profesore,

to prázdninové setkání některých přátel – spisovatelů, o němž jsem Vám říkal, se uskuteční v době od 2. do 4. srpna.¹ Bylo by tedy hezké, kdybyste mohli s paní přijet toho druhého (pondělí) a zdržet se nejméně do druhého dne, aby byl klid na popovídání. S noclehem, jak víte, není žádný problém – budete mít rezervován, jak se sluší, nejkomfortnější pokoj. Přátelé přijedou v pondělí k obědu, snad by bylo dobré, kdybyste mohli dorazit o něco dřív, mám totiž něco k projednání jen s Vámi. Kdyby se měl termín ještě změnit, což se doufám nestane (už několikrát byl totiž odsunut), poslal bych Vám včas telegram.

Zdraví a těší se
Václav Havel

Popis

Dopis na jednom listě formátu A5. Psáno na psacím stroji. Modrým fixem doplněný podpis. Datum neuvedeno.

Vysvětlivky

- 1) Jednalo se o setkání, která pořádal Václav Havel na Hrádečku – především v sedmdesátých a osmdesátých letech: „*Nejdřív to bývalo setkání spisovatelů nestraníků, pak se tam ale sjížděla i skupina straníků. A pak se ty skupiny propojily v jedno a vždycky tak jednou za měsíc měly někde setkání. Některá ta setkání bývala na Hrádečku. Chtěli jsme tam dostat Černého, který bydlel nedaleko v Čermné. Ale nikdy jsme ho na to setkání nedostali. Jezdili tam lidé jako Hirsál, Vobryžek, Urbánek a tak.*“ (Havel, 2008)

došlo 25. května 1979

Milý Meline,

využívám příležitosti, že jeden přítel jede do Brna, a posílám Ti srdečný pozdrav. Moc dlouho jsme spolu nemluvili a bylo by toho tolik si říct! Já mám teď trochu komplikovaný život, pořád jsem pod dozorem policie, ale občas se mi podaří prchnout¹. Do Brna se chystám už hrozně dlouho a zdá se, že asi za měsíc tam konečně přijedu (tajně) a tak bych Tě samozřejmě vyhledal. Přítele, který s tímto dopisem přichází, nechci posílat za Jirkou², protože se obávám, že by jeho byt nenašel. Proto Ti nechávám dopis i pro Jirku s prosbou, abys mu ho příležitostně dal – jistě se občas vidíte.

Moc pozdravuji paní Aninu³ – od sebe i od Olgy! Často na Vás myslíme –
Vašek Havel

Popis

Dopis na jednom listě formátu A4 – oboustranně. Psáno tmavě zelenou tlustou fixou. Šafaříkovou tužkou připsaná datace „došlo 25. 5. 1979“.

Vysvětlivky

- 1) Po napsání eseje *Moc bezmocných* bylo na Václava Havla uvaleno šestiměsíční domácí vězení.
- 2) Jiří Kuběna.
- 3) Při jedné z návštěv Hrádečku se paní Šafaříková sblížila s Olgou Havlovou, jak vyčteme z poznámky v jejím deníku: „Trochu jsem se sblížila s Olgou. Dívá se s jakousi pokorou a porozuměním na postavení ženy slavného spisovatele, obě jsme bez mindráků, že jsme nuly vedle svých mužů, poněvadž mnoho profitujeme, sejdeme se zajímavými lidmi, bereme účast na zajímavých názorech a shodly jsme se, že musíme jim ze všech sil vytvořit dobré prostředí a vhodné podmínky pro práci. Škoda, že to bylo až poslední minuty.“ (Šafaříková, 1925–1978: 88)

Praha září 1981

Vážený pane Seiferte,

dovolte, abych ocitovala několik slov z dopisu, který poslal Václav z vězení: „...byl bych ti vděčen, kdybys za mne blahopřála. Je to už jediný žijící básník své generace, skutečný kníže, kníže bez dědice a můžeme být šťastni, že za jeho stesk po unikajícím mládí reaguje osud tak vtipně, že mu dopřává tento úctyhodný věk...“¹

Doufám, že Vás jeho slova potěší, a že přijmete i moje blahopřání.
Olga Havlová

Popis

Dopis na dvou listech formátu A5 s tlustým ornamentálním pruhem na levém okraji. Psáno černým perem.

Milý pane Chalupěcký, děkuji za milý dopis. Zdá se, že spolu souhlasíme víc, než se zprvu zdálo. Jsem rád. Čtu Vašeho Duchampa a Demla¹.

Pěkně zdraví
V. H.

Popis

Pohlednice s barevnými fotografiemi Trutnova. Psáno modrým perem. Možná jde o rok 1982, v září tohoto roku byl Václav Havel propuštěn z vězení a Chalupěckého studie o Jakubu Demlovi vyšla v roce 1981 – viz vysvětlivka č. 1.

Vysvětlivky

- 1) Zřejmě se jedná o Chalupěckého eseje *Marcel Duchamp a osud moderního umění* (s názvem *Podobizna umělce v moderním věku* s podtitulem *Duchampovské meditace* vydáno v roce 1982 v samizdatu soukromým nákladem v počtu jedenácti výtisků, tiskem vyšlo v roce 1998, viz Chalupěcký, 1998) a *Jakub Deml* (Edice Petlice 1981, Edice Studnice 1987, Česká expedice 1988, poslední vydání viz Chalupěcký, 1992).

15. května 1983

Milý pane Chalupcecký,

rád bych Vás po delší pauze zase viděl, pohovořil s Vámi a zjistil, jak se vynacházíte. A taky bych měl k projednání jednu konkrétní věc. Myslíte, že bych se mohl u Vás zastavit v pátek 27. 5. v 10.30? Nedáte-li mi zprávu, budu to chápat jako souhlas – nebudete-li mít tou dobou čas, napište mi prosím pár řádek (z mé strany by přicházel v úvahu ještě čtvrtek 26. dopoledne nebo pátek odpoledne).

Zdravím paní Jiřinu a těším se –

Václav Havel

V. H., Hrádeček 5, p. Vlčice u Trutnova PSČ 542 41

Popis

Dopis na jednom listě formátu A4. Psáno černým perem.

11. srpna 1984

Milý pane Chalupcecký,

byl jsem jakýmsi exilovým spolkem vyzván, abych pro jeho chystané futurologické symposium napsal něco o budoucnosti čs. kultury. Jelikož o budoucnosti čs. kultury nic nevím, napsal jsem pár poznámek o její přítomnosti. V jedné z těch poznámek se trochu otírám o Vás – proto Vám o tom píšu a svůj text posílám¹. (Jelikož pero, jak patrně, dělá kaňky, pokračuji jiným.) Pořádek dělá přátele. Rozhodně Vám to tedy neposílám proto, že bych ten text považoval za jakkoli důležitý – napsal jsem ho vlastně jen ze zdvořilosti – aby si nemysleli, že jsem náfuca.

Zdravím pěkně paní Jiřinu i Vás –

Václav Havel

P.S. Stále ještě mám jednu Vaši esej, kterou mám vrátit – nezapomněl jsem – můžu si ji ještě chvíli nechat? Účel, pro nějž jsem si ji půjčil, si vyžádal delší čas, než jsem předpokládal –

Popis

Dopis na jednom listě formátu A4. Psáno červeným perem. Závěrečné písmeno textu „proto Vám o tom píšu a svůj text posílám“ psané zeleným perem v červené kaňce. Od té chvíle je psáno zeleným perem.

Vysvětlivky

- 1) Jedná se o text *Šest poznámek o kultuře* (Havel, 1999/III: 475–491). Citujeme pasáž, ve které se Havel „otírá“ o Chalupceckého:

Ve stati Praha 1984 (psané pro Art Forum a česky publikované v Kritickém sborníku 2/84) píše Jindřich Chalupcecký: „Bud' se podřídí (umělec, pozn. V. H.) státní moci, bude produkovat díla propagující socialismus a bude vážen a placen, anebo bude protestovat ve jménu svobody a povede romantický život odbojného boběma. Nervolá-li zvědavost ono umění oficiální, nedá se asi stejně čekat mnoho od onoho umění protioficiálního – obojí je stejně podmíněno politickými zřeteli, a at' jsou ty které politické cíle třeba svrchované nšlechtilé a aktuální, vždy znovu se přesvědčujeme, že svět moderního umění není světem moderní politiky. Z těch snah pak nemá užitek ani politika, ani umění.“ Není zcela jasno, zda tyto řádky píše Chalupcecký za sebe nebo zda jimi parafrázuje úhel pohledu Hanse-Heinze Holze, o jehož stati informuje v bezprostředně předcházejícím odstavci. Již ale zcela určitě za sebe píše o kus dále, v pasáži zmiňující se o několika nedávných výstavách československých výtvarníků na Západě: „Nebyl to ‚socialistický realismus‘. Stejně tak to nebylo ‚antioficiální umění‘. Politický kontext chyběl a nedal se ani nijak doplnit.“ Z těchto formulací (ale i z jiných míst Chalupceckého eseje) může vznikat dojem, jako by v Československu byly jakési tři kultury, respektive tři druhy umění: to oficiální, přizpůsobené vládní ideologii, pak jakési „antioficiální“ (zřejmě „disidentské“), které provozují lidé s podivnou zálibou v „romantickém životě odbojného boběma“ a které je stejně přibližně jako to oficiální (lišíc se od něho jen jiným druhem politických idejí, kterým slouží), a posléze umění skutečné, moderní, které jediné je dobré, protože je stranou politiky a všech ideologií. Z Chalupceckého textu, z větší části informativního, není jednoznačně zřejmé, zda autor opravdu vidí panorama soudobého československého umění takto rozvrstveno; proto tu také nechci polemizovat s Chalupceckým, ale pouze s onou podivnou „trinitární“ představou, kterou ve mně jeho text vyvolává. (Havel, 1999/III: 484–485)

11. října 1984

Milý pane Seiferte,

když jsem se před chvílí dozvěděl tu báječnou zprávu, že letošní Nobelova cena za literaturu byla udělena Vám, zmocnila se mne tak velká euforie, že jsem hned zasedl a píšu Vám. Je to skvělé a ze srdce Vám blahopřeju! Myslím, že se z toho budou radovat všichni Češi a Slováci. Konečně se tedy téhle nejvyšší pocty dočkala i naše literatura – a to díky Vám, který si to ze všech žijících autorů zasloužíte nepochybně nejvíc. Nejen proto, že Vaše básnické dílo už dávno – jak se říká – zlidovělo, totiž že každý, kdo se aspoň trochu o literaturu zajímá, má ho už dávno tak říkajíc v krvi; nejen proto, že jste už dlouho jakýmsi živoucím symbolem kontinuity moderní české literatury, ale i proto, že svým mravním postojem, neokázalým, ale o to setrvalejším, ztělesňujete u nás tu nejlepší tradici odpovědného občanského postoje spisovatele. Jsem přesvědčen, že spolu se mnou se dnes z té pocty netěší jen všichni Vaši ctitelé, všichni čeští a slovenští spisovatelé, všichni, jimž záleží na dobrém jménu, uznání a cti naší kultury, ale i všichni signatáři Charty 77. Protože nepatrná částka té pocty patří skrze Vás i Chartě, totiž, jejímu pokusu osvědčit i v těchto těžkých podmínkách cosi z občanské důstojnosti, pokusu, na němž se podílíte i Vy, přeju Vám, aby Vám Vaše zdraví umožnilo statečně snášet ty nápory gratulantů, novinářů i institucí, prostě všechno, co Vás zřejmě čeká. Bylo by báječné, kdyby Vám zdraví dovolilo jet si pro cenu osobně a říci na příslušném fóru něco podobně důležitého, jako bylo to, co jste řekl kdysi na 2. sjezdu československých spisovatelů a čím jste tehdy prolomil bariéru mlčení o skutečném stavu a smyslu naší literatury. Ale i když tam nepojedete, nic se nestane: hlavní je, že byl vyznamenán ten, komu to už tolik lidí přálo!

Ještě jednou blahopřeju!

Váš

Václav Havel

Popis

Dopis na jednom listě formátu A4. Psáno na psacím stroji. Zeleným fixem doplněný podpis. Text je také v plném znění otištěn v Havlových sebraných spisech (Havel, 1999/IV: 495–496).

| 90/Ch22 | Jindřichu Chalupeckému

3. července 1985

Milý pane Chalupecký, byl jsem u jednoho malíře, dost se mi jeho malování líbilo, a jeden obraz jsem dokonce od něj koupil. Slíbil jsem mu, že Vás na něj upozorním, moc by stál o to, abyste se mu na to podíval. Jmenuje se Přemysl Šmíd¹ a bydlí blízko Ořechovky: Cukrovarnická 16. Budete-li mít zájem, ohlašte se mu, aby byl doma. Můžu si tu esej ještě nějaký čas nechat?

Paní Jirinu i Vás zdraví

V. H.

Popis

Pohlednice s barevnou fotografií hlav dvou psů-boxerů. Psáno hnědým perem.

| 91/Ch23 | Jindřichu Chalupeckému

16. března 1986

Milý pane Chalupecký,

děkuji Vám ze Vaši esej *Potřeba bdělosti*. Zdá se mi být vynikající. Se vším, co jsem při své nedovzdělanosti schopen posoudit, plně souhlasím. To, co mi má nedovzdělanost nedovoluje

posoudit, shledávám velmi věrohodným a přesvědčivým. Jsem rád, že Vás Svitákova polemika se mnou vyprovokovala k téhle zásadní práci¹. Mnohé mi dala a mnohé mi dovysvětlila. Můžu ji, doufám, půjčovat mezi přáteli?

Srdečně zdraví

Václav Havel

Popis

Dopis na jednom listě formátu A4. Psáno na psacím stroji. Zeleným perem doplněný podpis.

Vysvětlivky

- 1) Chalupceckého text *Potřeba bdělosti* (Chalupecký, 1997) reaguje na Svitákovu esej *Devátá vlna* (Sviták, 1990). Sviták se kriticky vymezuje vůči Havlovi esejí *Politika a svědomí* (Havel, 1999/IV: 418–445), Chalupcecký Havla naopak hájí.

| 92/Ch24 | Jindřichu Chalupceckému

Dovoluji si Vás (vás, Tě) pozvat na menší oslavu svých padesátin, kterou pořádám 4. října 1986 od 15.00 hodin.

Václav Havel

Engelsovo nábřeží 78

Praha 2

Popis

Lístek formátu A6. Text je vytištěn. Podpis psaný zeleným perem.

| 93/Ch25 | Jindřichu Chalupceckému

6. října 1986

Milý pane Chalupcecký,

děkuji Vám i paní Jiřině za milý dopis i za Váš úmysl přijít na mou oslavu. Škoda, že to nešlo, bylo tu hodně lidí (snad 300), možná byste byl rád, že se tu setkáváte s leckýms, s kým jste se léta neviděl, a poznáváte leckohos, koho neznáte, možná naopak, že by Vás to množství a ten randál vyděsily a prchal byste odtud pryč. Ať tak či onak, děkuji za úmysl přijít.

A teď jedna pracovní věc: Karel Hvižďala je asi pětáctýřicetiletý novinář, byl redaktorem Mladého světa a Albatrosu, někdy v roce 1976 emigroval a v exilu se zaměřuje na rozhovory s různými spisovateli a filozofy. Udělal už několik knížek takových rozhovorů. Jeho dotazy nebývají vždy zrovna nějak extrémně inteligentní, ale možná právě v tom je jeho paradoxní přednost: leckohos tím vyprovokuje k tomu, aby se v hovoru s ním vyjádřil živěji, energičtěji a čtivěji, než jak by to učinil, kdyby nebyl konfrontován právě s tímto tazatelem. Přičemž mu nelze upřít jednu přednost: důkladně se na ty hovory připravuje, prostuduje vždycky všechno, co dotýčný v životě napsal, je pracovitý, ochoten věc libovolně dlouho předělávat a všemožně respektovat vůli tázaného. Mně se docela líbil jeho asi stodvacetistránkový rozhovor s Václavem Bělohradským, a když posléze vyzval i mne k rozhovoru, přistoupil jsem na to. Vznikla z toho knížka *Dálkový výslech*. Má vyjít každou chvíli u Tomského, chystají se různá cizojazyčná vydání. Proč Vám ale o tom všem píšu: Hvižďala by chtěl něco podobného udělat i s Vámi. Honza Vladislav i já mu to vřele schvalujeme, já navíc slíbil, že se budu u Vás přimlouvát. Než s tím ale začnu, bylo by snad dobré, abyste si přečetl zmíněný *Dálkový výslech*. Možná Vás to povzbudí, možná Vás to naopak odradí. Já teď nemám v ruce ještě ani knižní vydání, ani zkorigované vydání samizdatové, takže Vám přikládám samizdatové vydání nezkorigované, plné chyb. Ale pro letmou informaci to snad stačí. Až si to přečtete – pokud ovšem k tomu naleznete čas a chuť –

vzal bych si to zpět a časem Vám dal definitivní verzi. Přikládám Vám zároveň dopis od Hvíždaly, v němž Vás o rozhovor žádá.¹

Nabízíte mi setkání. Velice rád přijdu a po delší době si s Vámi v klidu pohovořím. Navrhuji však, abychom to učinili později, totiž až tehdy, kdy si přečtete ten *Dálkový výslech* a vytvoříte si nějaký názor na Hvíždalův projekt. Čili: počátkem listopadu? Mám se ozvat? Ozvete se sám?

Zatím zdraví

Václav H.

P. S. Přikládám některé své vydané knihy z poslední doby. Věnování v nich není: možná některé z nich máte nebo některé nepotřebujete mít, v takovém případě si je vezmu zpět (mám jich málo). Věnování Vám napíšu do těch, o něž budete mít zájem –

Popis

Dopis na jednom listě formátu A4. Psáno na psacím stroji. Zeleným perem doplněné datum, podpis a – na levém okraji odzdoila nahoru – „P.S.“.

Vysvětlivky

- 1) Rozhovor Karla Hvíždaly s Jindřichem Chalupeckým se neuskutečnil, jak dokládá dopis Jindřicha Chalupeckého z 18. listopadu 1986:

Milý pane Hvíždalo,
dost dlouho to trvá, než Vám odpovídám, ale to nejen proto, že jsem byl mezitím trochu nemocen, nýbrž že jste mne postavil před nesnadné rozhodování. Váš návrh je lákavý – je dost toho, co ve svých textech neříkám, a Vy, jak myslím, byste dokázal to ze mne dostat. Moje „výrobní tajemství“. Jenže právě proto mne odstrašujete. Patří mi, říkat svou pravdu jen nepřímo. Nevím vlastně proč, ale už to tak je, a od počátku. Dál snad spíš nesmím, než nemohu. Vyložit se to nedá. Obávám se, že jsem Vás připravil o docela vděčné téma, právě že to hlavní pořád tajím. Ale asi to tak má být. Tak nezbývá, než abych Vám jen upřímně poděkoval za Váš překvapující zájem a stejně upřímně se Vám omluvil. Možná časem... časem...

Váš
Jindřich Chalupecký

Karel Hvíždala na dopis odpověděl z Bonnu 24. listopadu 1986:

Vážený a milý pane Chalupecký,
nejdříve dovolu, abych vyslovil svou radost nad tím, že jste úplně opět zdrav. O Vaší nemoci jsem slyšel od našeho společného přítele, který se právě chystal jít za Vámi do nemocnice.
Dnes jsem tedy dostal Váš dopis a Váš postoj plně respektuji. Jsou tací, můj otec patřil také mezi takto nesdílné lidi, a to dokonce i v kruhu rodiny. Je mi jen někdy líto, že se toho o svých předchůdcích dovídáme tak málo a pak jsme si nuceni nepřesně domýšlet či chtít nechtě pak často uvěříme různým polopravdám. Každé živé, diferencované a byť jakkoliv subjektivní svědectví nám zmnožuje strnulý pohled a oživuje ty, jichž se týká. V době obecného zapomnění každé takovéto oživení má nejspíš význam dějinnotvorný a podobá se skoro zázraku. Nad obrazy (či jinými artefakty) mohou kunsthistorici mudrovat i po sto letech, ale podat svědectví o lidském zápase těchto lidí mohou jen jejich současníci, svědci. Vy jste jeden z posledních svědků celé jedné autentické generace!
S přáním dlouhého zdraví a dobré pohody
Karel Hvíždala

| 94/Ch26 | Jindřichu Chalupeckému

Milý pane Chalupecký, tu adresu bohužel neznám, znal jsem ji, ale nevím, jestli se dotyčný nepřestěhoval. Zcela bezpečně ji však zná Zdeněk U.¹ (35 27 34), který se s dotyčným vídá –

Zdraví

V. H.

Popis

Pohlednice s černobílou fotografií Hrádečku. Psáno černým perem. Nedatováno.

Vysvětlivky

- 1) Zdeněk Urbánek (1917–2008) – prozaik, překladatel, kritik a esejista. Havlův blízký přítel.

| 95/Š31 | Josefu Šafaříkovi

Milý Meline,

zdravím Tě po dlouhé době!

Zdá se, i když to nevím určitě (nic v mém životě není jisté), že se v neděli 11. prosince kolem poledního objevím v Brně. Mohl bych se v takovém případě s Tebou a Jirkou (po letech) vidět? Nevím-li napevno, zda se tam objevím, tím méně vím napevno, v kolik hodin. Ale odhaduji to tak, že bych se mohl (+ –) kolem 14. hod u Tebe objevit. Je to možné? Jestli to z nějakého důvodu nejde, napiš mi, prosím, pohled –

Zdravím paní A.

a těším se

Vašek

Přišel bych samozřejmě jedině bez jakéhokoliv doprovodu –

Popis

Dopis na jednom listě formátu A4. Psáno fialovou tenkou fixou. Nedatováno. Asi z osmdesátých let.

| 96/Š32 | Josefu Šafaříkovi

25. července 1988

Milý Meline,

Anině i Tobě posílám pěkný pozdrav z Hrádečku. Zároveň se nesměle ptám, jak je věc daleko?¹ Asi se v září objevím v Brně – mohl bych si to odvézt?

Pozdravuje

V.

Popis

Barevná fotografie Hrádečku upravená jako pohlednice. Psáno tenkým zeleným fixem, adresa tenkým modrým fixem.

Vysvětlivky

- 1) Jedná se o Šafaříkovo dílo *Cestou k poslednímu* (Šafařík, 1992).

| 97/Š33 | Josefu Šafaříkovi

27. prosince 1988

Milý Meline,

v září jsem měl v plánu jet do Brna a ohlašoval jsem se Ti, protože jsem tě chtěl samozřejmě při té příležitosti navštívit. Z mé cesty však bohužel sešlo. Pak jsem chtěl jet do Brna v říjnu, ale i z toho na poslední chvíli sešlo (byl jsem v base)¹. A pak se tu dělo moc věcí, u nichž jsem musel být, takže na výlet nebylo ani pomyšlení. A tak se ti zatím ohlašuji aspoň dopisem.

Jak to vypadá s opisem²? Kdy myslíš, že bude hotov? Netrpělivě čekáme na zprávu. Jakmile nám dáš vědět, zajeli bychom si pro to. A hned pak bychom to dali do „výroby“ a já to odeslal na patřičná místa. Tu a tam se lidé ptají, co s Tvou knihou je, a chtějí ji číst. Tak doufejme, že už brzo budeme moci jejich zájem uspokojit.

Přeji Anině i Tobě zdraví a pohodu v roce 1989!

Tvůj

Vašek H.

Popis

Dopis na jednom listě formátu A4. Psáno černou propisovací tužkou.

Vysvětlivky

- 1) V roce 1988 byl Václav Havel opět několikrát zadržen a vězněn. V říjnu na pět dní v Praze – Ruzyni, v listopadu – po zahájení mezinárodního sympozia Československo 88 – byl po čtyři dny zadržován.
- 2) Jedná se o Šafaříkovo dílo *Cestou k poslednímu* (Šafařík, 1992). Přepisování díla pro připravované samizdatové vydání zajistili v pražském okruhu Václav a Ivan Havlovi, v Brně Jaroslav Frič.

březen 1989

Milý Meline,

prosím tě, vyjdi panu S.¹ vstříc – je to náš dobrý přítel a dělá pěkné fotky.

Děkuji

Vašek

Popis

Dopis na jednom listě formátu A5 na šířku. Psáno zeleným tenkým fixem. Šafaříkovou modrou propisovací tužkou připsaná datace „III/89“.

Vysvětlivky

- 1) S největší pravděpodobností se jedná o návštěvu Viktora Stoilova. Stoilov se v té době rozhodl fotograficky dokumentovat literáty domácí i exilové samizdatové scény. Vzhledem k tomu, že se nenašel žádný jiný vydavatel, založil Viktor Stoilov kvůli knize fotografií nové nakladatelství Torst.

14. srpna 1989

Milý Meline,

nezasáhne-li do mého života mnoho nepředvídatelných vis majorů, mám v plánu zdržet se od 4. do 6. září v Brně. Rád bych do toho samozřejmě zakomponoval i návštěvu Tebe. Přesný program zatím neznám, ohlašuji se jen předběžně, jakmile budu vědět víc, ozvu se. Kdybych si mohl při té příležitosti odvézt DÍLO¹, bylo by to skvělé!

Zdraví tě

Vašek

Popis

Dopis na jednom listě formátu A4. Psáno zeleným tenkým fixem.

Vysvětlivky

- 1) Viz vysvětlivka č. 1 u dopisu |96/Š32|.

před listopadem 1989

Milý Meline,

s mírným zpožděním ti blahopřeji k narozeninám.

Mihnul jsem se Brnem, ale nevyhledal Tě, nechtěje Tě příliš často zneklidňovat ve fázi finise Tvé práce na knize¹ a taky proto, že jsem se tudy opravdu jen mihnul.

Jak to zatím vypadá, objevím se v Brně znovu 24. a 25. března – a toho 25. odpoledne bych Tě rád navštívil. Ale to je zatím jen předběžné varování. Kdyby u toho byl opět Jirka, byl bych rád. Kdybych si mohl odvézt už jednu kopii Tvé knihy, byl bych přešťasten. Neboj se, že bych Tvé důvěry zneužil: naložil bych s tím přesně a jen tak, jak bychom se spolu dohodli.

Jak vyplývá z přiloženého „oficiálního“ připsu, chystám filozofický sborník². Jistě nemusím obšírně vysvětlovat, za jak důležité bych považoval, kdybys mi do něj dal právě Ty příspěvek. Poprvé bys vystoupil na pozadí všeho ostatního čs. filozofování, v kontextu s ním, a každý by si mohl udělat obrázek. Jsem si předem jist, že Tvůj text by z toho velmi dobře vyčníval, což bych považoval za takovou malou satisfakci nejen Tvou, ale i nás všech, Tvých dávných čtenářů. Když by to byl nějaký šikovně vybraný úryvek z Tvé knihy, nic by se nestalo.

Zdravím paní Aničku i Tebe –

Vašek

Popis

Dopis na jednom listě oboustranně. Psáno fialovou tenkou fixou. Šafaříkovou černou propisovací tužkou připsaná datace „před XI/89“. Dopis zřejmě bezprostředně následuje po dopisu |98/Š35|.

Vysvětlivky

- 1) Viz vysvětlivka č. 1 u dopisu |96/Š32|.
- 2) Vydání sborníku (nejedná se o sborník *Hostina*) se nedařilo uskutečnit – zřejmě kvůli listopadovým událostem.

REJSTŘÍK JMEN

Rejstřík obsahuje odkazy na jména obsažená v celé práci, tj. v autorském textu, v dopisech či ve vysvětlivkách k nim. Obyčejné písmo značí, že jméno se objevuje v primárních zdrojích (dopisy, citáty), stránky označené kurzívou znamenají, že jméno se objevuje v autorském komentáři.

- Aškenázy, Ludvík (1921–1986) – prozaik, dramatik, 70
Bass, Eduard (1888–1946) – prozaik, novinář, 8
Baumrucker, Alexandra – překladatelka z češtiny do němčiny, manželka Gerharda Baumrucker, 70
Baumrucker, Gerhard (1929–1992) – překladatel z češtiny do němčiny, 70
Beckett, Samuel (1906–1989) – irský dramatik a prozaik, 39
Bednář, Kamil (1912–1972) – básník, 12, 27
Bělohradský, Václav (1944) – filozof, 20, 91
Beneš, Jan (1936–2007) – prozaik, 51, 52
Blažek, Bohuslav (1942–2004) – sociální ekolog, spisovatel, 19
Böll, Heinrich (1917–1985) – německý prozaik, 25, 82, 83
Bondy, Egon (1930–2007) – básník, prozaik, filozof, 20, 72, 73, 74
Brabec, Jiří (1929) – literární historik, kritik, 11
Brabenec, Vratislav (1943) – básník, zpěvák, 20, 83
Bratinka, Pavel (1946) – fyzik, politik, 20
Brecht, Bertold (1898–1956) – německý dramatik, 67, 80, 81
Bruno, Giordano (1548–1600) – filozof, astronom, 28
Bruss, Joachim – překladatel z češtiny do němčiny, 69
Březina, Otokar (1868–1929) – básník, esejista, 68
Čapek, Josef (1887–1945) – malíř, spisovatel, 15
Čapek, Karel (1890–1938) – dramatik, prozaik, 15
Černá, Miloslava (1909–1988) – žena Václava Černého, 75, 78, 86, 87
Černý, Václav (1905–1987) – literární historik, kritik, 5, 7, 9, 11, 20, 23, 24, 30, 37, 39, 40, 72, 75, 77, 78, 83, 85, 86, 87
Daladier, Édouard (1884–1970) – francouzský politik, 26
Deml, Jakub (1878–1961) – básník, 88
Doležal, Bohumil (1940) – publicista, 19, 23, 40, 41, 49
Dostojevský, Fjodor Michajlovič (1821–1881) – ruský prozaik, 6, 68
Dubský, Ivan (1926) – filozof, 20, 76, 79, 81
Durych, Jaroslav (1886–1962) – prozaik, 15
Dvorský, Ladislav (1931–1995) – vedoucí Severočeského nakladatelství v Liberci, 52
Dvořák, Ladislav (1920–1983) – básník, prozaik, 19, 20, 72, 73
Dyk, Viktor (1877–1931) – básník, prozaik, dramatik, 15
Eliot, Thomas Stearns (1888–1965) – básník, esejista, dramatik, 7
Fára, Libor (1925–1988) – výtvarník, 39
Fetters, Aleš (1933) – středoškolský učitel, editor, 4
Fikar, Ladislav (1920–1975) – básník, překladatel, 60
Filípec, Jindřich (1926) – filozof, sociolog, 27
Fischer, Josef Ludvík (1894–1973) – filozof, sociolog, 5, 8, 33
Fischerová, Viola (1935) – básnířka, 14, 33, 37
Flaubert, Gustave (1821–1880) – francouzský prozaik, 68
Forman, Miloš (1932) – filmový režisér, 32, 83
Frič, Jaroslav Erik (1949) – básník, hudebník, nakladatel, 93
Fučík, Bedřich (1900–1984) – literární historik a kritik, překladatel, editor, 44
Fučík, Julius (1904–1944) – novinář, literární a divadelní kritik, 21
Gay, John (1685–1732) – anglický básník, dramatik, 67, 80, 81
Gottwald, Klement (1896–1953) – komunistický prezident, 22

- Grögerová, Bohumila (1921) – básnířka, prozaička, překladatelka, 69
- Grossman, Jan (1925–1993) – kritik, divadelní režisér, 5, 39, 46, 60, 72, 73, 75, 76, 77
- Hadlíz, Jaroslav viz Novák, Ladislav
- Halas, František (1901–1949) – básník, 11, 15, 22
- Halík, Tomáš (1948) – religionista, psycholog, katolický kněz, 20
- Hanč, Jan (1916–1963) – spisovatel, 40, 60
- Hauková, Jirina (1919–2005) – básnířka, překladatelka, 20, 37, 38, 65, 76, 77, 81, 89, 91
- Havel, Ivan (1938) – fyzik, bratr Václava Havla, 20, 51, 52, 62, 63, 81, 82, 86, 93
- Havel, Václav, pro přílišný výskyt neuvádíme čísla stránek
- Havel, Václav Maria (1897–1979) – architekt, otec Václava Havla, 8, 9, 11, 24, 86
- Havlíček, František (1916) – publicista, historik, 39, 40
- Havlová, Božena (1913–1971) – matka Václava Havla, 36
- Havlová, Olga (1933–1996) – první manželka Václava Havla, 41, 52, 61, 63, 65, 66, 81, 86, 88
- Hejda, Zbyněk (1930) – básník, 19, 20, 73, 74, 80, 82
- Hejdánek, Ladislav (1927) – filozof, 19, 20
- Hendrych, Milan (1929–1988) – prozaik, 14
- Hiršal, Josef (1920–2003) – autor a teoretik experimentální poezie, překladatel, 5, 13, 14, 15, 20, 23, 30, 68, 69, 71, 72, 73, 75, 76, 82, 87
- Hlaváček, Josef (1934) – estetik, teoretik a kritik umění, 14
- Holan, Vladimír (1905–1980) – básník, 5, 11, 25, 26, 27, 30, 31, 32, 33, 34, 37, 38, 39, 74, 83
- Holanová, Kateřina (1949–1977) – dcera Vladimíra Holana, 38
- Holanová, Věra (1907–1988) – manželka Vladimíra Holana, 38
- Holman, Miroslav (1938) – dramatik, prozaik, esejista, divadelní kritik, 43, 44
- Holomíček, Bohdan (1943) – fotograf, 87
- Holub, Miroslav (1923–1998) – básník, 68, 69
- Holz, Hans-Heinz (1927) – filozof, 89
- Hora, Josef (1891–1945) – básník, překladatel, 11, 15
- Hrabal, Bohumil (1914–1997) – prozaik, básník, 36, 40, 41, 69, 77, 78
- Hudeček, Václav (1952) – divadelní a filmový režisér, 39
- Hus, Jan (asi 1370–1415) – kněz, reformátor církve, 28
- Husák, Gustav (1913–1991) – komunistický prezident, 16, 71, 81
- Hvízďala, Karel (1941) – novinář, 26, 30, 91, 92
- Hybler, Martin (1951) – psycholog, filozof, 20
- Chalupecký, Jindřich (1910–1990) – výtvarný a literární kritik, 5, 9, 12, 14, 18, 20, 23, 24, 26, 27, 30, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 44, 58, 59, 60, 61, 65, 75, 77, 78, 81, 82, 86, 88, 89, 90, 91, 92
- Chramostová, Vlasta (1926) – herečka, 84, 85
- Ionesco, Eugène (1912–1994) – rumunský dramatik, 39
- Izuš, viz Šafařík, Josef
- Janát, Bohumír (1949–1998) – filozof, spisovatel, 20
- Janouch, František (1931) – fyzik, 4
- Jeník, Jan z Bratřic (1756–1845) – básník, historik, 85
- Ježíš Kristus (asi 0–33) – Syn Boží, 28, 68
- Jírous, Ivan Martin (1944) – básník, prozaik, 83
- Jírousová, Věra (1944) – první žena Ivana M. Jírouse, 20
- Juliš, Emil (1920–2006) – básník, výtvarník, 14
- Jung, Carl Gustav (1875–1961) – švýcarský psycholog a psychoterapeut, 68
- Justl, Vladimír (1928) – literární historik, editor, 26
- Kafka, Vladimír (1937–1970) – germanista, 70
- Kafková, Tamara – překladatelka z češtiny do němčiny, manželka Konrada Baldera Schäuффelena, 68
- Kainar, Josef (1917–1971) – básník, 60
- Karásek, Svatopluk (1942) – evangelický kněz, písničkář, 20, 25, 83, 84, 85
- Karčík, Vladimír (1931) – literární vědec, 82
- Klíma, Ivan (1931) – prozaik, 70, 83

- Knap, Josef (1900–1973) – prozaik, básník, literární kritik, 11
- Kohák, Erazim (1933) – filozof, 20
- Kohout, Pavel (1928) – prozaik, dramatik, 69, 70, 83
- Kolář, Jiří (1914–2002) – básník, výtvarník, 5, 9, 13, 14, 17, 19, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 30, 34, 39, 40, 44, 60, 69, 72, 73, 74, 80, 81, 82
- Kopecký, Jaromír (1899–1977) – diplomat, otec Radima Kopeckého, 11
- Kopecký, Radim – člen skupiny 36, 11, 39
- Kosatík, Pavel (1962) – literární historik, esejista, 4, 9, 10, 12, 14, 23, 24, 27, 41, 46
- Kosík, Karel (1926–2003) – filozof, 72, 75, 83
- Kozák, Jan (1921–1995) – prozaik, 68, 69
- Krátký, Čestmír (1932) fotograf, v šedesátých letech kurátor v oblastní galerii v Liberci, 50, 51
- Krejčí, Jaroslav (1916) – sociolog, právník, politik, 20
- Krob, Andrej (1938) – divadelní režisér, 81
- Křelina, František (1903–1976) – prozaik, básník, dramatik, 17
- Kuběna, Jiří (1936) – básník, 10, 13, 14, 17, 18, 19, 20, 23, 24, 26, 28, 31, 33, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 55, 61, 62, 63, 65, 70, 71, 73, 74, 76, 88, 93, 94
- Künzel, Franz Peter (1925) – překladatel z češtiny do němčiny, 68, 69, 70
- Kusý, Miroslav (1931) – slovenský politolog, filozof, esejista, 20
- Landa, Ladislav (1948–1965) – básník, 20
- Langer, František (1888–1965) – prozaik, dramatik, 15
- Laub, Gabriel – překladatel z češtiny do němčiny, 69
- Lébl, Vladimír (1928–1997) – hudební vědec, 19
- Linhartová, Věra (1938) – prozaička, básnířka, překladatelka, 14, 17, 19, 20, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 58, 65, 72, 73, 76
- Lopatka, Jan (1940–1993) – literární kritik, editor, 19, 20, 76, 81
- Majakovskij, Vladimir (1893–1930) – ruský básník, 10
- Málková-Grossmanová, Marie (1941) – herečka, manželka Jana Grossmana, 5, 72
- Mandler, Emanuel (1932) – publicista, 19
- Mann, Thomas (1875–1955) – německý prozaik, 86
- Marat, Jean Paul (1743–1793) – francouzský politik, lékař, publicista, 69
- Masaryk, Tomáš Garrigue (1850–1937) – filozof, první československý prezident, 6, 24, 29, 30
- Masters, Edgar Lee (1968–1950), 10
- Matys, Rudolf (1938) – publicista, básník, prozaik, 9
- Medek, Mikuláš (1926–1974) – výtvarník, 40, 41, 75, 76
- Medek, Rudolf (1890–1934) – prozaik, dramatik, 15, 41, 76
- Melin, viz Šafařík, Josef
- Meunier, Henri (1873–1922) – belgický výtvarník, 58
- Michálek, Jiří (1941) – filozof, 20
- Motejl, Otakar (1932) – právník, 25, 30, 84, 85
- Mráz, Stanislav (1864–1918) – básník, dramatik, 43, 44
- Nápravník, Milan (1931) – básník, prozaik, výtvarník, 19, 20, 70, 72, 73
- Němec, Jiří (1932–2001) – filozof, psycholog, překladatel, 19, 80
- Nerad, Josef Lev (1913–1973) – intendant Národního divadla v Praze, umělecký kritik, 45
- Neruda, Jan (1834–1891) – básník, prozaik, novinář, 70
- Neubauer, Zdeněk (1942) – filozof, biolog, 20
- Neumann, Stanislav Kostka (1875–1947) – básník, 11
- Nezval, Vítězslav (1900–1958) – básník, 25, 83
- Novák, Arne (1880–1939) – literární historik a kritik, 11
- Novák, Ladislav (1925–1999) – básník, výtvarník, 72, 73, 77
- Nováková, Marie (1924) – herečka, 72
- Nuska, Bohumil (1932) – básník, prozaik, historik umění, 19
- Ostermann, Jiří (1935–1990) – herec, 17, 48, 49
- Palivec, Josef (1886–1975) – básník, esejista, překladatel, 44
- Palouš, Martin (1950) – filozof, diplomat, 20
- Palouš, Radim (1924) – filozof, 20

- Pammrová, Anna (1860–1945) – spisovatelka, překladatelka, 63
- Patočka, Jan (1907–1977) – filozof, 6, 20, 24, 44, 60, 72, 73, 75, 76, 79, 81, 83
- Paukert, Jiří viz Kuběna, Jiří
- Peroutka, Ferdinand (1895–1978) – novinář, prozaik, 8, 20
- Petříček, Miroslav jr (1951) – filozof, 20
- Petrík, František – básník, 20
- Píša, Antonín Matěj (1902–1966) – básník, literární historik a kritik, 11
- Pištek, Theodor (1932) – výtvarník, 26
- Pius XII (1876–1958) – římskokatolický papež, 26
- Poláček, Karel (1892–1944) – prozaik, novinář, 15, 70
- Preisner, Rio (1925–2007) – básník, filozof, překladatel, 20
- Pujmanová, Marie (1893–1958) – spisovatelka, novinářka, 21, 69
- Puzuk, viz Havel, Ivan
- Rádl, Emanuel (1873–1942) – biolog, filozof, 8
- Rulf, Jiří (1947–2007) – básník, literární kritik, překladatel, 26
- Sandburg, Carl (1878–1967) – americký básník, 10
- Sedlmayr, Hans (1896–1984) – německý historik umění, 68
- Seifert, Jaroslav (1901–1986) – básník, 5, 6, 11, 15, 24, 25, 26, 30, 31, 32, 33, 82, 83, 84, 85, 88, 90
- Seifertová, Jana (1931) – dcera Jaroslava Seiferta, 30, 84
- Schäuffelen, Konrad Balder (1929) – překladatel z češtiny do němčiny, výtvarník, 69, 70
- Scheinflugová, Olga (1902–1968) – herečka, spisovatelka, 20
- Sokrates (469–399 př n l) – řecký filozof, 28, 73
- Soukeník, Stanislav viz Sousedík, Stanislav
- Soukup, Karel (1951) – písničkář, 83
- Sousedík, Stanislav (1965–2001) – filozof, 20
- Stalin, Josif Vissarionovič (1878–1953) – sovětský diktátor, 22
- Stankovič, Andrej (1940–2001) – básník, překladatel, 19, 20, 73, 74, 76
- Stoilov, Viktor (1961) – nakladatel, 94
- Sviták, Ivan (1925–1994) – filozof, 20, 26, 91
- Šafařík, Josef (1907–1992) – filozof, 5, 6, 16, 17, 18, 19, 20, 27, 28, 29, 30, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 58, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 70, 71, 76, 79, 81, 88, 92, 93, 94, 101
- Šafaříková, Anna (1908–1977) – manželka Josefa Šafaříka, 28, 41, 44, 45, 47, 49, 51, 52, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 70, 71, 88, 93, 94
- Šalda, František Xaver (1867–1937) – literární kritik, 11, 23
- Šimečka, Milan (1930–1990) – filozof, literární kritik, 20
- Škvorecký, Josef (1924) – prozaik, 14
- Šmejkal, František (1937–1988) – historik umění, 45, 46, 47
- Šmíd, Přemysl (1948) – malíř, sochař, 90
- Šotola, Jiří (1924–1989) – prozaik, 70
- Špirit, Michael (1965) – literární vědec, 40
- Švanda, Pavel (1936) – básník, prozaik, esejista, 19, 20, 44
- Thiele, Vladimír (1921–1997) – básník, dramatik, 20
- Tigrid, Pavel (1917–2003) – spisovatel, publicista, 9, 52
- Tomášková, Milena (1918–2002) – překladatelka, 39
- Tomášová, Marie (1929) – filmová a divadelní herečka, 28, 40
- Tomský, Alexandr (1947) – nakladatel, 91
- Topol, Filip (1965) – skladatel, textař, zpěvák, 65
- Topol, Jáchym (1962) – básník, prozaik, hudebník, publicista, 65
- Topol, Josef (1935) – básník, dramatik, překladatel, 19, 20, 41, 43, 44, 45, 50, 53, 65, 70, 73, 74, 76
- Topolová, Jiřina (1932) – manželka Josefa Topola, 65
- Tríska, Jan (1936) – herec, 28, 40
- Uhde, Milan (1936) – prozaik, dramatik, 17
- Urban, Peter (1941) – překladatel z češtiny a ruštiny do němčiny, 70
- Urbánek, Zdeněk (1918–2008) – prozaik, překladatel, kritik, esejista, 5, 20, 28, 61, 72, 73, 75, 76, 84, 85, 87, 92
- Vaculík, Ludvík (1926) – prozaik, fejetonista, 24, 65, 70
- Valenta, Edvard (1901–1978) – prozaik, 20
- Vančura, Vladislav (1891–1942) – prozaik, dramatik, 15

- Vavrečka, Hugo (1880–1952) – diplomat, novinář, děd Václava Havla, 82
- Vladislav, Jan (1923) – básník, esejista, překladatel, 4, 5, 20, 60, 75, 76, 77, 91
- Vodička, Vladimír (1925) – ředitel Divadla Na zábradlí, 46
- Vohryzek, Josef (1926–1998) – prozaik, literární kritik, 20, 72, 73, 75, 76, 87
- Vyleťal, Josef (1940–1989) – výtvarník, 19, 28
- Wattersonová, Zdenka (1890–1980) – překladatelka, 44
- Weil, Jiří (1900–1959) – prozaik, 15
- Weiner, Richard (1884–1937) – básník, 60, 69, 70, 81
- Weiss, Jan (1892–1972) – prozaik, 15
- Wernisch, Ivan (1942) – básník, 17, 69, 70, 73, 74
- Whitman, Walt (1819–1892) – básník, 10
- Wolker, Jiří (1900–1924) – básník, 10
- Zábrana, Jan (1931–1984) – básník, prozaik, překladatel, 14, 21, 36, 37
- Zahradníček, Jan (1905–1960) – básník, 11
- Zajíček, Pavel (1951) – básník, prozaik, hudebník, výtvarník, filmový herec, 83

REJSTŘÍK DOPISŮ

Václav	Ho3: 33	Ch23: 90	Š6: 48
Černý	Ho4: 34	Ch24: 91	Š7: 49
	Ho5: 37	Ch25: 91	Š8: 50
Č1: 37	Ho6: 38	Ch26: 92	Š9: 51
Č2: 39	Ho7: 38		Š10: 51
Č3: 72	Ho8: 74	Jiří	Š11: 52
Č4: 75		Kolář	Š12: 53
Č5: 77	Jindřich		Š13: 55
Č6: 78	Chalupecký	K1: 39	Š14: 58
Č7: 85		K2: 40	Š15: 58
Č8: 86	Ch1: 34		Š16: 61
Č9: 86	Ch2: 35	Jaroslav	Š17: 61
Č10: 87	Ch3: 36	Seifert	Š18: 61
Č11: 87	Ch4: 36		Š19: 62
Č12: 87	Ch5: 36	S1: 31	Š20: 63
Č13: 87	Ch6: 37	S2: 31	Š21: 63
	Ch7: 37	S3: 32	Š22: 65
Josef	Ch8: 38	S4: 33	Š23: 65
Hiršal	Ch9: 38	S5: 82	Š24: 66
	Ch10: 58	S6: 83	Š25: 66
Hi1: 68	Ch11: 59	S7: 84	Š26: 66
Hi2: 69	Ch12: 60	S8: 88	Š27: 70
Hi3: 71	Ch13: 65	S9: 90	Š28: 71
Hi4: 72	Ch14: 75		Š29: 71
Hi5: 73	Ch15: 77	Josef	Š30: 88
Hi6: 82	Ch16: 78	Šafařík	Š31: 92
	Ch17: 82		Š32: 93
Vladimír	Ch18: 86	Š1: 41	Š33: 93
Holan	Ch19: 88	Š2: 41	Š34: 94
	Ch20: 89	Š3: 44	Š35: 94
Ho1: 32	Ch21: 89	Š4: 46	Š36: 94
Ho2: 33	Ch22: 90	Š5: 47	

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

Slovníky

Kol. autorů: Slovník českých spisovatelů. Praha, Libri 2000.

Kol. autorů: Slovník českých spisovatelů od roku 1945. Praha, Brána 1995.

Kol. autorů: Premiéry československých divadel 1964. Praha, Divadelní ústav 1964.

Orální a audiovizuální prameny

BRABEC, Jiří: Debata v rozhlasovém pořadu Setkávání. 28. října 2007 na stanici Český rozhlas 3 – Vltava.
HAVEL, Václav: Osobní rozhovor s ním. 17. ledna 2008.

Ostatní literatura a prameny

BAUER, Jan: Václav Havel: Necenzurovaný životopis. Praha, Cesty 2003.

ČERNÁ, Jana: Slovníček současných brněnských spisovatelů. Brno, Knihovna Jiřího Mahena 1994.

ČERNÝ, Václav: Soustavný přehled obecných dějin literatury naší vzdělanosti 1: Středověk. Jinočany, H&H 1995.

DOLEŽAL, Bohumil: Podoby. Praha, Čs. spisovatel 1967

ELIOT, Thomas Stearns: Tradice a individuální talent. In: O básnictví a básnicích. Praha, Odeon 1991, s. 9–17.

FIKEJZ, Miloš: Český film – herci a herečky. / II. díl: L–Ř. Praha, Libri 2007.

HALAS, František: O poesii. In: Magická moc poesie. Praha, Československý spisovatel 1958, s. 7–26.

HANÁKOVÁ, Jitka: Edice českého samizdatu 1972–1991. Praha, Národní knihovna České republiky 1997.

HANČ, Jan: Události. Praha, Torst 1995.

HAUKOVÁ, Jiřina: Světlo v září. Praha, Výtvarná společnost KRUH – Edice KDM – H&H 1995.

HAVEL, Václav – FETTERS, Aleš: Epizoda z 60. let. Korespondence Václava Havla a Aleše Fetterse. Praha, ARCSI 2006.

HAVEL, Václav – JANOUC, František: Korespondence 1978–2001. Praha, Akropolis 2007.

HAVEL, Václav Maria: Mé vzpomínky. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 1993.

HAVEL, Václav: Hostina. Toronto, Sixty-Eight Publishers Corporation 1985.

HAVEL, Václav: O Josefu Šafaříkovi. Box pro slovo-obraz-zvuk-pohyb-život, 1996, č. 6, s. 114–115.

HAVEL, Václav: Podoby II. Praha, Nakladatelství Čs. spisovatel 1969.

HAVEL, Václav: Pohledy 1 – Literární sborník 1976. Edice Expedice, sv. 047.

HAVEL, Václav: Sloužit pravdě o své době. In: Divadelní noviny, 1968, č. 15, s. 1, 3.

HAVEL, Václav: Spisy I–V, Praha, Torst 1999.

HAVEL, Václav: Ztížená možnost soustředění. Praha, Orbis 1968.

HAVLÍČEK, František: Nepřekročitelná hranice. In: Nová mysl, 1965, č. 12, s. 1374–1382.

HIRŠAL, Josef – GRÖGEROVÁ, Bohumila: Let let. Praha, Torst 2007.

HIRŠAL, Josef: Vínek vzpomínek. Praha, Rozmluvy 1991.

CHALUPECKÝ, Jindřich: Cestou necestou. Praha, H&H 1999.

CHALUPECKÝ, Jindřich: Expresionisté: Richard Weiner, Jakub Deml, Ladislav Klíma, Podivný Hašek. Praha, Torst 1992.

CHALUPECKÝ, Jindřich: Potřeba bdělosti. In: Tíha doby. Olomouc, Votobia 1997.

CHALUPECKÝ, Jindřich: Úděl umělce (duchampovské meditace). Praha, Torst 1998.

CHRAMOSTOVÁ, Vlasta: Vlasta Chramostová. Brno, Doplněk 2003.

JUSTL, Vladimír: Havel a Holan. In: Reflex č. 26., 2003, s. 55.

- KEANE, John: Politická tragédie v šesti dějstvích. Praha, Volvox Globator 1999.
- KOLÁŘ, Jiří: Mistr Sun o básnickém umění. Praha, Mladá fronta 1995.
- KOSATÍK, Pavel: „Ústně více“ – Šestatřicátníci. Brno, Host 2006.
- KRISEOVÁ, Eda: Václav Havel: Biografie. Brno, Atlantis 1991.
- KUBĚNA, Jiří: Josef Šafařík – stručný životopis. In: Box pro slovo-obraz-zvuk-pohyb-život. 1996, č. 6, s. 11–12.
- MATYS, Rudolf: Václav Havel v Umělecké besedě. In: Život, 2005, č. 1, s. 16–17.
- PATOČKA, Jan: Vlastní glosy ke „Kacířským esejům“. In: Péče o duši III. Praha, Oikoymenh 2002. S. 132–144.
- SIMMONS, Michael: Nesmělý prezident. Praha, Volvox Globator 1993.
- STOILOV, Viktor: Portréty 1988–1990. Praha, Torst 1990.
- SVITÁK, Ivan: Devátá vlna. In: Nesnesitelné břemeno dějin. Novosvětská symfonie. Praha, Orbis 1990. Str. 109–122.
- ŠAFAŘÍK, Josef: Cestou k poslednímu. Brno, Atlantis 1992.
- ŠAFAŘÍK, Josef: Mefistův monolog. Vranov nad Dyjí, Votobia 1993.
- ŠAFAŘÍK, Josef: Sedm listů Melinovi. Brno, Atlantis 1993.
- ŠAFAŘÍK, Josef: Situace člověka ve věku stroje. Liberec, Severočeské nakladatelství Liberec, 1969.
- ŠAFAŘÍKOVÁ, Anna: Deník (1924–1978). Redaktorsko-nakladatelský projekt Mgr. Zuzany Gilarové při Jihočeské univerzitě, 2005.
- ŠPIRIT, Michael: Tvář – pokus o historickou rekonstrukci. In Tvář: výběr z časopisu. Praha, Torst 1995. S. 671–735.
- TAUŠSIKOVÁ, Jitka: Ve šlépějích Josefa Šafaříka – diplomová práce. Brno, FF MU 2006.
- TOPOL, Josef: Básně. Praha, Torst 1997.
- URBÁNEK, Zdeněk: Zvláštní případy. Praha, Arkýř 1993.
- VACULÍK, Ludvík: Český snář. Brno, Atlantis 1992.
- ZARYCKÝ, Oleksij: Václav Havel: Portrét kreslený zvenčí. Praha, Daranus 2007.
- ZÍDEK, Petr: Hon na strýčka býčka. Lidové noviny 1. 9. 2007.